

Stichting

Pensioenfonds

F. van Lanschot

Stichting Pensioenfonds F. van Lanschot
Hooge Steenweg 29, 5211 JN 's-Hertogenbosch
Postbus 1021, 5200 HC 's-Hertogenbosch
Telefoon: 073 - 640 85 65

Ingeschreven in het Handelsregister van de
Kamer van Koophandel onder nummer 41081009

Verslag over het boekjaar

1-1-2015 t/m 31-12-2015

Inhoud

	Pagina
Voorwoord	5
1. Financiële positie	
1.1 Inleiding	7
1.2 Nieuw Financieel Toetsingskader (nFTK)	7
1.3 Ontwikkeling van de dekkingsgraad	9
1.4 Premie	11
1.5 Toeslag	13
1.6 Kosten	15
2. Ontwikkelingen Pensioenfonds	
2.1 Inleiding	19
2.2 Continuïteit	19
2.3 Governance	20
2.4 Wet- en regelgeving	21
2.5 Compliance	21
2.6 Opvolging aanbevelingen vanuit het jaarwerk 2014	22
2.7 Wijzigingen in de pensioenregeling	26
3. Beleid Pensioenfonds	
3.1 Inleiding	27
3.2 Risicomanagementbeleid	27
3.3 Beleggingsbeleid	32
3.4 Communicatiebeleid	35
4. Visitatiecommissie	
Samenvatting rapport Visitatiecommissie	37
Reactie bestuur	39
5. Verantwoordingsorgaan	
Verslag van het Verantwoordingsorgaan	41
Reactie Bestuur	43

6. Jaarrekening

Balans per 31 december	46
Staat van baten en lasten	48
Kasstroomoverzicht	50
Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling	51
Toelichting op de balans per 31 december	56
Toelichting op de staat van baten en lasten	63
Actuariële toelichting bij verzekeringstechnische analyse	71
Risicoparaagraaf	73

7. Overige gegevens

Gebeurtenissen na balansdatum	85
Pensioenregelingen	85
Financiering	85
Toeslagbeleid	86
Resultaatbestemming	87
Uitvoering	87
Actuariële verklaring	88
Controleverklaring van de onafhankelijke accountant	90

8. Bijlagen

8.1 Personalialia per 31 december 2015	97
8.2 Missie, visie en strategie	99
8.3 Meerjarenoverzicht	101
8.4 Risicohouding Pensioenfonds	104
8.5 Uitsluitingslijst (op grond van maatschappelijk engagement en ESG principes)	105
8.6 Aangesloten ondernemingen per 31 december 2015	106
8.7 Verklaring enkele gebruikte begrippen	106

Voorwoord

In dit jaarverslag legt het Bestuur van het Pensioenfonds F. van Lanschot (hierna: het Pensioenfonds) verantwoording af over het jaar 2015. Bijzondere onderwerpen in 2015 waren:

Continuïteit

In 2015 is het Bestuur verder gegaan met het eerder opgestarte onderzoek voor de oprichting van een Algemeen Pensioenfonds (APF) voor de Financiële sector. Begin 2016 is duidelijk geworden dat het oprichten van een APF zeer waarschijnlijk niet de gewenste kostenbesparing gaat opleveren. Daarom is het project in maart 2016 stopgezet. In het bestuursverslag wordt verder ingegaan op de continuïteit van het Pensioenfonds.

Communicatie

Per 1 januari 2015 is de nieuwe pensioenregeling ingegaan. De basisregeling is omgezet naar een CDC-regeling met een vaste premie. Hierdoor is het nog belangrijker geworden om deelnemers te wijzen op hun eigen verantwoordelijkheid voor hun oude dag en de risico's van de pensioenregeling. Het communicatiebeleid komt in paragraaf 3.3 uitgebreider aan bod.

nFTK

Per 1 januari 2015 is het nieuw Financieel Toetsingskader (nFTK) ingegaan. Daarom zijn in 2015 een aantal bijeenkomsten gehouden met alle betrokken partijen om de risicohouding, het pensioenresultaat en de uitkomsten van de aanvangshaalbaarheidstoets te bespreken. Het nFTK komt in paragraaf 1.3 uitgebreider aan bod.

Financiële positie

Aangezien het Pensioenfonds verantwoordelijk is voor de uitvoering van de pensioenregeling voor de deelnemers is de financiële positie van groot belang. Schokken op de beurs, daling van de rente en wijzigingen in de berekeningsmethode hebben grote invloed op de financiële positie van het Pensioenfonds. De financiële positie van het pensioenfonds komt in hoofdstuk 1 uitgebreid aan bod.

Wijzigingen in Bestuur en organen

In 2015 hebben diverse wijzigingen in de samenstelling van het Bestuur, de commissies en de organen plaatsgevonden. In paragraaf 1.1 worden deze wijzigingen toegelicht. In bijlage 1 is een totaaloverzicht opgenomen van de bij het Pensioenfonds betrokken personen en organisaties.

Aandachtspunten 2016

Voor 2016 blijft de continuïteit van het Pensioenfonds een van de belangrijkste onderwerpen.

Ook de financiële positie van het Pensioenfonds blijft een continu aandachtspunt. Door de verdere daling van de rente is de maanddekkingsgraad in de eerste maanden van 2016 verder gedaald en daarmee komt de minimaal vereiste dekkingsgraad in zicht.

Het Pensioenfonds streeft naar een waardevast pensioen voor de deelnemers. De huidige marktomstandigheden en het nFTK beperken echter de mogelijkheden om dit te bereiken. Het Pensioenfonds zal ook in 2016 de risico's die hierbij horen zorgvuldig afwegen.

Door deze strengere regels is het de komende tien tot vijftien jaar waarschijnlijk regelmatig niet mogelijk om de pensioenen gedeeltelijk of volledig aan te passen aan de inflatie.

's-Hertogenbosch, 2 juni 2016

1. Financiële positie

1.1 Inleiding

Het Pensioenfonds is opgericht om uitvoering te geven aan de pensioenregeling van F. van Lanschot Bankiers N.V. en gelieerde ondernemingen.

Het doel van het Pensioenfonds is om alle huidige en toekomstige deelnemers te voorzien van de pensioenuitkeringen zoals in de reglementen vastgesteld en, waar mogelijk, toeslag te verlenen voor de prijsinflatie.

Om dit doel te realiseren zijn de financiën van het Pensioenfonds van groot belang. Daarom beginnen we dit jaarverslag met een verantwoording van de financiële positie.

1.2 Nieuw Financieel Toetsingskader (nFTK)

In 2015 is het nieuw Financieel Toetsingskader (hierna: nFTK) in werking getreden. In het nFTK ligt de nadruk op:

- een betere spreiding van mee- en tegenvallers in de tijd;
- strengere toeslagregels;
- minder afhankelijkheid van dagkoersen;
- heldere communicatie naar deelnemers over de risico's van de pensioenregeling, de onzekerheden voor het te behalen pensioenresultaat en de consequenties van tegenvallende economische omstandigheden.

Bij de invoering van de nieuwe pensioenregeling per 1 januari 2015 is voor zover mogelijk al rekening gehouden met de komst van het nFTK.

Pensioenfonds zijn op basis van het nFTK verplicht om hogere financiële buffers aan te houden om tegenvallers beter kunnen opvangen.

Bovendien moeten alle pensioenfonds vanaf 2015 hun beleid baseren op de nieuw ingevoerde beleidsdekkingsgraad. De beleidsdekkingsgraad is het gemiddelde van de maanddekkingsgraden over de laatste twaalf maanden.

De beleidsdekkingsgraad is stabiel dan de oude dekkingsgraad. Omdat die beperkt bleef tot een periode van drie maanden kon de dekkingsgraad sterk schommelen door plotselinge veranderingen op de financiële markten.

Aan de hand van de beleidsdekkingsgraad wordt jaarlijks bepaald of er toeslag verleend kan worden, of dat de jaarlijkse opbouw of de opgebouwde pensioenen eventueel verlaagd moeten worden.

Wijzigingen in berekeningswijze dekkingsgraad

De Nederlandsche Bank (DNB) schrijft voor hoe de dekkingsgraad van het Pensioenfonds berekend moeten worden. Hiervoor wordt gebruik gemaakt van de Ultimate Forward Rate (UFR). De UFR is een rekenrente voor de lange termijn. Vanaf 1 januari 2015 worden de verplichtingen van het Pensioenfonds maandelijks vastgesteld op basis van de éénmaands UFR-rente in plaats van de driemaandsgemiddelde UFR-rente conform de systematiek van DNB.

Op 15 juli 2015 is de UFR verlaagd naar 3,9%. Eerder ging men ervan uit dat de rente op de lange termijn gemiddeld op 4,2% zou uitkomen. Deze wijziging had een negatief effect op de dekkingsgraad van het Pensioenfonds.

Herstelplan

Op 1 januari 2015 was de beleidsdekkingsgraad van het Pensioenfonds 112,5%. Volgens het nFTK moest de beleidsdekkingsgraad op dat moment minimaal 116,1% zijn om te voldoen aan het vereist eigen vermogen. Daarom was het Pensioenfonds verplicht om een herstelplan op te stellen.

Dit herstelplan is eind juni 2015 ingediend bij DNB. In het herstelplan maakt het Pensioenfonds duidelijk hoe de beleidsdekkingsgraad weer boven het vereist eigen vermogen komt. DNB heeft het plan goedgekeurd.

Haalbaarheidstoets en risicohouding

In het nFTK is een risicohouding en een haalbaarheidstoets verplichtgesteld. Het Bestuur van het Pensioenfonds heeft samen met sociale partners (vertegenwoordigers van de vennootschap F. van Lanschot Bankiers N.V. en van de Ondernemingsraad), het verantwoordingsorgaan en vertegenwoordigers van gepensioneerden een tweetal kennissessies gehouden om de risicohouding van het Pensioenfonds te bepalen. De risicohouding zal ten minste eenmaal per 5 jaar door het Bestuur worden geëvalueerd. De risicohouding vormt de basis voor:

- De aanvaarding van de opdracht van de sociale partners (Vennootschap en Ondernemingsraad) door het Pensioenfonds.
- Het vaststellen van het beleid door het Bestuur.
- De verantwoording achteraf van het Bestuur over het gevoerde beleid.

De risicohouding is vastgelegd in de Actuarieel en Bedrijfstechnische Nota (ABTN). U kunt de risicohouding ook vinden in bijlage 4 van dit jaarverslag.

Daarna is de aanvangshaalbaarheidstoets uitgevoerd en de uitkomsten van deze haalbaarheidstoets zijn in september 2015 besproken met alle betrokken partijen. De haalbaarheidstoets moet voortaan door het Pensioenfonds jaarlijks worden herhaald. Hierbij wordt gefocust op het verwachte pensioenresultaat en de risico's. Jaarlijks wordt getoetst of het verwachte pensioenresultaat nog aansluit bij de gewekte verwachtingen.

Oprachtaanvaarding

In 2015 heeft het Bestuur van het Pensioenfonds een oprachtaanvaarding opgesteld, waarin is vastgelegd dat het Bestuur de opdracht van de sociale partners van eind 2014 voor uitvoering van de nieuwe CDC-regeling voor de periode 2015-2019 aanvaardt.

Gevolgen nFTK voor de deelnemer

De kans dat (opgebouwde) pensioenen plotseling (fors) worden verlaagd wordt kleiner. Wanneer de financiële situatie van een pensioenfonds verslechtert, heeft dat niet direct gevolgen voor het pensioen.

Een voorwaardelijke korting, eventueel gespreid over een periode van tien jaar, kan als uiterste maatregel onderdeel uitmaken van een herstelplan. Pas wanneer de financiële situatie van een pensioenfonds vijf jaar lang onvoldoende is (beleidsdekkingsgraad lager dan 104,3%), of als blijkt dat geen herstel meer mogelijk is binnen een termijn van tien jaar moet een pensioenfonds overgaan tot het onvoorwaardelijk verlagen ("korten") van de pensioenen. Deze verlaging mag over maximaal tien jaar worden gespreid.

De kans op toeslag wordt ook kleiner. De nieuwe regels maken het lastiger om de pensioenen mee te laten groeien met de prijsontwikkeling, zelfs als de financiële situatie van een pensioenfonds verbetert.

De nieuwe wet stelt namelijk hogere buffereisen aan pensioenfondsen. Daardoor kunnen de pensioenen in de toekomst niet altijd meegroeien met de prijsontwikkeling. Ook de kans dat eerder niet toegekende indexaties alsnog worden toegekend wordt een stuk kleiner.

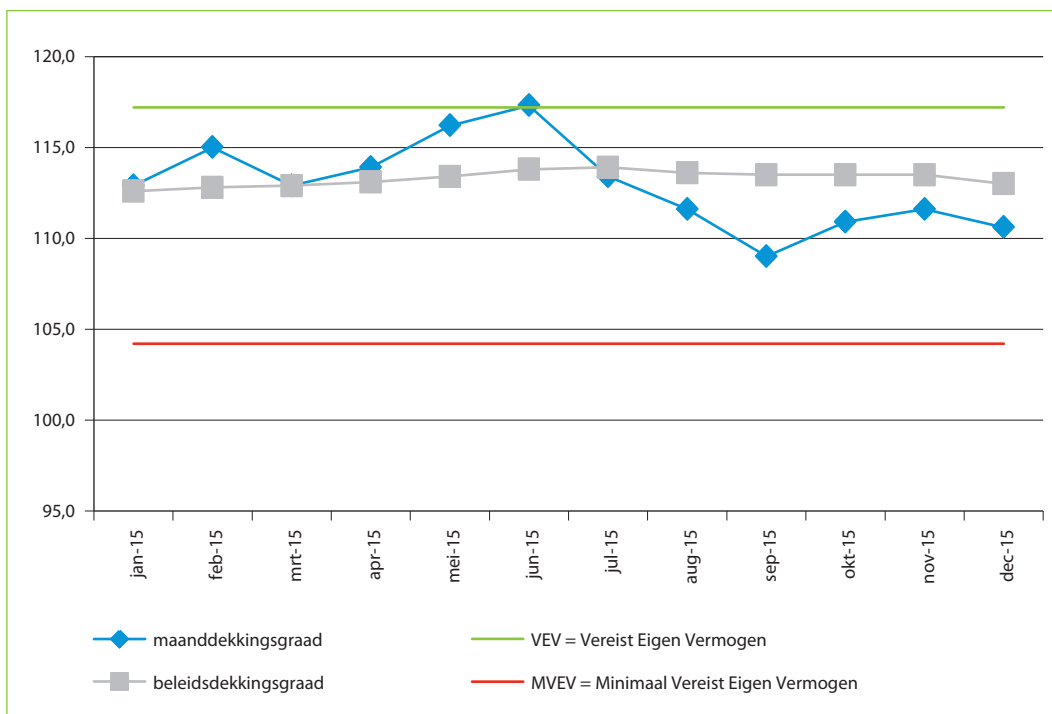

1.3 Ontwikkeling van de dekkinggraad

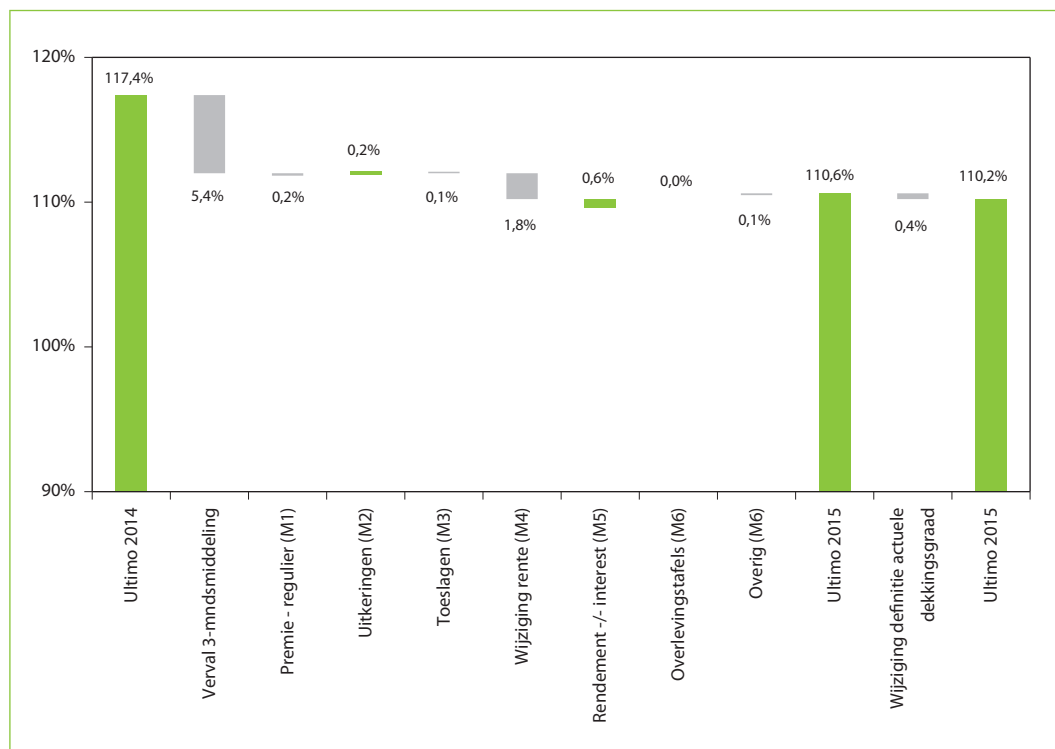
Maandlijks wordt de actuele maanddekkinggraad berekend door de verplichtingen te delen door de voorziening, oftewel alle (toekomstige) uitkeringen te delen door het vermogen van het Pensioenfonds.

De beleidsdekkinggraad is het gemiddelde van de maanddekkinggraden over de afgelopen 12 maanden.

De minimaal vereiste dekkinggraad (MVEV) is 104,3% en de vereiste dekkinggraad is 117,1% (VEV). Deze grenzen worden berekend met door DNB voorgeschreven regels en zijn afhankelijk van de risico's die het Pensioenfonds neemt.

In onderstaande grafiek wordt de ontwikkeling van de actuele dekkinggraad uitgesplitst naar de verschillende componenten.

Toelichting bij de grafiek

- Door het vervallen van de 3-maandsmiddeling primo jaar is de actuele dekkinggraad met 5,4% afgenomen.
- De premiemarge (feitelijke premie verminderd met benodigde premie voor inkoop pensioenaanspraken) heeft in 2015 een negatief effect van in totaal 0,2% gehad op de actuele dekkinggraad.
- Het verrichten van uitkeringen heeft een positief effect gehad op de actuele dekkinggraad van 0,2%.
- Per eind 2015 is door het bestuur besloten om per 1 januari 2016 een toeslag van 0,1% toe te kennen aan zowel deelnemers, slapers en gepensioneerden. Deze toeslag heeft een negatief effect van 0,1% op de actuele dekkinggraad gehad.
- Door de wijziging van de rentetermijnstructuur gedurende 2015 is de actuele dekkinggraad met 1,8% afgenomen. Naast de reguliere wijziging van de rente in 2015, is de rente ook gewijzigd door de wijziging van de Ultimate Forward Rate methodiek, zoals voorgeschreven door DNB per 15 juli 2015. In 2015 was er sprake van een gedeeltelijke strategische renteafdekking van circa 55% van de zuivere rentetermijnstructuur.
- Het gerealiseerde rendement (na aftrek resultaat in verband met renteafdekking) was hoger dan het rendement benodigd om de aangroei van de voorziening te financieren. De actuele dekkinggraad is hierdoor met 0,6% toegenomen.
- De overige oorzaken hebben op de actuele dekkinggraad een negatief effect van 0,1% gehad. Dat wordt veroorzaakt door de resultaten op sterfte, arbeidsongeschiktheid, waardeoverdrachten en omzetting kapitaal.
- Naar aanleiding van de door DNB gepubliceerde ‘Statenbrief 2016’ dienen vanaf 2016 alle pensioenfondsen de actuele dekkinggraad en beleidsdekkinggraad te berekenen over het totale vermogen en de totale technische voorzieningen (inclusief DC-regeling). De wijziging van de definitie van de actuele dekkinggraad heeft een negatief effect van 0,4% op de actuele dekkinggraad.

1.4 Premie

Eind 2014 is door de werkgever met de ondernemingsraad een vaste premie van 20,5% van de totale loonsom (tot de maximale loongrens) afgesproken voor de periode 2015-2019. Actieve deelnemers betalen een eigen bijdrage conform het arbeidsvoorwaardenreglement. De eigen bijdrage bedraagt 5% van het pensioengevend salaris en maakt onderdeel uit van de vaste premie van 20,5%.

Het Pensioenfonds heeft deze premie getoetst en eind september 2014 aan de sociale partners aangegeven dat de pensioenregeling uitgevoerd kan worden. Gevolg van een vaste premie is dat de geambieerde opbouw voor de basisregeling of de beschikbare premie voor de excedentregeling gekort kan worden op het moment dat de afgesproken premie niet voldoende is om de basis- of excedentregeling te financieren.

Jaarlijks wordt aan het eind van het jaar aan de hand van een beslisboom getoetst of de vaste premie voldoende is om het opbouwpercentage en de premiestaffel uit de excedentregeling te financieren. Met het Verantwoordingsorgaan is afgesproken dat zij jaarlijks worden betrokken bij de vaststelling van hoogte van de pensioenopbouw of beschikbare premie voor het komende jaar. Eind 2015 is met het Verantwoordingsorgaan het adviestraject over de premie en pensioenopbouw voor 2016 in gang gezet.

In 2015 is de volledige opbouw voor de basisregeling en de volledige staffel voor de excedentregeling toegekend. Eind 2015 heeft het Bestuur besloten om de beschikbare premie in de excedentregeling voor 2016 te verlagen, omdat de premie niet langer kostendekkend was. Ter illustratie, de beschikbare premie voor de leeftijdscategorie 40-44 jaar bedraagt in 2016 geen 10,20% maar 10,16%. De kosten van de excedentregeling stegen, omdat de gemiddelde leeftijd van de deelnemers aan de excedentregeling omhoog ging van 48,4 naar 48,6 jaar. Het opbouwpercentage voor de basisregeling is voor 2016 ongewijzigd vastgesteld op 1,875%.

Het Bestuur heeft besloten om in de basisregeling in 2016 de volledige opbouw toe te kennen. Deze toekenning heeft een negatief effect van 0,2% op de dekkingsgraad.

Bij het nemen van dit besluit heeft het Bestuur nadrukkelijk gelet op de evenwichtigheid van dit besluit. Het Bestuur houdt hierbij rekening met het feit dat sociale partners een vaste premie voor de pensioenregeling hebben afgesproken, maar daarnaast een zo stabiel mogelijke pensioenopbouw nastreven. Daarom vindt het Bestuur dat het binnen aanvaardbare grenzen mogelijk is om de volledige opbouw toe te kennen, ook als dat een negatief effect heeft op de dekkingsgraad. Het Financieel Toetsingskader biedt deze mogelijkheid ook.

Het Bestuur is van mening dat toekenning van de volledige opbouw geen automatisme is en zeker niet in alle gevallen een negatief effect op de dekkingsgraad mag hebben. Het Bestuur heeft daarom in zijn beslissingsproces grenzen gesteld aan de maximaal toelaatbare impact op de dekkingsgraad over een langere periode. De begrenzing is bepaald op een negatief effect van 0,5% op de dekkingsgraad voor de periode 2015-2019. Na de vaststelling van de opbouw voor de basisregeling voor 2015 en 2016 is hiervan 0,4% benut.

Het Bestuur heeft zijn besluiten over zowel de toekenning van de opbouw als de inbouw van de begrenzing ter advies voorgelegd aan het Verantwoordingsorgaan. Het Verantwoordingsorgaan heeft negatief geadviseerd op het besluit van het Bestuur om de volledige opbouw in de basisregeling voor 2016 toe te kennen. Het Verantwoordingsorgaan heeft aangegeven wel voorstander te zijn van een cumulatieve grens.

Evident is dat bij een aanhoudende lage rente een verlaging in de opbouw van de basisregeling, en verlaging van de beschikbare premie bij de excedentregeling vrijwel onontkoombaar lijkt.

Kostendekkende premie

De basispremie is de gedempte kostendekkende premie die het Pensioenfonds nodig heeft voor inkoop van de pensioenaanspraken. Voor de vaststelling van deze basispremie hanteert het Fondsbestuur een gedempte rentevoet van 3%.

In de Pensioenwet en het Besluit FTK zijn de voorschriften met betrekking tot het vaststellen van de zuivere en de gedempte kostendekkende premie weergegeven. Het Pensioenfonds heeft, zoals beschreven in de ABTN gebruik gemaakt van de mogelijkheid om de kostendekkende premie te dempen.

In onderstaande tabel wordt zowel de zuivere als de gedempte kostendekkende premie over boekjaar 2015 weergegeven.

Zuivere en gedempte kostendekkende premie 2015 (x €1000)

Kostendekkende premie	Zuiver	Gedempt
Actuarieel benodigde koopsom voor pensioenopbouw	9.673	4.853
Actuarieel benodigde koopsom voor risicodekking	862	588
Partnerpensioen en ANW-hiaat	586	586
Premievrijstelling	1.816	996
Solvabiliteitsopslag	659	659
Opslag voor uitvoeringskosten	328	328
Herstellpremie	–	2.960
Beschikbare premie	2.589	2.589
Totaal	16.513	13.559

Zuivere kostendekkende premie

- De actuarieel benodigde koopsom voor pensioenopbouw is vastgesteld op basis van de rentetermijnstructuur per 1 januari 2015 (zonder 3-maandsmiddeling) zoals deze is gepubliceerd door DNB.
- De solvabiliteitsopslag is gelijk gesteld aan het vereist eigen vermogen (risico fonds) per 31 december 2014 (16,1%) op basis van de methodiek van het nieuwe FTK.

Gedempte kostendekkende premie

De actuarieel benodigde koopsom voor pensioenopbouw is gebaseerd op het verwacht rendement. Deze gedempte disconteringsvoet is gelijk aan het reële fondsrendement. Het reële fondsrendement wordt vastgesteld als het verwacht rendement van het Pensioenfonds verminderd met een afslag voor toeslag en staat in beginsel voor een periode van 5 jaar vast. Bij het vaststellen van het verwacht rendement wordt rekening gehouden met de maximale parameters, zoals vastgelegd in artikel 23a eerste lid van het Besluit Financieel Toetsingskader pensioenfondsen. Het reële rendement bedraagt naar de situatie van 30 september 2014 2,4% (verwacht rendement van 4,4% verminderd met verwachte toeslag ad 2%).

Feitelijke premie

Over het boekjaar 2015 is in totaal € 15.013.000 aan reguliere premie ontvangen. De feitelijke premie is gelijk aan 20,5% van de salarissom. De feitelijk ontvangen premie in 2015 is hoger dan de gedempte kostendekkende premie, maar lager dan de zuivere kostendekkende premie.

1.5 Toeslag

Het Pensioenfonds streeft ernaar om de pensioenen mee te laten groeien met de inflatie. Toeslagverlening is afhankelijk van de financiële situatie van het Pensioenfonds.

Het Pensioenfonds is vanaf 2015 wettelijk verplicht om extra financiële buffers aan te houden, waardoor nieuwe regels gelden voor toeslagverlening.

- Bij een beleidsdekkingsgraad lager dan 110% mag geen toeslag worden verleend.
- Boven 110% kan toeslag worden verleend als er genoeg vermogen beschikbaar is om de te verlenen toeslag naar verwachting ook in de toekomst te kunnen verlenen.

In de praktijk betekent dit dat volledige toeslagverlening bij het Pensioenfonds pas mogelijk is bij een beleidsdekkingsgraad vanaf ongeveer 135% (afhankelijk van de rentestand kan deze grens verschuiven).

Door deze strengere regels is het de komende 10-15 jaar waarschijnlijk regelmatig niet mogelijk is om de pensioenen gedeeltelijk of volledig aan te passen aan de inflatie.

Per 1 januari 2016 zijn de pensioenen en de lopende pensioenuitkeringen van alle deelnemers verhoogd met 0,1%.

Deze verhoging is 25% van de inflatie in de periode oktober 2014 tot en met september 2015 (0,39%).

De financiële situatie van het Pensioenfonds en de wettelijke eisen voor extra buffervorming laten het op dit moment niet toe om de volledige prijsinflatie te compenseren.

De afgelopen jaren zijn de volgende toeslagen verleend:

Jaar toeslag per 1 jan.	Inactieve deelnemers			Actieve deelnemers		
	Toeslag	Prijs- stijging oktober (CBS)	Verschil	Toeslag	Prijs- stijging oktober (CBS) ¹⁾	Verschil
2016	0,10%	0,39%	0,29%	0,10%	0,39%	0,29%

Jaar toeslag per 1 jan.	Toeslag	Prijs- stijging oktober (CBS)	Verschil	Actieve deelnemers		Verschil
				Toeslag	Loonstijging	
2015	0,50%	0,70%	0,20%	0,00%	0,00%	0,00%
2014	0,00%	0,90%	0,90%	0,00%	0,00%	0,00%
2013	0,00%	2,00%	2,00%	0,00%	0,00%	0,00%
2012	0,00%	2,30%	2,30%	1,25%	1,25%	0,00%
2011	0,00%	1,40%	1,40%			
2010	0,00%	0,40%	0,40%			
2009	0,00%	2,50%	2,50%			
2008	1,75%	1,50%				
2007	1,50%	1,20%				
2006	1,25%	1,50%				
2005	1,00%	0,80%	nvt ²⁾	nvt ³⁾	nvt ³⁾	nvt ³⁾

1) Vanaf 2015 wordt de toeslag voor actieve deelnemers ook gebaseerd op de prijsstijgingen in plaats van de loonstijgingen. Toeslag over 2015 wordt verleend per 1 januari 2016.

2) Pas vanaf 2009 is de toeslag gekoppeld aan de Consumenten Prijsindex (CPI) afgeleid. Voorheen was er een aparte reserve voor toeslagverlening.

3) Tot 2012 was een eindloonregeling van toepassing zonder toeslagverlening voor de actieve deelnemers.

1.6 Kosten

Conform het in november 2011 door de Pensioenfederatie gepubliceerde document Aanbevelingen uitvoeringskosten en de Nadere Uitwerkingen, en de latere nadere uitwerkingen hiervan zijn in navolgend kostenoverzicht de kosten van het pensioenbeheer en vermogensbeheer opgenomen.

Pensioenbeheer

De kosten van het pensioenbeheer bestaan onder andere uit de kosten van uitbesteding van de pensioenadministratie, bestuurskosten en de kosten van in- en extern toezicht.

	2015 (zonder implementatie- kosten)	2015 (met implementatie- kosten)	2014
Totaal pensioenbeheerkosten	€ 1.230.000	€ 1.444.000	€ 1.053.000
Per (actieve en pensioengerechtigde) deelnemer	€ 650,79	€ 764,02	€ 547,58

In 2015 is de nieuwe pensioenregeling ingevoerd. De kosten voor de implementatie van de nieuwe regeling in de pensioenadministratie zijn opgenomen in de totale pensioenbeheerkosten. Dit zijn eenmalige kosten, daarom worden de kosten per deelnemer ook getoond zonder deze eenmalige implementatiekosten. De verdere kostenstijging is veroorzaakt door extra advieswerkzaamheden in verband met de invoering van het nieuw Financieel Toetsingskader en de evaluatie van de fiduciair manager door een externe partij.

Voor Bestuursleden, leden van de Beleggingscommissie, de Communicatiecommissie, de Risicomanagementcommissie, de Visitatiecommissie en het Verantwoordingsorgaan, die niet werkzaam zijn bij Van Lanschot Bankiers, is een vergoedingenregeling van toepassing.

Over 2015 zijn de volgende bedragen vergoed:

Bestuur	€ 114.950
Commissies	€ 70.417
Verantwoordingsorgaan	€ 7.260
Visitatiecommissie	visitatie 2015 is in 2016 afgerond en gefactureerd

Vermogensbeheerkosten

De totale kosten voor de uitvoering van het vermogensbeheer over 2015 bedroegen € 5,6 miljoen. Uitgedrukt in een percentage van het gemiddeld belegd vermogen zijn de kosten 0,62% (2014: 0,58%). De stijging van de kosten heeft te maken met een correctie. In het jaarverslag 2014 zijn ten onrechte de ontvangen vergoedingen van beleggingsinstellingen dubbel verrekend in de vermogensbeheerkosten. De kosten in 2014 zijn hierdoor in het jaarverslag lager opgenomen dan ze daadwerkelijk waren. Het juiste percentage van het gemiddeld belegd vermogen in 2014 was 0,64%, waardoor er feitelijk sprake is van een kleine daling van de kosten. In 2015 zijn enkele kostenverlagende activiteiten gedaan, zoals de verkoop van hoogrentende bedrijfsobligaties en lagere vermogensbeheervergoedingen als gevolg van een scherpere inkoop.

In onderstaande tabel zijn de kosten (x € 1.000) voor 2015 per categorie weergegeven:

	Directe kosten	Indirecte kosten	Totale kosten	% van het gemiddeld belegd vermogen 2015	% van het gemiddeld belegd vermogen 2014
Beheerkosten					
kosten voor het portefeuillebeheer door externe vermogensbeheerders en voor fiduciair management	€ 1.036	€ 3.456	€ 4.492	0,49%	0,44%
Transactiekosten					
brokerkosten en marktimpactkosten die gemaakt worden bij het doen van transacties	€ 2	€ 692	€ 694	0,08%	0,10%
Overige kosten					
kosten die zijn gemaakt voor de bewaarbank, de beleggingsadministratie, advieskosten, de kosten voor het Bestuursbureau en overige kosten	€ 434	–	€ 434	0,05%	0,04%
Totale kosten	€ 1.472	€ 4.148	€ 5.620	0,62%	0,58%

Alle beleggingen in de portefeuille van het Pensioenfonds zijn opgenomen in het kostenoverzicht. Hieronder wordt per kostensoort weergegeven hoe deze wordt bepaald.

Beheerkosten

Voor alle beleggingsfondsen in portefeuille zijn onder 'beheerkosten' de lopende kosten verwerkt. In de lopende kosten zijn eventuele kortingen (rebates) reeds verrekend. De vaststelling van de lopende kosten vindt op een 'look-through' basis plaats in het geval van fund-of-funds. Als maatstaf voor de beheerkosten wordt de Ongoing Charges Figure (OCF) gehanteerd. De OCF bevat de beheervergoeding plus administratiekosten, accountantskosten, custodykosten, kosten voor securities lending etc. Beleggingsfondsen publiceren de OCF in het jaarverslag. Aangezien het boekjaar van beleggingsfondsen per fonds verschilt en het jaarverslag niet altijd tijdig voor het jaarwerk beschikbaar is, wordt de meest recent gepubliceerde OCF gebruikt. Voor nieuwe fondsen waarvoor nog geen OCF beschikbaar is wordt een schatting gebruikt. Indien een beleggingsfonds geen OCF maar Total Expense Ratio (TER) rapporteert wordt deze maatstaf gebruikt. Kwartaalstanden worden gebruikt om de totale kosten te berekenen.

Performance fee

De performance fee van beleggingsfondsen (voor zover van toepassing) kan sterk fluctueren per periode afhankelijk van de prestaties van het beleggingsfonds. De werkelijk gerekende performance fee over het voorliggende kalenderjaar wordt gerapporteerd op look-through basis.

Transactiekosten

De post transactiekosten is opgesplitst in twee delen:

- Transactiekosten exclusief aan- en verkoopkosten (verplicht)
- Aan- en verkoopkosten (optioneel)

De transactiekosten exclusief aan- en verkoopkosten betreft toe- en uittredingskosten waaronder bijvoorbeeld in- en uitstapkosten in beleggingsfondsen die aan het pensioenfonds worden gefactureerd. Deze zijn verplicht om te rapporteren. De vermogensbeheerder zorgt dat alle direct in rekening gebrachte transactiekosten worden opgenomen, en gaat voor alle materiële transacties (boven 1 miljoen euro) na of een ADL (anti dilution levy) of swing price in rekening is gebracht.

De aan- en verkoopkosten van individuele titels op look through basis zijn optioneel om te rapporteren. De vermogensbeheerder heeft dit de afgelopen jaren reeds gedaan en zal dit blijven doen. De wijze van samenstelling wordt hieronder toegelicht.

De aan- en verkoopkosten van individuele titels worden doorgaans niet gerapporteerd in het jaarverslag van beleggingsfondsen.

Daarnaast is een groot deel van de transactiekosten verwerkt in de bid-ask spread, waarover tevens niet wordt gerapporteerd. Om toch inzicht te geven in de transactiekosten zijn twee methodes gehanteerd:

- kosten zoals opgegeven door de fondsbeheerder;
- kosten berekend op basis van omloopsnelheid van het fonds keer de gemiddelde transactiekosten binnen het universum van het fonds.

In beide gevallen wordt de uitkomst gevalideerd door het Multi-Management Team van KCM.

Vergelijking van kosten vermogensbeheer

Anders dan wel eens in de pers wordt gesuggereerd, zijn de kosten voor het vermogensbeheer van verschillende pensioenfondsen onderling niet goed te vergelijken. Nadrukkelijk wijst het Bestuur er op dat ieder pensioenfonds op een eigen wijze stuurt op rendement en risico en dat de kosten daar een uitvloeisel van zijn. Een deel van de kosten is inherent aan de aard van de regeling, de opbouw van de deelnemerspopulatie en het ambitieniveau.

De volgende aspecten spelen een rol bij de kosten van het Pensioenfonds:

- Beleggingsmix: het Pensioenfonds maakt keuzes tussen verschillende beleggingen, waarbij rekening wordt gehouden met de verschillende risico's. De beheerkosten van beleggingen kunnen onderling behoorlijk verschillen.
- De mate van actief of passief beheer: het Pensioenfonds maakt per onderdeel van de beleggingsportefeuille op zorgvuldige wijze een keuze voor de mate van actief of passief beheer. Actief beheer is over het algemeen duurder dan passief management.
- De mate van intern of extern beheer: het Pensioenfonds heeft gekozen voor volledige uitbesteding van het vermogensbeheer.
- Directe of indirecte beleggingen: het Pensioenfonds maakt bij de samenstelling van de beleggingsportefeuille per categorie een keuze voor direct of indirect beleggen door middel van beleggingsfondsen.
- Schaalgrootte: het Pensioenfonds heeft een vermogen van circa € 900 miljoen en vormt daarmee qua vermogen een klein tot middelgroot pensioenfonds.
- Kwaliteit van het risicobeheer: Het Pensioenfonds maakt gebruik van verschillende adviseurs en beheerders. Dit draagt bij aan de kwaliteit en de onafhankelijkheid maar brengt wel extra kosten met zich mee.

In 2015 heeft het Bestuur meegedaan aan het IBI benchmark onderzoek. Hierin worden de kosten voor vermogensbeheer van verschillende pensioenfondsen met elkaar vergeleken. Door inzicht te krijgen in de kostenstructuur bij andere pensioenfondsen kan het Bestuur bepalen of de huidige prijsafspraken nog marktconform zijn.

Uit het onderzoek is gebleken dat het kostenniveau voor het vermogensbeheer van het Pensioenfonds relatief gezien hoger zijn dan de gemiddelde vermogensbeheerkosten van de andere deelnemers aan het onderzoek.

Deze uitkomsten en het feit dat het vermogen sinds het aangaan van het contract met de fiduciair manager behoorlijk is gestegen zijn voor het Bestuur redenen om begin 2016 opnieuw met de fiduciair manager in gesprek te gaan.

2. Ontwikkelingen Pensioenfonds

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk leggen we verantwoording af over de ontwikkelingen binnen het Pensioenfonds.

Welke doelen heeft het Bestuur van het Pensioenfonds zichzelf gesteld voor 2015 en zijn deze doelen behaald?

Doelstellingen 2015:

- implementatie nFTK
- voortgang project Continuïteit
- communicatie over nieuwe pensioenregeling en risico's
- governance

De implementatie van het nFTK is uitgebreid aan bod gekomen in het voorgaande hoofdstuk.

In dit hoofdstuk worden het project Continuïteit en de wijzigingen in de governance toegelicht.

Communicatie komt aan bod in hoofdstuk 3 bij het communicatiebeleid.

2.2 Continuïteit

In 2013 is het Bestuur gestart met een project voor de continuïteit van het Pensioenfonds voor de langere termijn.

Voor kleinere pensioenfondsden zoals het Pensioenfonds F. van Lanschot wordt het op termijn steeds lastiger om zelfstandig te blijven bestaan. Er worden steeds meer eisen gesteld aan pensioenfondsden en dat zorgt voor extra kosten. Kostenbesparing zorgt ervoor dat er meer geld beschikbaar is voor de pensioenopbouw van de deelnemers.

Daarnaast kan de governance op termijn een probleem worden. Governancestructuur heeft te maken met het feit dat ieder pensioenfonds een bestuur moet hebben met intern toezicht. Jaarlijks moet een jaarverslag worden opgesteld, dat moet worden gecontroleerd door een extern actuaris en een accountant. Dit brengt kosten met zich mee en daarnaast wordt het besturen van een pensioenfonds steeds complexer. Hiervoor moeten mensen uit de organisaties worden vrijgemaakt; het wordt lastiger om geschikte personen te vinden voor het Bestuur en het intern toezicht.

In 2014 heeft het Bestuur in overleg met de Vennootschap besloten om een project tot oprichting van een APF voor de Financiële sector verder uit te werken, samen met een drietal andere partijen.

In 2015 is een stuurgroep met een aantal werkgroepen gestart om de mogelijkheden tot oprichting van een eigen APF verder te onderzoeken.

Begin 2016 heeft een aantal andere APF-en hun plannen en bijbehorende kostenplaatjes gepresenteerd. Deze APF-en bieden lagere kosten door scherpere tarifiering door commerciële uitbestedingspartijen.

Hierdoor lijkt de beoogde substantiële groei en de daardoor te behalen kostenbesparing door de oprichting van een eigen APF moeilijk te realiseren. Op het moment dat commerciële partijen met veel lagere tarieven op de markt komen, ondermijnt dat het groeipotentieel.

In maart 2016 is in een overleg met de betrokken pensioenfondsden en werkgevers besloten om het project tot oprichting van een eigen APF voor de Financiële sector stop te zetten.

Het Bestuur van het Pensioenfonds gaat in overleg met de Vennootschap bekijken welke alternatieven er zijn voor de toekomst. Het Pensioenfonds kan de komende jaren nog zelfstandig blijven voortbestaan, maar het Bestuur is van mening dat er voor de langere termijn naar een duurzame oplossing voor de continuïteit van het Pensioenfonds moet worden gezocht.

2.3 Governance

Governance gaat over de manier waarop het Pensioenfonds bestuurd wordt. In deze paragraaf geven we aan welke wijzigingen in 2015 hebben plaatsgevonden binnen het Bestuur, de Commissies en het Verantwoordingsorgaan van het Pensioenfonds. In bijlage 1 is een overzicht opgenomen met personalia van alle bij het Pensioenfonds betrokken personen en organisaties. Daarnaast geven we een overzicht van de manier waarop het Bestuur vorm heeft gegeven aan de governance.

Wijzigingen in het Bestuur

De heer Rietvelt heeft per 1 juli 2015 afscheid genomen als bestuurslid en Voorzitter. Hij is opgevolgd door de heer Zeverijn. Tot 1 juli 2015 vervulde hij de functie van Secretaris.

De heer Horsten heeft ook afscheid genomen als bestuurslid. Mevrouw Winkelhuijzen is op voordracht van de Vennootschap per 1 juli 2015 benoemd als Secretaris. Ze heeft haar functie bij het Verantwoordingsorgaan neergelegd. Het Dagelijks Bestuur wordt nu gevormd door de heer Zeverijn en mevrouw Winkelhuijzen.

Mevrouw Van der Feltz is op voordracht van de Ondernemingsraad per 1 juli 2015 benoemd als bestuurslid namens werknemers. De heer Verberne is herbenoemd als bestuurslid namens de pensioengerechtigden.

De Nederlandsche Bank (DNB) voert een toetsing uit op geschiktheid en betrouwbaarheid van pensioenfondsbestuurders. DNB heeft laten weten geen bezwaren te zien voor deze benoemingen.

Door de benoemingen van twee vrouwelijke bestuursleden waarvan één jonger dan 40 jaar is de doelstelling voor meer diversiteit in het Bestuur tevens bereikt.

Wijzigingen in de Commissies

De heer Zeverijn maakt vanwege zijn taken als Voorzitter geen deel meer uit van de Risicomanagementcommissie.

Mevrouw Winkelhuijzen is lid geworden van de Communicatiecommissie.

Mevrouw Van der Feltz is lid geworden van de Beleggingscommissie.

Op 10 december 2015 is de heer Poppe door het Bestuur benoemd als voorzitter van de Risicomanagementcommissie. Hij neemt vanaf deze datum de taken over van de heer Damm, die zijn functie bij het Pensioenfonds heeft neergelegd.

Wijzigingen in het Verantwoordingsorgaan

Door het vertrek van mevrouw Winkelhuijzen is een vacature voor een werkgeversvertegenwoordiger ontstaan in het Verantwoordingsorgaan. De werkgever heeft de heer Maas voorgedragen als lid van het Verantwoordingsorgaan. Door het Bestuur en het Verantwoordingsorgaan is hij benoemd.

Overleggen

Het Bestuur heeft in 2015 vijftien keer vergaderd. Daarnaast is er vier maal formeel overleg gevoerd met het Verantwoordingsorgaan. In het najaar is een Beleidsdag georganiseerd om ideeën over de organisatie en toekomst van het Pensioenfonds uit te wisselen. Behalve het Bestuur waren hierbij ook de bestuurlijke commissies aanwezig.

Zelfevaluatie

Het Bestuur heeft begin 2016 zijn eigen functioneren over 2015 beoordeeld en geëvalueerd onder leiding van een externe partij. Daarbij is niet alleen terug, maar ook vooruit gekeken.

Naar aanleiding van deze zelfevaluatie is een aantal gezamenlijke en individuele actiepunten geformuleerd die tot doel hebben het functioneren van het Bestuur ook in 2016 verder te verbeteren.

Daarnaast vond de jaarlijkse evaluatie plaats van de uitbestedingspartijen, de adviserend actuaire, de certificerend actuaire, de vermogensbeheerders, de custodian, de pensioenadministrateur en het Bestuursbureau.

Voor de evaluatie van de fiduciair manager Kempen Capital Management is een externe adviseur opdracht gegeven voor een onafhankelijke evaluatie. De heer Braker van Braker Investment Consulting heeft een grondige evaluatie uitgevoerd.

Verantwoording Code Pensioenfonds

Op 1 januari 2014 is de Code Pensioenfonds (Code) in werking getreden. De Code bevat de normen voor 'goed pensioenfondsbestuur'. Het Bestuur legt in het jaarverslag verantwoording af over de naleving van de Code. In het algemeen geldt het principe 'pas toe of leg uit' waarom van de norm wordt afgeweken. Afwijking van een norm is mogelijk als daar een goede reden voor is.

Het Bestuur heeft in 2014 aan de hand van een checklist beoordeeld in hoeverre aan de normen is voldaan en op welk gebied aanpassingen of verdere vastlegging nodig waren. De benodigde aanpassingen waren zeer beperkt en zijn doorgevoerd. In 2015 is opnieuw bekeken in hoeverre de Code is nageleefd.

Het Bestuur heeft een diversiteitsbeleid opgesteld dat aansluit bij de normen van de Code. In juni 2015 is een tweetal vacatures ontstaan in het Bestuur. Beide vacatures zijn ingevuld door vrouwelijke leden waarvan één jonger dan 40 jaar. Hiermee is voldaan aan de uitgangspunten uit het diversiteitsbeleid.

Bij de benoeming van de leden voor de Visitatiecommissie is besloten om de heer Rietmulder nog een jaar te laten aanblijven, ook al is de maximale zittingstermijn volgens de Code verlopen. Het Bestuur was van mening dat dit gezien de toekomstplannen (zie paragraaf 2.2) van het Pensioenfonds de beste optie was. Voor 2016 zal in overleg met de Visitatiecommissie en het Verantwoordingsorgaan opnieuw gekeken worden naar de samenstelling van de Visitatiecommissie.

2.4 Wet- en regelgeving

In 2015 is de belangrijkste wijziging in wet- en regelgeving de invoering van het nFTK.

De manier waarop het nFTK is geïmplementeerd in het Pensioenfonds is beschreven in paragraaf 1.2.

2.5 Compliance

Compliance is het geheel van maatregelen dat zich richt op de implementatie, handhaving en naleving van externe wet- en regelgeving, alsmede op interne procedures en gedragsregels om te voorkomen dat de reputatie en integriteit van het Pensioenfonds wordt aangetast.

Het Pensioenfonds beschikt onder andere over een Gedragscode. In de Gedragscode van de Stichting Pensioenfonds F. van Lanschot zijn de normen en waarden vastgelegd waaraan bestuursleden, medewerkers van Van Lanschot of gelieerde ondernemingen die –al dan niet incidenteel– werkzaamheden verrichten ten behoeve van het Pensioenfonds zich dienen te houden.

De Compliance Officer houdt toezicht op de naleving van de Gedragscode en overige relevante wet- en regelgeving. De Compliance Officer van het Pensioenfonds mevrouw Mr. B. Kamerling-Fokma heeft in oktober 2015 aangegeven de functie niet langer te kunnen vervullen. Vanaf 1 november 2015 is een vacature ontstaan voor de functie van Compliance Officer voor het Pensioenfonds. Mevrouw Kamerling heeft een verslag opgeleverd over het jaar 2015 tot 1 november 2015. Deze verslagperiode gaf dit geen aanleiding tot opmerkingen.

In februari 2016 is een nieuwe Compliance Officer benoemd, mevrouw mr. Ellen Hoving - Mobron.

Toezicht door De Nederlandsche Bank en de Autoriteit Financiële Markten

In 2015 is door DNB geen dwangsom of boete opgelegd, geen aanwijzing gegeven, geen bewindvoerder aangesteld en is geen stille curator aangesteld. De AFM heeft geen gebruikgemaakt van het recht op wettelijk toezichtinstrumentarium.

Naleving wet- en regelgeving

Er zijn geen overtredingen van wet- en regelgeving vastgesteld.

Ombudsman Pensioenen

Er zijn geen klachten ingediend door deelnemers aan het Pensioenfonds bij de Ombudsman Pensioenen.

Klachten- en geschillenregeling

Belanghebbenden kunnen zich tot het Bestuur wenden indien er een geschil is gerezen over de inhoud van de regeling of indien er een klacht is over de uitvoering van de pensioenregeling. Desgewenst kan men in beroep bij de Ombudsman Pensioenen. Dit is geregeld in de Klachten- en Geschillenprocedure. Eind 2014 is een bezwaarschrift ontvangen namens een aantal deelnemers tegen het besluit van het Bestuur om de opgebouwde aanspraken actuarieel neutraal te herrekenen naar de nieuwe pensioenrichtleeftijd van 67 jaar. Op 21 januari 2015 heeft het Bestuur een schriftelijke toelichting op het besluit om de opgebouwde pensioenrechten te herrekenen gegeven. Op 7 april 2015 is vervolgens een gesprek geweest tussen de betreffende deelnemers, het Dagelijks Bestuur en de Ambtelijk Secretaris. Na een juridische toets is op 15 juni 2015 een brief verzonden aan de delegatie van Van Lanschot Chabot B.V.. Het Bestuur heeft geen reactie meer ontvangen na deze laatste brief.

Daarnaast is in april 2015 van een individuele ex-deelnemer een klacht ontvangen over de omzetting van de opgebouwde pensioenrechten naar 67 jaar. Op 2 juli 2015 is een schriftelijke reactie van het Bestuur verzonden aan deze deelnemer. Op 30 januari 2016 is een reactie ontvangen naar aanleiding van de brief van het Bestuur van juli 2015. Deze klacht is in behandeling genomen en na afstemming met een pensioenjurist beantwoord in februari 2016.

2.6 Opvolging aanbevelingen vanuit het jaarwerk 2014

van	onderwerp	aanbeveling	Reactie bestuur
Cert. Act.	Reservering voor toekomstige kosten	In het onderzoek naar de hoogte van de te hanteren kostenvoorziening is rekenschap gehouden met de mogelijkheid om met ingang van 1 januari 2016 deel te nemen aan een APF. Triple A raadt aan om, nadat de uitkomsten van dit onderzoek bekend zijn, te toetsen of de hoogte van de excassokostenopslag nog in lijn is met de uitkomsten uit het kostenonderzoek.	Op het moment dat er duidelijkheid is over het APF zal bekeken worden of deze actie nog van toepassing is.
Cert. Act.	Voorziening voor zieke deelnemers	De wijze waarop de Voorziening voor zieke deelnemers is vastgesteld is in lijn met de beschrijving in de ABTN. De beschrijving in de ABTN zou naar de mening van Triple A echter explicieter mogen.	Begin 2016 wordt de benodigde aanpassing doorgevoerd in de ABTN.

van	onderwerp	aanbeveling	Reactie bestuur
Cert. Act.	Beleidsdekkingsgraad	Met ingang van 1 januari 2015 is de beleidsdekkingsgraad van kracht. De beleidsdekkingsgraad wordt vastgesteld als de gemiddelde dekkingsgraad over de afgelopen 12 maanden. Dit impliceert dat het pensioenfonds maandelijks de dekkingsgraad dient vast te stellen. Triple A raadt het Pensioenfonds aan te toetsen of het proces rondom de totstandkoming van de maandelijkse dekkingsgraad goed en van voldoende kwaliteit is en de procesmatige wijze van vaststelling te formaliseren in de ABTN.	Het Bestuur heeft het proces van de totstandkoming van de maandelijkse dekkingsgraad onderzocht en geconstateerd dat de kwaliteit voldoende is. Begin 2016 wordt de benodigde aanpassing doorgevoerd in de ABTN.
Cert. Act.	Ratings en kredietrisico	Vanaf 1 januari 2015 heeft de credit rating van een belegging invloed op de hoogte van de aan te houden buffer in het vereist eigen vermogen. Er zijn situaties denkbaar waarbij sprake is van "split ratings", dat wil zeggen dat het mogelijk is dat verschillende rating agencies verschillende ratings toekennen. Het is ook mogelijk dat er geen rating beschikbaar is; fondsen kunnen dan (mits onderbouwd uiteraard) een eigen rating toepassen. Triple A raadt het Pensioenfonds aan beleid te vormen omtrent de vaststelling van ratings en hierop een consistente gedragslijn uit te zetten.	Begin 2016 is een ratingbeleid vastgesteld door het Bestuur.
Cert. Act.	Nieuw Financieel Toetsingskader	In 2015 wordt het nieuw Financieel Toetsingskader van kracht. Als gevolg van dit nieuwe kader dient het Pensioenfonds het beleidskader en diverse beleidsstukken aan te passen. Triple A raadt aan hier tijdig invulling aan te geven.	Het Bestuur heeft de benodigde aanpassingen naar aanleiding van het nFTK doorgevoerd.
VO	Bestuur	Het Bestuur kent zowel beroepsbestuurders als werknemers voor wie bestuurslid een nevenfunctie is. Het gevaar is daarbij aanwezig dat er een informatiekloof ontstaat tussen de dagelijkse bestuurders en het algemeen bestuur. Het Verantwoordingsorgaan vraagt hier aandacht voor.	Het Bestuur is zich bewust van dit risico en besteedt daar aandacht aan tijdens de bestuursvergaderingen. Doordat mevrouw Winkelhuijzen is toegetreden tot het Dagelijks Bestuur wordt de eventuele kenniskloof tussen beroepsbestuurders en medewerkers van de bank beperkt.

van	onderwerp	aanbeveling	Reactie bestuur
VO	Bestuur	Het fonds heeft inmiddels een uitgeschreven diversiteitsbeleid. Dit beleid omvat feitelijk niet meer dan een streven naar diversiteit en het voornemen diversiteitscriteria op te nemen in functieprofielen. Het beleid is er niet op gericht te bevorderen dat er juist bij jongere deelnemers en vrouwen interesse wordt gekweekt voor het uitoefenen van functies binnen het Pensioenfonds. Het Verantwoordingsorgaan beveelt het Pensioenfonds aan dit wel te doen.	Bij de functieprofielen voor de ontstane vacatures in het Pensioenfonds is opgenomen dat de voorkeur uitging naar vrouwen of een bestuurslid onder de 40 jaar. Inmiddels bestaat het Bestuur uit een tweetal vrouwen waarvan één onder 40 en drie heren.
VO	Geschiktheidsplan	Het Pensioenfonds heeft een betrekkelijk algemeen geschiktheidsplan waarin niet is opgenomen op welke wijze er voor wordt gezorgd dat bepaalde mogelijke onvolkomenheden in deskundigheid en competenties worden weggewerkt. Het Verantwoordingsorgaan vindt dit spijtig, temeer daar al vaker (ook in de zelfevaluatie van het Bestuur) is vastgesteld dat aanvullende kennis op het gebied van wet- en regelgeving (met inbegrip van governance) nodig is.	In 2016 is een zelfevaluatie gedaan onder begeleiding van een externe deskundige. Daarnaast hebben alle bestuursleden een kennistoets gedaan. Aan de hand van de uitkomsten wordt een concreet opleidingsplan uitgewerkt.
VO	nFTK	Sinds juli 2014 is in de Pensioenwet de bepaling opgenomen dat Bestuur van het Pensioenfonds in overleg met organen (i.c. het Verantwoordingsorgaan) zorg dient te dragen voor het vastleggen van de doelstellingen en de beleidsuitgangspunten (waaronder de risicohouding).	In 2015 is in het kader van het nFTK een tweetal kennissessies georganiseerd met vertegenwoordigers van alle stakeholders. In september is wederom een gezamenlijke sessie gepland voor de bespreking van de haalbaarheidstoets en de vaststelling en vastlegging van de risicohouding.
VC	Code Pensioenfondsen	Aandachtsgebieden bij naleving Code Pensioenfondsen zijn: Beloningsbeleid, verantwoord beleggen en diversiteitsbeleid.	De Code pensioenfondsen is geïmplementeerd en de naleving wordt jaarlijks gecontroleerd.
VC	Visitatie 2015	Overleg tussen VO en VC twee maal per jaar.	Deze afspraak is opgenomen in de planning van de visitatie 2016.
VC	APF	Voldoende aandacht voor afstemming met sociale partners, VO en belanghebbenden	Het Bestuur is zich bewust van het feit dat communicatie over het APF en de stand van zaken met de betrokkenen van groot belang is.
VC	APF	Verder uitwerken analyse huidige sterktes en zwaktes en de voor- en nadelen van alternatieven met verantwoording van keuzes vanuit het perspectief van de deelnemer.	Bij de besluitvorming over de toekomst van het Pensioenfonds wordt met de genoemde aspecten rekening gehouden.

van	onderwerp	aanbeveling	Reactie bestuur
VC	Beleggingsbeleid	<p>Het volgen van de verschuiving in de matching en returnportefeuille is niet geheel duidelijk in de managementrapportage. Verbeterpunten:</p> <p>Inzicht in de rentegevoeligheid naar duration.</p> <p>Meer inzicht in leverage.</p> <p>De managementrapportage verbeteren.</p> <p>Opbouw van de matchingportefeuille verbeteren.</p> <p>Aansluiting van de werkelijke positie met de normpositie.</p> <p>Toevoegen van de cijfers per ultimo december van het voorgaande jaar zorgt voor meer inzicht.</p> <p>Toevoegen van nadere specificaties van de restricties van de LDI fondsen.</p>	De managementrapportage is op een aantal punten reeds verbeterd. Genoemde punt zal meegenomen worden in de verdere verbeteringen.
VC	Beleggingsbeleid	Extra aandacht voor verantwoord beleggen in documenten en communicatie ivm Code Pensioenfondsen	In het jaarverslag wordt verslag gedaan van verantwoord beleggen.
VC	Beleggingsbeleid	Opvallend hoge overige kosten Vermogensbeheer in het jaarverslag. De omvang van de overige kosten niet zijnde beheervergoedingen zijn inbegrepen in de kosten vermogensbeheer.	In het jaarverslag 2015 wordt extra aandacht besteed aan de verantwoording van de kosten vermogensbeheer.
VC	Uitvoering	Monitoring uitbreiden met een inventarisatie van essentiële beheersmaatregelen. Bijvoorbeeld aanbevelingen accountant, zoals matching basisgegevens en certificering opgaves transactiekosten.	Monitoring van de beheersmaatregelen vindt plaats en hier wordt ieder kwartaal over gerapporteerd in de managementrapportage. De aanbevelingen van de actuaris en accountant zijn opgenomen in de actielijst van het Pensioenfonds en worden tijdens de bestuursvergaderingen gemonitord.
VC	Financiële opzet	Mission statement herijken bij invoering nFTK.	Missie, visie en strategie is aangepast per 1 januari 2015. Bij de invoering van nFTK is aandacht besteed aan de mission statement.

van	onderwerp	aanbeveling	Reactie bestuur
VC	Communicatie	Frequentie berichten aan doelgroepen zou verhoogd kunnen worden, bijvoorbeeld door middel van periodieke nieuwsbrief. Communicatie naar Slapers zou actiever kunnen dan wettelijk minimum. Tevredenheids-onderzoek lijkt VC wenselijk.	In verband met de invoering van de regeling 2015 zijn de verschillende doelgroepen uitgebreid geïnformeerd. Ook zijn diverse voorlichtingsrondes gehouden. Ook de slapers zijn bij deze communicatie meegenomen en vanwege het verschuiven van de pensioenleeftijd worden zij tussentijds geïnformeerd over hun pensioenrechten. De Klankbordgroep is gevraagd om de website kritisch te beoordelen. Aan de hand van hun reactie zal de website indien nodig worden aangepast. Daarnaast is in 2015 begonnen met een artikelenreeks over pensioenonderwerpen op de website van het Pensioenfonds en het intranet van Van Lanschot Bankiers.

2.7 Wijzigingen in de pensioenregeling

Vanaf 1 januari 2015 is de pensioenregeling gewijzigd. De pensioenrichtleeftijd is vanwege de voortdurende aanpassingen van de AOW-leeftijd en in lijn met de trend bij de andere pensioenfondsen op 67 jaar gebracht. De wijzigingen ten opzichte van de voorgaande pensioenregeling zijn opgenomen in het jaarverslag 2014.

Het Bestuur van het Pensioenfonds heeft op 5 november 2015 besloten om een aantal wijzigingen in het Pensioenreglement 2015 door te voeren. De belangrijkste wijzigingen lichten we hier toe.

- Door de invoering van het nieuw Financieel Toetsingskader is de manier van korten van opgebouwde pensioenen en lopende uitkeringen gewijzigd. Dit is aangepast in artikel 10.2. Bij de veelgestelde vragen op www.pensioenfondsvanlanschot.nl staat een voorbeeld hoe korten in zijn werk gaat.
- Om het pensioenreglement beter leesbaar en begrijpelijker te maken zijn de bijlagen met afkoop- en ruilfactoren aangepast. Er zijn inleidingen en voorbeeldberekeningen toegevoegd.

3. Beleid Pensioenfonds

3.1 Inleiding

Voor een efficiënte uitvoering van de pensioenregelingen heeft het Pensioenfonds beleid geformuleerd. Om het Bestuur te adviseren over het beleid en te ondersteunen bij de uitvoering daarvan zijn voor de belangrijkste onderwerpen commissies ingesteld. De Risicomanagementcommissie, Beleggingscommissie en Communicatiecommissie bereiden het beleid voor en geven op verzoek van het Bestuur uitvoering aan het beleid.

3.2 Risicomanagementbeleid

Het Bestuur besteedt veel aandacht aan het risicobeleid van het Pensioenfonds. Het Bestuur heeft voor ieder gebied een bestuurslid benoemd als risico-eigenaar. Deze risico-eigenaren brengen ieder kwartaal verslag uit van hun bevindingen over de risico's in hun deelgebied en maken melding van tussentijdse gebeurtenissen die een risico met zich mee (kunnen) brengen, indien nodig voorzien van advies om het risico te beheersen.

Het Bestuur heeft een risicostrategie en de risicobereidheid vastgelegd in het risicomanagementbeleid. In het risicomanagementbeleid zijn de financiële risico's en niet-financiële risico's beschreven en voorzien van de beheersingsmaatregelen en monitoring. De Risicomanagementcommissie evalueert de risico's en bekijkt of de risico's en de aangegeven grenzen gewijzigd zijn.

Het Bestuur wordt door middel van periodieke rapportages van zowel de uitvoeringsorganisatie als van de Vermogensadministrateur en de Vermogensbeheerders en van externe adviseurs in staat gesteld de risico's en fondssituatie goed te monitoren. Daarnaast heeft het Bestuur een managementrapportage waarin de risicorapportages van de risico-eigenaren worden opgenomen. Minimaal eens per kwartaal beoordeelt het voltallige Bestuur de risico's. Indien nodig worden aanvullende beheersmaatregelen genomen.

Het Bestuur heeft in 2015 geen overschrijdingen geconstateerd van de gestelde risicolimieten. Op onderdelen van de monitoring en rapportage van risico's zijn verdere verbeteringen doorgevoerd. Zo bleek er behoefte aan meer inzicht in het tegenpartijrisico van derivaten en is het beleid rondom non-rated/split rating verduidelijkt.

In 2015 heeft het Bestuur een risicoanalyse belangenverstremeling gedaan. Deze risicoanalyse is verzonden aan DNB. DNB heeft enkele opmerkingen gemaakt over de risicoanalyse en daarop is de analyse uitgebreid en verbeterd. Eind 2015 is het Bestuur van het Pensioenfonds gestart met een Systematische Integrale Risico Analyse (SIRA). Deze integrale risicoanalyse is in het eerste kwartaal van 2016 afgerond.

In oktober 2015 heeft het Bestuur van het Pensioenfonds een oefening van het Crisisplan gehouden. Naar aanleiding van deze oefening heeft het Bestuur verbeterpunten geformuleerd, zoals het opstellen van een checklist zodat bij een daadwerkelijke crisis geen belangrijke onderdelen vergeten of overgeslagen worden.

In de navolgende overzichten worden de diverse risicocategorieën zoals deze ten grondslag liggen aan de door het Bestuur vastgestelde risicomatrix en het door DNB gehanteerd risicomodel nader toegelicht. In de risicoparagraaf (pagina 73) in de jaarrekening wordt een aantal specifieke risico's nader toegelicht en gekwantificeerd.

Financiële risico's

Solvabiliteitsrisico

Het belangrijkste risico voor het Pensioenfonds betreft het solvabiliteitsrisico, ofwel het risico dat het Pensioenfonds niet beschikt over voldoende vermogen ter dekking van de pensioenverplichtingen. De solvabiliteit wordt gemeten zowel op basis van algemeen geldende normen als ook naar de specifieke normen die door de toezichthouder worden opgelegd.

Zo heeft het Bestuur op verzoek van DNB ter afwijking van het solvabiliteitsrisico met betrekking tot de beschikbare premieregeling, voor het beschikbare premiedeel een minimaal eigen vermogen vastgesteld.

Indien de solvabiliteit van het Pensioenfonds zich negatief ontwikkelt, bestaat het risico dat er geen ruimte beschikbaar is voor eventuele toeslagverlening over de opgebouwde aanspraken en ingegane pensioenen. In het uiterste geval kan het noodzakelijk zijn dat het Pensioenfonds verworven pensioenaanspraken en pensioenrechten moet verminderen.

Jaarlijks vindt toetsing plaats aan de hand van dit standaardmodel. De verschillende standaard risicofactoren hierin worden benoemd onder de noemer S1 tot en met S6 en S10. De S10 betreft het actief beheer risico en is onder het nieuwe FTK in het standaardmodel van DNB geplaatst. De afzonderlijke risico's worden uitgedrukt ten opzichte van de voorziening voor risico van het Pensioenfonds en voor de uitkomsten hiervan verwijzen wij naar de risicoparagraaf van dit jaarverslag.

Het solvabiliteitsrisico bestaat uit de volgende risicocategorieën:

Renterisico (S1)

De waardering van de verplichtingen van pensioenfondsen is afhankelijk van de rente. Hierdoor loopt een fonds renterisico.

Pensioenfondsen kunnen (een deel van) dit risico afdekken door ook de waardering van hun beleggingen afhankelijk te maken van de rente. Bij een rentedaling zullen de beleggingen dan voor het afgedekte deel meebewegen met de waardevermindering van de verplichtingen. Het standaardmodel van DNB bevat voorgeschreven rentescenario's (verschuiving actuele rentetermijnstructuur via voorgeschreven rentefactoren) om het vereist eigen vermogen voor het resterende renterisico te bepalen.

Om de aanwezige mismatch te beperken heeft het Pensioenfonds het beleid om het renterisico gedeeltelijk af te dekken door middel van renteswaps.

Het strategische afdekkingspercentage (op marktwaarde) bedroeg in 2015 55%.

Zakelijke waarden risico (S2)

De waarden van aandelen en onroerend goed zijn onderhevig aan marktfluctuaties. Pensioenfondsen die een deel van hun vermogen in dergelijke zakelijke waarden hebben belegd, lopen hierdoor risico.

He Pensioenfonds belegt binnen haar strategisch beleggingsbeleid in een goed gespreide portefeuille van zakelijke waarden. De normweging van deze zakelijke waarden bedraagt 34% van de totale portefeuille.

Valutarisico (S3)

Valutarisico betreft het risico dat de waarde van de beleggingen in vreemde valuta verslechtert als gevolg van veranderingen van valutakoersen. De kans dat de wisselkoers van vreemde valuta verslechtert ten opzichte van de euro betekent een risico voor een pensioenfonds, omdat verplichtingen veelal in euro luiden en bezittingen (deels) in vreemde valuta. Dit risico is van belang voor zowel directe posities in een valuta, als voor beleggingen die gewaardeerd zijn in een andere valuta.

Het beleid van het Pensioenfonds is om strategisch 50% van het valutarisico behorende bij de belangrijkste valuta's in de portefeuille af te dekken. Deze belangrijkste valuta's betreffen de Amerikaanse dollar, de Britse pond en de Japanse Yen. Overige vreemde valuta wordt strategisch niet afgedekt in verband met de beperkte exposure.

Grondstoffenrisico (S4)

Pensioenfondsen die beleggen in grondstoffen (commodities) lopen het risico dat de waarde van deze beleggingen daalt.

Vooralsnog maken directe beleggingen in grondstoffen geen deel uit van de strategische beleggingsmix van het Pensioenfonds.

Door de toevoeging van alternatieve beleggingen kunnen grondstoffen in zeer beperkte mate indirect onderdeel worden van de beleggingsportefeuille.

Kredietrisico (S5)

Bij het kredietrisico komt de kredietwaardigheid van de tegenpartij tot uitdrukking (ook wel tegenpartijrisico). Dit blijkt uit de zogenaamde creditspread. Deze spread is het verschil tussen de uitkering die afhangt van de kredietwaardigheid van de tegenpartij en een uitkering die met volledige zekerheid, risicovrij, tot uitkering zal komen.

Het kredietrisico komt voort uit de staatsobligaties in de matchingportefeuille van het Pensioenfonds die geen AAA creditrating hebben en uit obligaties in de rendementsportefeuille. Om dit risico te beperken gelden bandbreedtes voor deze allocaties en eisen met betrekking tot onder andere de minimale creditrating van obligaties.

Verzekeringstechnisch risico (S6)

Het Pensioenfonds staat bloot aan verzekeringstechnische risico's. Binnen het verzekeringstechnische risico worden in principe alleen risico's meegenomen die verband houden met sterfte. Het omvat de risico's als gevolg van afwijkingen ten opzichte van de verwachte sterfte en afwijkingen van de verwachte sterftetrend (langlevensrisico). De sterftetrend zelf wordt meegenomen bij de bepaling van de voorziening voor risico van het Pensioenfonds. Het Pensioenfonds hanteert de Prognose tafel AG2014, met fondsspecifieke ervaringssterfte.

Liquiditeitsrisico (S7)

Liquiditeitsrisico is het risico dat beleggingen niet tijdig en/of niet tegen een aanvaardbare prijs kunnen worden omgezet in liquide middelen. Hierdoor kan het Pensioenfonds op korte termijn niet aan zijn verplichtingen voldoen. Waar de overige risicomponenten vooral de lange termijn betreffen (solvabiliteit), gaat het hierbij om de kortere termijn. Dit risico kan worden beheerst door in het strategische en tactische beleggingsbeleid voldoende ruimte aan te houden voor liquide beleggingen.

In de formulering en de uitvoering van het beleggingsbeleid houdt het Bestuur expliciet rekening met de verhandelbaarheid van de op te nemen belegginginstrumenten.

Concentratierisico (S8)

In het algemeen geldt dat concentratierisico kan optreden als een adequate spreiding van activa en passiva ontbreekt.

Concentratierisico's kunnen optreden bij een concentratie van de portefeuille in regio's, economische sectoren of tegenpartijen. Een portefeuille van leningen die sterk sectorgebonden is, kan door deze sectorconcentratie een verhoogd risico lopen. Indien aandelen in dezelfde sector worden aangehouden is sprake van een cumulatief concentratierisico.

Om het concentratierisico tegen te gaan kiest het Bestuur voor spreiding, zowel in verschillende beleggingscategorieën als over verschillende landen. Concentratierisico wordt in beperkte mate toegestaan om andere risico's te mitigeren.

Actief beheer risico (S10)

Het actief beheer risico (S10) als onderdeel van het vereist eigen vermogen heeft betrekking op de ruimte om bij de uitvoering van het beleggingsbeleid af te wijken van de strategisch nagestreefde portefeuille. De mate van actief beheer wordt doorgaans bepaald aan de hand van de tracking error ten opzichte van de voor de (deel)portefeuille vastgelegde benchmark en heeft vooralsnog alleen betrekking op het aandelenrisico van beursgenoteerde aandelen. Voor de vaststelling van het actief beheer risico is gebruik gemaakt van de betreffende handreiking van de DNB.

Niet-financiële risico's

Sponsorrisico

Het Pensioenfonds heeft een directe economische en contractuele band met de werkgever als sponsor van het Pensioenfonds. Deze afhankelijkheid vertaalt zich in risico's voor het Pensioenfonds, de zogenaamde sponsorrisico's. Voorbeelden van sponsorrisico's zijn onder meer: faillissementsrisico, betalingsonmacht van de sponsor veroorzaakt door negatieve ontwikkelingen bij de sponsor, financieringsrisico, beëindiging van de relatie met de sponsor en belangenverstengeling tussen het Pensioenfonds en de sponsor.

Omgevingsrisico

Hieronder worden risico's verstaan als gevolg van externe veranderingen zoals de in dit verslag genoemde op handen zijnde extern opgelegde veranderingen in de inrichting en organisatie van pensioeninstellingen. Europese ontwikkelingen en veranderingen in de richtlijnen (EIOPA) kunnen risico's met zich brengen voor het Nederlandse pensioenstelsel en het fonds en haar deelnemers.

Operationeel risico (S9)

Het operationeel risico is het risico op verlies als resultaat van inadequate of foutieve interne processen, mensen en systemen of als gevolg van externe gebeurtenissen. Operationele risico's hebben een negatieve impact op een goede uitvoering van de pensioenregeling.

Om de operationele risico's te beperken heeft het Bestuur afspraken over taken en functiescheiding, waarbij verantwoordelijkheden worden verdeeld over Bestuursleden en de relevante commissies. Er wordt een incidentendatabase bijgehouden van operationele zaken welke hebben plaatsgevonden en buiten de afgesproken hoofdprocessen en -procedures vallen. Jaarlijks vindt een evaluatie plaats van alle uitbestede activiteiten en processen. Daarnaast beoordeeld de Visitatiecommissie over de operationele gang van zaken van het Pensioenfonds.

Uitbestedingsrisico's

Het uitbestedingsrisico is het risico dat de continuïteit, integriteit en/of kwaliteit van de uitbestede werkzaamheden wordt geschaad. Het Bestuur heeft onder behoud van zijn verantwoordelijkheden een aantal werkzaamheden structureel uitbesteed. De uitbesteding van werkzaamheden aan een derde partij heeft tot gevolg dat het Bestuur geen directe gezagsverhouding heeft met de personen die bij de derde partij feitelijk en dagelijks zijn belast met de uitvoering van die werkzaamheden. Het Bestuur heeft voorts geen rechtstreeks zicht op en voert geen directe controle uit op administratieve processen, zoals uitbetaling van pensioenen, pensioenberekeningen en dergelijke van de dienstverleners van het Pensioenfonds.

Op basis van de ervaringen opgedaan bij de selectie van de Pensioenadministrateur en de Fiduciair Manager is in het kader van het uitbestedingsrisico in 2012 een aangepast uitbestedingsbeleid vastgesteld, dat voldoet aan het bij of krachtens in artikel 34 van de PW bepaalde. In voorkomende gevallen worden met de uitvoerende organisatie nadere afspraken omtrent procedures, processen, informatieverschaffing en te leveren diensten vastgelegd in een Service Level Agreement (SLA). In een SLA worden ten minste ook afspraken vastgelegd over de administratieve organisatie, de autorisatie en procuratiesystemen en de interne controle van de uitvoerende organisatie.

De uitvoering van de administratie en verslaglegging geschiedt door AZL N.V. Deze partij heeft een ISAE-3402 verklaring (type II) verstrekt. Ook de Vermogensadministrateur, de Vermogensbeheerders (KCM en NN IP), de beleggingsadministrateur (KAS BANK) en de Fiduciair Manager (KCM) hebben een ISAE-3402 verklaring (type II) overlegd.

Door het overleggen van deze verklaringen tonen deze partijen aan het Pensioenfonds én aan de accountant van het Pensioenfonds aan, dat de uitvoering 'in control' is. Het overleggen van de ISAE-3402 verklaring komt tevens tegemoet aan de Beleidsregel 'Uitbesteding Pensioenfondsen' waarin DNB heeft vastgesteld dat een pensioenfonds dat zijn administratie uitbesteedt aan een uitvoerder, verantwoordelijk is en blijft voor een juiste administratie en vermogensbeheer. Jaarlijks toetst het Bestuur aan de hand van

deze ISAE3402 verklaringen en de SLA afspraken of de betrokken partijen voldoen aan de gestelde vereisten. Het Bestuur bespreekt zijn observaties en aandachtspunten voorts in tussentijdse voortgangs- en/of evaluatiegesprekken met elke uitbestedingspartij.

Het Bestuursbureau controleert periodiek de uitvoeringskosten en de uitvoering van de diverse uitbestede processen. Het Bestuur onderkent dat aan de uitbesteding het risico is verbonden van discontinuïteit van de dienstverlening door de betrokken partijen.

Voor de meeste relevante processen is een beschrijving van de administratieve organisatie en interne beheersing (AO/IB) opgesteld, met een beschrijving van de beheersingsmaatregelen voor de betreffende processen.

IT-risico

De informatietechnologie is een belangrijke risicocategorie voor pensioenfonds. Vanaf 2015 wordt het IT-risico als een aparte risicocategorie beschouwd door het Pensioenfonds en is dit risico separaat opgenomen in het risicomangementbeleid.

Onder IT-risico wordt verstaan het risico dat bedrijfsprocessen en informatievoorziening al dan niet als gevolg van een onvoldoende uitgewerkte IT-strategie of -beleid onvoldoende integer, niet continu of onvoldoende beveiligd worden ondersteund door IT.

Voor de beheersing wordt onderscheid gemaakt tussen beveiliging, beheersbaarheid en continuïteit. Er is aandacht voor de kwaliteit van de apparatuur en software, de beveiliging van de apparatuur en de autorisaties.

Voor de beheersbaarheid worden ontwerpen en processen vastgelegd. En voor de continuïteit worden back-ups gemaakt, tests uitgevoerd en er is een uitwijkmogelijkheid.

Daarnaast vindt monitoring plaats. Bij de uitbesteding van activiteiten wordt in het selectieproces de beheersing van IT-risico's meegenomen. Ook in de evaluatiegesprekken met elke uitbestedingspartij wordt specifiek aandacht besteed aan de IT-risico's en met name aan de meest recente ontwikkelingen op dat gebied.

Integriteitsrisico

DNB verstaat hieronder het risico dat de integriteit van het Pensioenfonds dan wel het financiële stelsel wordt beïnvloed als gevolg van niet-integere, onethische gedragingen van de organisatie, medewerkers dan wel van de leiding en/of direct betrokken medewerkers van uitbestedingspartijen, een en ander in het kader van wet- en regelgeving en maatschappelijke en door het Pensioenfonds opgestelde normen. Bij de beheersing van dit risico kan gedacht worden aan onder meer gedragscodes en procesmatige waarborgen, zoals de melding van eventuele compliance issues of aandachtspunten aan het begin van elke bestuursvergadering.

Het Pensioenfonds heeft een gedragscode en een compliancebeleid. Beiden zijn een wettelijke verplichting en DNB ziet actief toe op naleving. DNB toetst voorts nieuwe bestuursleden.

Juridische risico's

Een pensioenfonds loopt het risico in rechte aangesproken te worden. Ten einde dit risico te beperken voert het fonds een prudent beleid, waarin voortdurend sprake is van een evenwichtige afweging en behartiging van de belangen van alle aangesloten deelnemerscategorieën. Daarnaast kan het Pensioenfonds maatregelen treffen. Eén risico is dat fondsstukken op onderdelen niet voldoen aan de wettelijke bepalingen. Een ander risico is dat men als fondsbestuurder in persoon kan worden aangesproken. Een derde risico manifesteert zich als het fondsbestuur er voor de buitenwacht niet in voldoende mate in slaagt, vorm geven aan consistent beleid, of verzuimt, dit solide te onderbouwen; dit maakt het Pensioenfonds kwetsbaar indien het hierop wordt aangesproken. Een vierde risico betreft het niet of onduidelijk communiceren naar partijen. Een vijfde risico betreft aansprakelijkheid door het niet of niet goed uitvoeren door partijen die het Pensioenfonds heeft ingehuurd. Met betrekking tot bovengenoemde risico's heeft het Bestuur de volgende maatregelen genomen:

- Het Pensioenfonds heeft ABB voor Pensioenfonds aangesteld als Bestuursbureau. Het Bestuursbureau toetst bij wetwijzigingen de fondsstukken en stelt waar nodig wijzigingen op en legt deze voor aan het Bestuur.
- Het Pensioenfonds heeft een bestuurdersaansprakelijkheidsverzekering afgesloten.
- Het Pensioenfonds ziet erop toe dat besluitvorming consistent en goed gedocumenteerd plaatsvindt. Deze documentatie zorgt ervoor dat ook derden de inhoud en werking van dit beleid kunnen volgen.

- Het Pensioenfonds werkt volgens een communicatieplan. Dit plan bewaakt de wettelijk verplichte communicatiemomenten. Naast deze vereisten heeft het Pensioenfonds eigen communicatiedoelstellingen.

Met alle ingehuurde partijen zijn contractuele afspraken gemaakt. Partijen dienen regelmatig te rapporteren over het wel of niet voldoen aan de gemaakte afspraken. Daar waar mogelijk heeft het Pensioenfonds activiteiten gescheiden ondergebracht, waardoor er een mechanisme ontstaat van controle van de ene partij door de andere partij.

Jaarlijks vinden er controles plaats door actuaris en accountant op de uitvoering door het Pensioenfonds. Materiële onvolkomenheden worden door hen gerapporteerd. In het algemeen draagt het Bestuur er zorg voor dat het voldoende kennis en kunde bezit om zijn verantwoordelijkheid te kunnen dragen. De hierboven genoemde risico's zijn niet limitatief maar de juiste afdekking van deze genoemde risico's geven wel een indicatie over de juridische weerbaarheid van het Pensioenfonds.

Het Bestuur wordt in staat gesteld de risico's en fondssituatie goed te monitoren door de periodieke rapportages van zowel de uitvoeringsorganisatie als van de Vermogensadministrateur, de Vermogensbeheerders en van de externe adviseurs.

In 2015 heeft het Bestuur een risicoanalyse belangenverstremeling gedaan. Deze risicoanalyse heeft geleid tot een aanvulling van het risicobeleid en de beheersmaatregelen.

Eind 2015 is het Bestuur van het Pensioenfonds gestart met een Systematische Integrale Risico Analyse (SIRA). Ook deze heeft op zijn beurt een uitbreiding van het risicobeleid en de beheersmaatregelen tot gevolg gehad.

3.3 Beleggingsbeleid

Het Pensioenfonds gebruikt voor haar beleggingen twee portefeuilles: de matchingsportefeuille en de rendementsportefeuille. De rendementsportefeuille bestaat uit de risicovolle beleggingen van het Pensioenfonds. Deze portefeuille heeft als belangrijkste taak toeslagverlening mogelijk te maken. De matchingportefeuille daarentegen bestaat voornamelijk uit hoge kwaliteit obligaties en producten om het renterisico af te dekken. Deze portefeuille heeft als belangrijkste taak te kunnen voldoen aan de pensioenverplichtingen.

Het beleggingsbeleid van het Pensioenfonds is in 2015 slechts beperkt gewijzigd ten opzichte van 2014.

De belangrijkste wijzigingen betroffen de opname van hypotheekbeleggingen en de afbouw van hoogrentende obligaties in de rendementsportefeuille.

De belangrijkste reden voor de opname van hypotheekbeleggingen lag in de gunstige rendementsverwachtingen van deze categorie ten opzichte van bedrijfsobligaties in combinatie met het lage risicoprofiel. De afbouw van hoogrentende bedrijfsobligaties werd daarentegen ingegeven door het hogere verwachte risico van de categorie in relatie tot de verwachte opbrengsten. De renteaafdekking is in 2015 ongewijzigd gebleven op 55%.

Het Pensioenfonds heeft in 2015 een Asset Liability Management (ALM) studie uitgevoerd ter ondersteuning van de herijking van de risicohouding. Op basis hiervan heeft het Pensioenfonds eind 2015 eerst haar risicohouding en vervolgens het strategisch beleggingsbeleid herijkt. Onderdeel van dit strategisch beleggingsbeleid is de opname van een dynamisch renteaafdekkingsbeleid, waarbij de hoogte van de renteaafdekking afhankelijk is van het niveau van de rente. Bij een lager niveau van de rente zal (in principe) een lager niveau van renteaafdekking gelden en bij een hoger niveau van de rente zal een hoger niveau van renteaafdekking gelden. De achtergrond hierbij is dat het Bestuur verwacht dat de rente op termijn zal stijgen en tevens dat een negatieve lange rente op termijn niet waarschijnlijk is. Het Pensioenfonds kan profiteren van een stijgende rente als de renteaafdekking niet te hoog is. Het doorvoeren van een wijziging in de renteaafdekking conform dit beleid is overigens geen automatisme: het Bestuur van het Pensioenfonds kan van het beleid afwijken indien de dekkingsgraad of het risicoprofiel beperkend is of marktomstandigheden hier aanleiding toe geven.

Beleggingsresultaat 2015

Over geheel 2015 is op het belegde vermogen een netto rendement behaald van 0,5%, opgebouwd uit een rendement voor de rendementsportefeuille van 2,5% en een rendement voor matchingportefeuille van -1,3%. Zowel de rendementsportefeuille als de matchingportefeuille deden het (na vermogensbeheerkosten) beter dan hun benchmark, met respectievelijk een relatief rendement van +0,5% en +1,2%.

Markontwikkelingen

Terugblik op de markten 2015

2015 was een tumultueus jaar voor zowel obligaties als voor aandelen. De yield op onder andere Duitse en Nederlandse staatsobligaties bereikte in april 2015 een absoluut dieptepunt, maar eindigde eind 2015 iets hoger dan bij het begin van het jaar. Aandelen begonnen het jaar sterk, daalden fors in augustus als gevolg van zorgen over onder andere China, maar eindigden het jaar alsnog positief.

Obligaties

Europese staatsobligaties en hoogwaardige bedrijfsobligaties behaalden een rendement dat gemiddeld genomen rond de 0% lag. Hoogrenderende bedrijfsobligaties bleven daarbij achter terwijl staatsobligaties in opkomende landen fors negatief presteerden.

De langverwachte stijging van het officiële rentetarief van de Amerikaanse centrale bank werd pas in december 2015 doorgevoerd, nadat er voldoende comfort was over zowel de economische groei als de verdere daling van de werkloosheid. In Europa hield de ECB het ruime monetair beleid juist verder aan om de voorzichtige groei van de economie niet tot stilstand te brengen.

Na de sterke daling van de rente in het eerste kwartaal stegen de rentes in het tweede kwartaal fors door (tijdelijk) oplopende inflatieverwachtingen die gevoed werden door een sterk stijgende olieprijs. Toen later bleek dat het aanbod van olie bleef stijgen zorgde dit weer voor een daling van de olieprijs en inflatieverwachtingen, en vielen de renteniveaus weer terug. Uiteindelijk sloot de Duitse rente nagenoeg op hetzelfde niveau eind 2015 als deze startte in januari.

Opkomende markten hadden een lastig jaar door een tegenvallende en soms negatieve groei die veelal door lagere grondstoffenprijzen veroorzaakt werd. Dit leidde tot lagere inkomsten voor diverse overheden, waardoor de kredietwaardigheid van een flink aantal landen verslechterde. Als gevolg hiervan liep de vereiste rentevergoeding op obligaties in zowel lokale als harde (USD) valuta op.

Hoogwaardige bedrijfsobligaties behaalden een licht negatief rendement dat vooral gedreven werd door een stijging van de risico-opslag oftewel credit spread. Het rendement op de geldmarkt was in 2015 negatief doordat de yield op geldmarktproducten gedurende bijna het gehele jaar onder de 0% lag.

Door de renteontwikkeling behaalde de matchingportefeuille een rendement van -1,3%. In de rendementsportefeuille renderden de beleggingen in investment grade bedrijfsobligaties -0,8%, maar sloten obligaties uit opkomende landen door de valutaontwikkeling het jaar nog positief af met 0,5% gemeten in euro.

Aandelen

2015 was wederom een bewogen jaar voor de grote aandelenbeurzen, met een aantal sterk negatieve koersbewegingen gedurende het jaar. De beurzen wereldwijd begonnen het jaar heel sterk, en zetten dit door tot begin tweede kwartaal. Toen de aandelenmarkten in China in moeilijk vaarwater kwamen, kwam ook de rally in ontwikkelde markten tot stilstand. De zorgen werden nog versterkt door een opleving van de Griekse schuldencrisis, en ook de vrees voor een einde van het verruimend monetaire beleid in de VS en de lage olieprijs hielpen niet mee. Deze zorgen en algemene instabiliteit leidden tot een daling van alle grote aandelenbeurzen in augustus en september. De markten herstelden weer sterk in oktober en ontwikkelde markten wisten het jaar toch positief af te sluiten in

euro's gemeten. Een belangrijk deel van deze stijging werd echter gedreven door de ontwikkeling van de Amerikaanse dollar. Valutaafdekking droeg dan ook negatief bij. Aandelenbeurzen in de opkomende landen noteerden gemiddeld verlies van -5,2%.

In 2015 was het resultaat op de aandelen wereldwijd (ontwikkelde landen) 7,2%; voor de Europese aandelenportefeuille 10,5%; voor de VS was dit 11,6%, voor Japan was dit 21,7%; voor de aandelen uit opkomende landen was dit -1,3% en voor de aandelen wereldwijd kwam het resultaat uit op 10,18%. Het totale resultaat op de aandelenportefeuille bedroeg 6,4%.

Onroerend goed

De Europese onroerend goed-beleggingen behaalden in 2015 een resultaat van 11,9%. Daarmee is de positieve lijn van de afgelopen jaren doorgetrokken. De aankondiging in het begin van het jaar dat er in de Europese regio opnieuw kwantitatieve verruiming (QE) zou gaan plaatsvinden, dreef de koersen van beursgenoteerd vastgoed in Europa flink op. Op de onderliggende directe vastgoedmarkten drukte de dalende obligatierente ondertussen het aanvangsrendement voor vastgoed naar nieuwe historische dieptepunten.

Alternatieve beleggingen

De hedge fund-beleggingen lieten in 2015 een negatief resultaat zien met een rendement van -0,5%. Dit was niettemin beter dan de benchmark (HFRX Global Hedge Funds EUR Index) die een rendement van -3,8% behaalde.

Maatschappelijk verantwoord beleggen

Vanuit haar verantwoordelijkheid als institutionele belegger geeft het Pensioenfonds invulling aan een maatschappelijk verantwoord beleggen (MVB)-beleid. Als uitgangspunt worden hierbij de principes van de United Nations Principles for Responsible Investment en de United Nations Global Compact gehanteerd. De Global Compact bestaat uit tien principes gerelateerd aan mensenrechten, arbeidsnormen, milieu en anticorruptie en vinden hun oorsprong in internationaal breed geaccepteerde verdragen zoals de Universele Verklaring inzake de Rechten van de Mens en de conventies van de International Labour Organisation.

Verantwoord beleggen is geïntegreerd in het beleggingsproces en bestaat uit de volgende onderdelen:

- Engagement: aangaan van dialoog met ondernemingen om veranderingen te bewerkstelligen.
- Uitsluiting: bedrijven die direct betrokken zijn bij de productie van controversiële wapens worden uitgesloten van belegging.
- Stemmen op aandeelhoudersvergaderingen (proxy voting)

Kempens Capital Management (KCM) verzorgt als fiduciair manager de uitvoering van het MVB-beleid met betrekking tot doorlichten van de portefeuilles (screening), engagement en uitsluiting. KCM monitort in dit kader ook de wijze waarop de vermogensbeheerders die het beleggingsbeleid voor het Pensioenfonds uitvoeren invulling geven aan maatschappelijk verantwoord beleggen.

Engagement

Het engagement-proces beoogt verbetering te bewerkstelligen bij ondernemingen en fondsmanagers waar bepaalde ESG-aandachtspunten (environmental, social and governance) zijn geconstateerd. KCM gaat mede namens het Pensioenfonds de dialoog aan met ondernemingen en fondsmanagers. Het doel van engagement is om verbetering van het ESG-beleid van ondernemingen en fondsmanagers en de implementatie van dit beleid te stimuleren. KCM werkt hiervoor zo veel mogelijk samen met andere beleggers in collaboratieve engagement projecten. Om de impact te vergroten wordt zo veel als mogelijk gekozen voor een thematische engagement-aanpak, zoals recent bijvoorbeeld 'Kinderarbeid in de cacaosector'.

Uitsluiting

Indien engagement niet resulteert in het gewenste effect, wordt een bedrijf uitgesloten van belegging. In lijn met de regelgeving heeft het Pensioenfonds maatregelen genomen om niet te beleggen in ondernemingen die direct betrokken zijn bij de productie van anti-persoonsmijnen, kernkoppen, of clusterbommen. De uitsluitingslijst (opgenomen in paragraaf 8.5) is van toepassing op actieve aandelen- en obligatiefondsen waarin het Pensioenfonds is belegd. De uitsluitingslijst is niet van toepassing in het geval de betreffende

ondernemingen onderdeel zijn van een index die passief door het Pensioenfonds wordt gevolgd. De uitsluitingslijst wordt minimaal jaarlijks herzien.

Stemmen op aandeelhoudersvergaderingen (proxy voting)

Het Pensioenfonds heeft geen discretionaire aandelenbeleggingen in haar beleggingsportefeuille en voert daarom geen eigen stembeleid. De (actieve) beleggingsfondsen in de aandelenportefeuille hebben daarentegen wel een eigen stembeleid en geven hieraan uitvoering door te stemmen op de aandeelhoudersvergaderingen van de ondernemingen waarin zij belegd zijn. De wijze waarop hieraan uitvoering wordt gegeven wordt gemonitord door de fiduciair manager.

3.4 Communicatiebeleid

Het Pensioenfonds heeft een communicatiebeleid vastgesteld. Doel van dit beleid is:

- voor alle betrokken stakeholders, het interne toezicht en de brede achterban van deelnemers de inhoud van de pensioenbeleidskeuzes en beslissingen genomen door het Bestuur van het Pensioenfonds inzichtelijk maken;
- de brede achterban zoveel mogelijk per doelgroep te informeren over de consequenties van gemaakte keuzes;
- de kennis over de inhoud en de mogelijkheden, de waarde maar ook de risico's, verbonden aan de pensioenregeling bij de deelnemers te vergroten;
- de betrokkenheid van de (gewezen) deelnemers bij hun oudedagsvoorziening stimuleren;
- de bewustwording van de deelnemers over relevante wijzigingen in wetgeving die betrekking hebben op hun oudedagsvoorziening en met name de gevolgen daarvan voor de regelingen van het Pensioenfonds vergroten.

De communicatiecommissie richt zich met name op de communicatie aan deelnemers en pensioengerechtigden.

Hierbij wordt zij ondersteund door een Klankbordgroep. De Klankbordgroep bestaat uit drie actieve deelnemers uit verschillende geledingen en een pensioengerechtigde. Uitingen van de pensioenadministrateur worden daarnaast gescreend door een groep van gebruikers van de Pensioenadministrateur.

In 2015 is veel aandacht besteed aan de communicatie over de wijzigingen in de pensioenregeling per 1 januari 2015 en de gevolgen daarvan voor de individuele deelnemer. Bij de introductie van de CDC-regeling zijn de risico's verschoven van de werkgever of het Pensioenfonds naar de deelnemer. Het is daarom van belang dat elke deelnemer zich bewust is van de risico's en ook weet hoe hij/zij tijdig zelf actie kan ondernemen voor zijn/haar eigen oudedagsvoorziening.

Er zijn informatiebijeenkomsten over de nieuwe regeling georganiseerd. De brochure voor nieuwe werknemers en deelnemers is vernieuwd. En de website is aangepast aan de regeling 2015.

In het kader van de laatste drie genoemde doelen is de communicatiecommissie eind 2015 gestart met een artikelenreeks op het Intranet van Van Lanschot en de website van het Pensioenfonds. Zeer geregeld wordt een kort artikel op het Intranet geplaatst met een pensioenonderwerp. Doel van deze artikelenreeks is om de deelnemers meer te interesseren voor het onderwerp pensioen. Hierdoor kan langzaam maar zeker wat dieper op belangrijke thema's uit de pensioenregeling worden ingegaan.

's-Hertogenbosch, 2 juni 2016

Het Bestuur

4. Visitatiecommissie

Samenvatting rapport Visitatiecommissie

Het Bestuur heeft na een bindend advies van het Verantwoordingsorgaan de volgende Visitatiecommissie benoemd: de heer E.R. Capitain, mevrouw E.P.M. van Kalmthout en de heer J.W. Rietmulder.

De Pensioenwet bepaalt dat de Visitatiecommissie toezicht houdt op het beleid en de algemene gang van zaken, adequate risicobeheersing en evenwichtige belangenafweging.

De Code Pensioenfonds voegt daaraan toe: "de visitatiecommissie draagt bij aan het effectief en slagvaardig functioneren van het pensioenfonds en aan een beheerste en integere bedrijfsvoering."

Naast de hiervoor vermelde zaken betreft de Visitatiecommissie de volgende onderwerpen in haar toezicht: het functioneren van de governance en van het Bestuur, de transparantie en begrijpelijkheid van de communicatie, de naleving van de Code Pensioenfonds en de cultuur en het gedrag van het Pensioenfonds.

Naast de hiervoor genoemde eisen is extra aandacht besteed aan de volgende thema's:

- artikel 102a/risicohouding/nFTK
- besluitvormingsprocessen inzake het APF
- communicatie over de nieuwe pensioenregeling

Bij het uitoefenen van intern toezicht hanteert de Visitatiecommissie de Vereniging Intern Toezichthouders Pensioensector (VITP)-Toezichtcode als normenkader.

Het rapport is tot stand gekomen op basis van ontvangen documentatie, interviews met verschillende betrokkenen bij het Pensioenfonds en onderling overleg.

De waarnemingsperiode van de visitatie liep van september 2014 tot en met januari 2016.

Zowel de Visitatiecommissie als het Bestuur is van mening dat in deze visitatie alle van tevoren aangewezen thema's zijn besproken en de relevante informatie is gedeeld. Mocht achteraf blijken dat er door nieuwe informatie en/of documentatie andere conclusies hadden moeten worden getrokken, dan draagt de Visitatiecommissie daar geen verantwoordelijkheid voor.

De Visitatiecommissie draagt de verantwoordelijkheid voor de visitatie conform het bepaalde in de Pensioenwet, onverlet de eigen bestuurlijke en toezichthoudende verantwoordelijkheden van het Bestuur, het Verantwoordingsorgaan, de controlerende accountant, de certificerende actuaire en de toezichthouders.

Bevindingen

Het Pensioenfonds wordt goed bestuurd. Niet alleen op papier ziet het er goed uit, ook in de praktijk blijkt het goed te functioneren. Het bestuur is als collectief ervaren en deskundig. Het geeft direct sturing aan de processen en wordt ambtelijk adequaat ondersteund.

De follow-up door het Bestuur op de het rapport 2013/2014 van de Visitatiecommissie is adequaat. Voor zover aanbevelingen niet zijn opgevolgd, zijn daarvoor valide verklaringen gegeven. De Visitatiecommissie beveelt aan de follow-up ook te agenderen voor het overleg tussen het Verantwoordingsorgaan en het Bestuur, en om de reactie van het Bestuur op de bevindingen en aanbevelingen van de Visitatiecommissie op te nemen in het jaarverslag.

Het Bestuur en de commissies zijn kwalitatief goed bemenst. Er is voldoende bestuurlijke countervailing power. De kwaliteit van de uitbesteding wordt gemonitord. De bestuurlijke ondersteuning is op orde, evenals de kwaliteit van de besluitvorming. De open cultuur, de professionele attitude, en het risicobewustzijn dragen bij aan de bestuurlijke effectiviteit. De Visitatiecommissie beveelt aan om de communicatie met de fiduciaire manager te evalueren, om aandacht te besteden aan de te verbeteren verhoudingen tussen het Bestuur en het Verantwoordingsorgaan, en om de individuele deskundigheidsbevordering van bestuursleden strakker te monitoren.

In 2015 is veel tijd besteed aan het APF-traject, ook door een aantal bestuursleden. Dit is niet ten koste gegaan van de reguliere aansturing van het Pensioenfonds. De Visitatiecommissie beveelt aan alert te zijn op een juiste doorbelasting van de kosten van het APF-traject aan de sponsor.

De ontwikkelingen rond APF-wet- en regelgeving en de marktontwikkelingen die te verwachten zijn noopten tot een heroverweging en het is een goede zaak dat het Bestuur daarop heeft geacteerd.

De Visitatiecommissie beveelt aan om alert te blijven op de ontwikkelingen en de toekomststrategie te heroverwegen. Nu het Bestuur recent zijn voornemen tot het vormen van een APF heeft bijgesteld, is communicatie aan de deelnemers over het vervolg wel van belang.

Het risicomangement krijgt genoeg aandacht. De governance en het eigenaarschap rondom risicomangement zijn goed geregeld. De Visitatiecommissie beveelt aan de kwaliteit van het risico management bij partijen waaraan is uitbesteed te normeren en te monitoren en periodiek steekproeven laten uitvoeren op de juistheid van vastgelegde basisgegevens.

Het strategisch beleggingsbeleid is vastgelegd en de risicohouding is bepaald. Dit proces is goed doorlopen. De beleggingsrisico's worden adequaat gemonitord. De kosten worden bewaakt. Evaluatie van het beleggingsbeleid vindt plaats, evenals een eventuele bijstelling. De Visitatiecommissie beveelt aan om de ontwikkelingen rondom risicohouding en gelieerde aanpassingen in het (strategisch) beleggingsbeleid te agenderen voor het periodieke overleg met het Verantwoordingsorgaan en met de sociale partners en om aandacht besteden aan een constant goede kwaliteit van de notulen van de vergaderingen van de Beleggingscommissie.

Het proces rondom het nFTK is zorgvuldig en in de juiste volgorde doorlopen. Het Bestuur heeft de regie gevoerd en is tot een zorgvuldige besluitvorming gekomen. De Visitatiecommissie beveelt aan om permanent aandacht te besteden aan de inhoudelijke betrokkenheid van de sociale partners bij de opdrachtformulering richting het bestuur, een risicobereidheidsonderzoek te laten uitvoeren onder de deelnemers en expliciet te laten vastleggen welke uitgangspunten en keuzes ten grondslag liggen aan de door de sociale partners vastgestelde opdracht aan het pensioenfonds.

Het is een bewuste keuze van het Bestuur dat het bestuursbureau niet op alle onderdelen beleidsondersteunend is. Elke commissie heeft een externe adviseur. De beleidsvoorbereiding ligt voornamelijk bij de commissies.

De Visitatiecommissie vraagt aandacht voor de gevolgen van de toename van de complexiteit. Adviseurs zijn onmisbaar, maar het blijft voor het bestuur van belang om in control te blijven en de technische aspecten te blijven beheersen.

Het communicatiebeleid is op voldoende hoog niveau. De wijzigingen in de pensioenregeling en premiestelling van de laatste jaren, alsmede de dalende premiedekkingsgraad, nopen tot een meer gerichte communicatie richting de deelnemers over de impact daarvan op het pensioenperspectief en op de toenemende risico's. De Visitatiecommissie beveelt aan om de doelstellingen meer SMART te formuleren en de realisatie daarvan te meten in een tevredenheidonderzoek en om een pensioenplanner aan te kopen.

De Visitatiecommissie bedankt het Bestuur, het Verantwoordingsorgaan en het bestuursbureau van Stichting Pensioenfonds F. van Lanschot voor de positieve en open medewerking.

De Visitatiecommissie

17 maart 2016

Reactie bestuur

Het Bestuur is verheugd met de bevinding van de Visitatiecommissie dat het Pensioenfonds goed bestuurd wordt.

Het Bestuur is het eens met de opmerkingen en aanbevelingen van de Visitatiecommissie en gaat hier net als de afgelopen jaren mee aan de slag.

In de reguliere overleggen met het Verantwoordingsorgaan zullen de aanbevelingen van de Visitatiecommissie en de opvolging vanuit het Bestuur besproken worden.

Het Bestuur is van mening dat de toekomst van het Pensioenfonds onderwerp van verder onderzoek is in 2016, nu besloten is om geen eigen APF op te richten. Dit zal naast gerichte communicatie over het pensioenperspectief en de toenemende risico's een belangrijk onderwerp zijn in 2016.

Het Bestuur dankt de Visitatiecommissie voor de prettige samenwerking en voor het duidelijke onafhankelijk rapport van de Visitatiecommissie.

5. Verantwoordingsorgaan

Verslag van het Verantwoordingsorgaan

Algemeen

In 2015 was het Verantwoordingsorgaan samengesteld uit vier leden, twee leden vertegenwoordigden de werknemers. De werkgever en de gepensioneerden werden door ieder één lid vertegenwoordigd.

Mevrouw Winkelhuijzen heeft per 1 juli 2015 haar taken voor het Verantwoordingsorgaan beëindigd omdat zij werd benoemd in het Bestuur. Haar plaats is overgenomen door de heer Maas.

In het kader van de Pensioenwet en de Code pensioenfonds en geeft het Verantwoordingsorgaan jaarlijks een oordeel over het handelen van het Bestuur.

Verantwoording en Oordeel over 2015

Om tot het oordeel te komen heeft het Verantwoordingsorgaan onder meer kennis genomen van de volgende documenten: concept jaarverslag, concept actuariel jaarverslag, concept rapport van de certificerend actuaire, concept verslag van de externe accountant, het rapport van de Visitatiecommissie, de verslagen van de Bestuursvergaderingen, alsmede de verslagen van de Beleggings-, Risicomanagementcommissie en Communicatiecommissie.

Het Verantwoordingsorgaan heeft naast gesprekken met de Beleggings-, Risicomanagementcommissie en Communicatiecommissie een tweetal gesprekken gevoerd met de Visitatiecommissie. Met het Bestuur heeft door het jaar heen op regelmatige basis overleg plaatsgevonden. In het verslagjaar is binnen het Pensioenfonds veel aandacht uitgegaan naar de implementatie van het nFTK en naar de mogelijke overgang naar een Algemeen Pensioenfonds (APF). In de besprekingen met het Bestuur heeft hier naast de gesprekken over de pensioenopbouw 2015 en 2016 het accent gelegen.

Bevindingen

Het Verantwoordingsorgaan is tevreden dat het Bestuur er in is geslaagd diversiteit binnen het Bestuur te bewerkstelligen en tevens aandacht heeft geschonken aan complementariteit.

Het Verantwoordingsorgaan is in sessies samen met sociale partners door het Bestuur betrokken bij het vaststellen van de risicohouding en de vaststelling van de grenzen in de haalbaarheidstoets. Dit proces is naar het oordeel van het Verantwoordingsorgaan op een zorgvuldige wijze doorlopen. Het Bestuur heeft daarbij echter niet afzonderlijk in overleg met het Verantwoordingsorgaan de doelstellingen en uitgangspunten (waaronder de risicohouding) van het Pensioenfonds vastgesteld. Om meer inzicht te krijgen in het draagvlak onder belanghebbenden geeft het Verantwoordingsorgaan het Bestuur niettemin in overweging een risicobereidheidsonderzoek te houden onder de deelnemers/ belanghebbenden.

Veel bestuurlijke aandacht is de afgelopen twee jaar uitgegaan naar de mogelijke oprichting van een APF. Uiteindelijk heeft het Bestuur begin 2016 besloten dit project af te blazen omdat het zich laat aanzien dat commerciële APF's aantrekkelijkere tarieven kunnen hanteren. Het Verantwoordingsorgaan heeft geconstateerd dat een groot deel van de voorbereidingskosten door de werkgever zijn betaald. Voor het Verantwoordingsorgaan is echter niet duidelijk welk deel van de kosten door het Pensioenfonds zijn betaald en of en in hoeverre hier overwegingen van evenwichtige belangenafweging een rol hebben gespeeld.

Nu het project gestopt is, meent het Verantwoordingsorgaan dat het Bestuur zich dient te beraden op de toekomstbestendigheid van de uitvoering en hierbij dient te kijken naar de wijze waarop de pensioenregeling het meest efficiënt kan worden uitgevoerd. Zeker nu er sprake is van een CDC-premie, hebben deelnemers er immers alle belang bij dat hun premie zo efficiënt mogelijk wordt besteed.

Het Verantwoordingsorgaan is in het verslagjaar om advies gevraagd met betrekking tot de pensioeninkoop in relatie tot de beschikbare premie in 2016. De beschikbare premie is (zuiver actuariael) voor het tweede jaar op rij niet toereikend om de volledige premieopbouw in te kunnen kopen. Het bestuurlijk besluit de opbouw niet te korten heeft daardoor een negatief effect op de dekkingsgraad. Omdat de premie krap is en de marktomstandigheden zodanig zijn dat de beschikbare premie naar verwachting ook de komende jaren ontoereikend zal zijn, acht het Verantwoordingsorgaan het korten op de opbouw het meest evenwichtig. Het Verantwoordingsorgaan heeft het besluit van het Bestuur dan ook niet van een positief advies kunnen voorzien.

Het Verantwoordingsorgaan is evenwel content dat het Bestuur, op voorstel van het Verantwoordingsorgaan, besloten heeft het cumulatieve negatieve effect op de dekkingsgraad te beperken. Met de Visitatiecommissie is het Verantwoordingsorgaan overigens van mening dat het aanbeveling verdient in de opdracht van sociale partners opnieuw tegen het licht te houden.

Het Pensioenfonds heeft behoorlijke stappen gezet op het gebied van communicatie en de informatie op de site is goed toegankelijk. Wel constateert het Verantwoordingsorgaan dat nagenoeg alle communicatie-inspanningen zijn gericht op de actieve deelnemer. De communicatie naar inactieve deelnemers en pensioengerechtigden is beduidend minder. Van belang hierbij is dat bij genoemde groepen een voldoende realistisch beeld verschaft wordt over de kans op indexatie. In algemene zin vindt het Verantwoordingsorgaan dat door het Pensioenfonds niet duidelijk wordt gecommuniceerd over de keuzes die het Bestuur maakt als de premie niet toereikend is en over de gevolgen van het bestuursbesluit de opbouw voor actieven niet te korten. Omdat dit besluit een negatief effect heeft op de dekkingsgraad, dient het Bestuur hierover naar alle belanghebbenden duidelijk te communiceren.

Het Verantwoordingsorgaan constateert dat het Pensioenfonds een goede invulling geeft aan het risicobeleid. De financiële en niet-financiële risico's van het pensioenfonds worden adequaat gemanaged waarbij risico-eigenaren zijn benoemd en er een adequate monitoring is.

De in 2015 geïntroduceerde dynamische renteafdekking zorgt bij de huidige lage markrentes tot een toename van het renterisico en dit blijft een aandachtspunt voor de komende periode. Het Verantwoordingsorgaan onderschrijft in het kader van de toegenomen omgevingsrisico's het belang van nauwgezette monitoring van de risico's op zowel de korte als de lange termijn.

Het Verantwoordingsorgaan merkt op dat in 2015 in opdracht van DNB een risico-analyse belangenverstremming is uitgevoerd. Deze is door de toezichthouder als onvoldoende beoordeeld. Het Pensioenfonds heeft daarna de analyse uitgebreid en verdiept.

De beleggingsomstandigheden waren in het verslagjaar zeer uitdagend, onder andere vanwege de langdurig lage en nog steeds dalende renteniveaus. Gegeven de huidige laagrentende omgeving is er op dit moment een spanningsveld tussen een wens tot zo hoog mogelijk rendement enerzijds en een onder druk staande dekkingsgraad anderzijds. Het streven naar verhoging van het rendement brengt een hoger risico met zich mee, terwijl de onder druk staande dekkingsgraad juist minder ruimte tot het nemen van risico toelaat.

Het Verantwoordingsorgaan beseft dat het voor het Bestuur in die omstandigheden een grote uitdaging is te komen tot een passend beleggingsbeleid. In verband hiermee wordt door het Bestuur bezien wat de meest geschikte allocatie is van minder liquide beleggingscategorieën zoals directe beleggingen in hypotheek- en zakelijke leningen en hedgefonds. Met in achtneming van bovengenoemde omstandigheden zijn wij van mening dat het Bestuur een verantwoord beleggingsbeleid heeft gevoerd.

Conclusie

Het Bestuur en Bestuurscommissies hebben in 2015 belangrijke stappen gezet, waarbij veel aandacht is uitgegaan naar het nFTK. De toekomst van het Pensioenfonds en communicatie hebben veel aandacht gekregen. Het Bestuur heeft het Verantwoordingsorgaan redelijk zorgvuldig meegenomen bij belangrijke trajecten zoals het nFTK en APF en het Verantwoordingsorgaan is het Bestuur erkentelijk voor de verdere verbetering van de informatie-uitwisseling en dialoog. Rekening houdende met bovenstaande bevindingen is het Verantwoordingsorgaan van oordeel dat het Bestuur haar taken op verantwoorde wijze heeft uitgevoerd.

Reactie Bestuur

Het Bestuur is blij met het oordeel van het Verantwoordingsorgaan dat het Bestuur haar taken op verantwoorde wijze heeft uitgevoerd.

Het Bestuur deelt de mening dat verder onderzoek naar de toekomstbestendigheid van het Pensioenfonds nodig is. Hiervoor worden door het Bestuur de nodige voorbereidingen getroffen en het Verantwoordingsorgaan zal hier in 2016 verder bij betrokken worden.

Communicatie naar alle betrokkenen van het Pensioenfonds blijft één van de aandachtspunten voor het Bestuur. Het Verantwoordingsorgaan heeft geconcludeerd dat het fonds onvoldoende duidelijk heeft gecommuniceerd over de keuzes ten aanzien van de opbouw voor actieven en de gevolgen daarvan voor de inactieven en gepensioneerden. Het Bestuur trekt zich dit aan en zal in het vervolg de problematiek en de keuzes helder proberen over te brengen aan alle belanghebbenden in het fonds.

Het Bestuur dankt het Verantwoordingsorgaan voor alle voorstellen en aanbevelingen zoals in het bovenstaande oordeel zijn geformuleerd. Het Bestuur gaat in de komende maanden aan de slag met de voorstellen en aanbevelingen en zal de stand van zaken met het Verantwoordingsorgaan bespreken.

6. Jaarrekening

Balans per 31 december

(na bestemming saldo; in duizenden euro)

Activa	2015	2014
Beleggingen voor risico pensioenfondsen [1]		
Vastgoedbeleggingen	14.489	19.589
Aandelen	248.170	214.528
Vastrentende waarden	575.659	612.149
Derivaten	132	0
Overige beleggingen	46.876	33.910
	885.326	880.176
Beleggingen voor risico deelnemers [2]		
Vastgoedbeleggingen	50	57
Aandelen	13.169	11.287
Vastrentende waarden	13.355	14.879
Overige beleggingen	2.417	3.315
	28.991	29.538
Herverzekeringsdeel technische voorzieningen [3]	1.528	1.465
Vorderingen en overlopende activa [4]	3.098	3.758
Liquide middelen [5]	3.983	1.489
Totaal activa	922.926	916.426

[..] De tussen haken vermelde nummers verwijzen naar corresponderende nummers in de toelichting op de balans, die een integraal onderdeel uitmaakt van de jaarrekening.

Passiva	2015	2014
Stichtingskapitaal en reserves [6]	84.727	131.009
Technische voorzieningen		
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds [7]	802.501	751.804
Herverzekeringsdeel technische voorzieningen [8]	1.528	1.465
	804.029	753.269
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers [9]	28.991	29.538
Beleggingen voor risico pensioenfonds [1]		
Derivaten	551	1.693
Kortlopende schulden en overlopende passiva [10]	4.628	917
Totaal passiva	922.926	916.426

[..] De tussen haken vermelde nummers verwijzen naar corresponderende nummers in de toelichting op de balans, die een integraal onderdeel uitmaakt van de jaarrekening.

Staat van baten en lasten

(in duizenden euro)

	2015	2014
Beleggingsopbrengsten voor risico pensioenfonds [11]		
Directe beleggingsopbrengsten	30.292	8.241
Indirecte beleggingsopbrengsten	-24.424	149.084
Directe kosten van vermogensbeheer	-1.472	-1.196
	4.396	156.129
Beleggingsopbrengsten voor risico deelnemers [12]		
Directe beleggingsopbrengsten	-32	164
Indirecte beleggingsopbrengsten	33	4.060
	1	4.224
Premiebijdragen van werkgevers en werknemers [13]	12.591	18.627
Premiebijdragen voor risico deelnemers [14]	2.589	2.989
Overige werkgeversbijdragen [15]	0	50.000
Saldo van overdrachten van rechten [16]	-1.729	-1.494
Saldo van overdrachten van rechten voor risico deelnemers [17]	406	825
Pensioenuitkeringen [18]	-12.927	-12.338

[..] De tussen haken vermelde nummers verwijzen naar corresponderende nummers in de toelichting op de staat van baten en lasten, die een integraal onderdeel uitmaakt van de jaarrekening.

	2015	2014
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds [19]		
Pensioenopbouw	-9.673	-7.852
Indexering en overige toeslagen	-745	-2.108
Rentetoevoeging	-1.267	-2.351
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	13.045	12.420
Onttrekking voor pensioenuitvoeringskosten	457	435
Wijziging marktrente	10.316	-137.470
Vervallen driemaandsmiddeling en wijziging UFR	-59.802	0
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	2.316	1.498
Omzetting pensioenspaarkapitaal 2)	-3.204	-4.594
Mutatie invaliditeitsvoorziening	-182	-702
Mutatie voorziening herverzekering	6	236
Overgang nieuwe overlevingstafels	0	-405
Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen	-1.964	976
	-50.697	-139.917
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers [20]	547	-2.604
Herverzekering [21]	-40	-51
Pensioenuitvoerings- en administratiekosten [22]	-1.444	-1.053
Overige baten en lasten [23]	25	12
Saldo van baten en lasten	-46.282	75.349
Bestemming van het saldo		
Algemene reserve	-46.282	75.349
	-46.282	75.349

[..] De tussen haken vermelde nummers verwijzen naar corresponderende nummers in de toelichting op de staat van baten en lasten, die een integraal onderdeel uitmaakt van de jaarrekening.

Kasstroomoverzicht

(in duizenden euro)

	2015	2014
Pensioenactiviteiten		
Ontvangsten		
Premiebijdragen van werkgevers en werknemers	19.499	27.824
Overige incidentele werkgeversbijdragen	0	50.000
Uitkeringen uit herverzekering	11	11
Overgenomen pensioenverplichtingen	458	842
Overige	48	0
	20.016	78.677
Uitgaven		
Uitgekeerde pensioenen	-12.894	-12.364
Overgedragen pensioenverplichtingen	-2.163	-2.377
Premies herverzekering	-51	-1
Pensioenuitvoerings- en administratiekosten	-1.259	-1.059
Overige	0	-12
	-16.367	-15.813
Beleggingsactiviteiten		
Ontvangsten		
Directe beleggingsopbrengsten	31.022	8.960
Verkopen en aflossingen beleggingen	225.815	223.560
	256.837	232.520
Uitgaven		
Aankopen beleggingen	-256.531	-294.362
Directe kosten van vermogensbeheer	-1.461	-1.348
	-257.992	-295.710
Mutatie liquide middelen	2.494	-326
Saldo liquide middelen 1 januari	1.489	1.815
Saldo liquide middelen 31 december	3.983	1.489

Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling

Algemeen

Toepassing richtlijnen voor de jaarverslaggeving

Stichting Pensioenfonds F. van Lanschot heeft dit jaarverslag opgesteld in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW, met inachtneming van het bepaalde in artikel 146 van de Pensioenwet en met toepassing van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving.

Met de invoering van de Pensioenwet per 1 januari 2007 worden beleggingen en pensioenverplichtingen gewaardeerd tegen actuele waarde. Overige activa en passiva worden gewaardeerd tegen nominale waarde, tenzij anders vermeld. Baten en lasten worden toegerekend aan het boekjaar waarop deze betrekking hebben.

Schattingen en veronderstellingen

De opstelling van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW vereist dat het Bestuur oordelen vormt en schattingen en veronderstellingen maakt die van invloed zijn op de toepassing van grondslagen en de gerapporteerde waarde van activa en verplichtingen, en van baten en lasten. De schattingen en hiermee verbonden veronderstellingen zijn gebaseerd op ervaringen uit het verleden en verschillende andere factoren die gegeven de omstandigheden als redelijk worden beschouwd. De uitkomsten hiervan vormen de basis voor het oordeel over de boekwaarde van activa en verplichtingen die niet op eenvoudige wijze uit andere bronnen blijkt. De daadwerkelijke uitkomsten kunnen afwijken van deze schattingen.

Opname van een actief of een verplichting

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar het pensioenfonds zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld. Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen en de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Baten worden in de staat van baten en lasten opgenomen wanneer een vermeerdering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Lasten worden verwerkt wanneer een vermindering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld. Indien een transactie ertoe leidt dat nagenoeg alle of alle toekomstige economische voordelen en alle of nagenoeg alle risico's met betrekking tot een actief of een verplichting aan een derde zijn overgedragen, wordt het actief of de verplichting niet langer in de balans opgenomen. Verder worden activa en verplichtingen niet meer in de balans opgenomen vanaf het tijdstip waarop niet meer wordt voldaan aan de voorwaarden van waarschijnlijkheid van de toekomstige economische voordelen en betrouwbaarheid van de bepaling van de waarde. Dit betekent dat transacties worden verwerkt op handelsdatum en niet op afwikkelingsdatum. Als gevolg hiervan kan sprake zijn van een post "vorderingen of schulden uit hoofde van effectentransacties".

Saldering van een actief en een verplichting

Een financieel actief en een financiële verplichting worden gesaldeerd als nettobedrag in de balans opgenomen indien sprake is van een wettelijke of contractuele bevoegdheid om het actief en de verplichting gesaldeerd en gelijktijdig af te wikkelen en bovendien de intentie bestaat om de posten op deze wijze af te wikkelen. De met de gesaldeerd opgenomen financiële activa en financiële verplichtingen samenhangende rentebaten en rentelasten worden eveneens gesaldeerd opgenomen.

Verwerking van waardeveranderingen van beleggingen

Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen.

Vreemde valuta

Activa en verplichtingen in vreemde valuta worden omgerekend naar Euro tegen de koers per balansdatum. Deze waardering is onderdeel van de waardering tegen reële waarde. Baten en lasten voortvloeiende uit transacties in vreemde valuta worden omgerekend tegen de koers per transactiedatum.

Waardering

Beleggingen worden bij de eerste opname verwerkt tegen reële waarde plus eventuele direct toerekenbare transactiekosten. De reële waarde is het bedrag waarvoor een actief kan worden verhandeld of een verplichting kan worden afgewikkeld tussen ter zake goed geïnformeerde partijen die tot een transactie bereid en die onafhankelijk van elkaar zijn. Hierbij wordt ervan uitgegaan dat de transacties niet in het kader van executie of liquidatie worden uitgevoerd.

Na eerste opname worden de beleggingen als volgt gewaardeerd:

Vastgoedbeleggingen

Beleggingen in vastgoed beleggingsfondsen worden gewaardeerd tegen de per balansdatum geldende beurskoers. Niet-beursgenoteerde (indirecte) vastgoedbeleggingen worden gewaardeerd op de ultimo verslagperiode berekende intrinsieke waarde. De intrinsieke waarde wordt ontleend aan de op lokale grondslagen gebaseerde meest recente opgaven van de desbetreffende fondsmanagers welke uitgaan van waardering op marktwaarde.

Aandelen

Beursgenoteerde aandelen en aandelen in beursgenoteerde beleggingsinstellingen zijn gewaardeerd tegen de per balansdatum geldende beurskoers. Participaties in beleggingsfondsen in aandelen die geen beursnotering kennen worden gewaardeerd op de ultimo verslagperiode berekende intrinsieke waarde. De intrinsieke waarde wordt ontleend aan de op lokale grondslagen gebaseerde meest recente opgaven van de desbetreffende fondsmanagers welke uitgaan van waardering op marktwaarde.

Dividenden worden in de staat van baten en lasten verantwoord onder directe beleggingsopbrengsten op het moment dat het recht van de entiteit wordt gevestigd. In het geval van beursgenoteerde effecten is dit de datum waarop het aandeel ex-dividend gaat. Alle gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen worden verantwoord in de Staat van baten en lasten onder indirecte beleggingsopbrengsten.

Vastrentende waarden

Beursgenoteerde vastrentende waarden en aandelen in beursgenoteerde beleggingsinstellingen zijn gewaardeerd tegen de per balansdatum geldende beurskoers. Participaties in beleggingsfondsen in vastrentende waarden die geen beursnotering kennen worden gewaardeerd op de ultimo verslagperiode berekende intrinsieke waarde. De intrinsieke waarde wordt ontleend aan de op lokale grondslagen gebaseerde meest recente opgaven van de desbetreffende fondsmanagers welke uitgaan van waardering op marktwaarde.

Couponrente wordt in de staat van baten en lasten verantwoord onder directe beleggingsopbrengsten. Alle gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen worden verantwoord in de staat van baten en lasten onder indirecte beleggingsopbrengsten.

Derivaten

Derivaten worden gewaardeerd op reële waarde, te weten de relevante marktnoteringen of, als die niet beschikbaar zijn, de waarde die wordt bepaald met behulp van waarderingsmodellen. In deze waarderingsmodellen wordt voor de contante waarde berekening gebruik gemaakt van waarneembare marktdata.

Alle gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen worden verantwoord in de staat van baten en lasten onder indirecte beleggingsopbrengsten.

Derivaten met een negatieve waarde dienen op de passiva zijde van de balans te worden weergegeven.

Overige beleggingen

Beursgenoteerde beleggingen worden gewaardeerd tegen de per balansdatum geldende beurskoers. Niet-beursgenoteerde (indirecte) beleggingen worden gewaardeerd op de ultimo verslagperiode berekende intrinsieke waarde. De intrinsieke waarde wordt ontleend aan de op lokale grondslagen gebaseerde opgaven van de desbetreffende fondsmanagers.

Beleggingen voor risico deelnemers

Participaties in beleggingsinstellingen ten behoeve van de pensioenkapitaalrekeningen worden gewaardeerd tegen de beurswaarde per 31 december van het verslagjaar. Deze beleggingen worden aangehouden voor rekening en risico van de deelnemer, hetgeen weerspiegeld wordt in de Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers (Pensioensparen).

Algemene reserve

Aan de algemene reserve wordt het saldo van baten en lasten van het jaar toegevoegd.

Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds

De voorziening pensioenverplichtingen is vastgesteld als de contante waarde van de tijdsevenredig opgebouwde pensioenaanspraken. Voor arbeidsongeschikte deelnemers is de voorziening pensioenverplichtingen gesteld op de contante waarde van de volledige te bereiken aanspraken. Bij de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen is uitgegaan van het op balansdatum geldende pensioenreglement en van de over de verstreken deelnemersjaren verworven aanspraken. Voor een verdere toelichting verwijzen wij naar de overige gegevens.

Schattingswijzigingen

Vervallen drie-maandsmiddeling rente

Primo 2015 is de driemaandsmiddeling van de rentetermijnstructuur vervallen. Dit heeft geleid tot een verhoging van de voorziening met € 36.656. Het effect van deze schattingswijziging is als mutatie in het resultaat verwerkt.

Wijziging Ultimate Forward Rate

In 2015 is de wijze waarop de Ultimate Forward Rate (UFR) bepaald wordt, aangepast. Dit heeft geleid tot een verhoging van de voorziening ultimo 2015 met € 23.146. Het effect van deze schattingswijziging is als mutatie in het resultaat verwerkt.

Het totale effect van de hierbovengenoemde schattingswijzigingen bedraagt € 59.802.

De voorziening is gebaseerd op de volgende actuariële grondslagen:

Rekenrente

Voor de vaststelling van de voorziening pensioenverplichtingen per 31 december in enig jaar wordt gebruik gemaakt van de nominale rentetermijnstructuur ultimo verslagjaar zoals deze is gepubliceerd door De Nederlandsche Bank. De rentetoevoeging in 2015 is gebaseerd op een vaste rente van 0,159% (overeenkomstig met de rentetermijnstructuur per 1 januari 2015, exclusief driemaandsmiddeling).

Toeslagverlening

De beleidsdekkingsgraad bevindt zich einde 2015 boven de grens van 110%, waarboven voorwaardelijke indexatie plaatsvindt. De toeslagverlening per 1 januari 2016 is voor zowel actieve als inactieve deelnemers gelijk aan 0,1%.

Overlevingstafels

Voor mannen en vrouwen zijn de overlevingskansen ontleend aan de door het Actuariel Genootschap gepubliceerde generatietafel 2014. Bij het vaststellen van de Voorziening Pensioenverplichtingen is rekening gehouden met fondsspecifieke ervaringssterfte door het toepassen van leeftijdsafhankelijke correctiefactoren.

Gezinssamenstelling

Voor zowel de mannelijke als de vrouwelijke deelnemers en gewezen deelnemers is bij de berekening van de contante waarde van het partnerpensioen tot de pensioenleeftijd uitgegaan van een gehuwdheidsfrequentie conform de tabel GBM/V 8590. Indien het (uitruilbare) partnerpensioen is opgebouwd na 31 december 2001 wordt de partnerfrequentie verondersteld 100% te zijn op de pensioendatum. De frequentie neemt na de pensioendatum af op grond van de sterftekansen van de partner volgens de gebruikte overlevingstafels.

Het leeftijdsverschil tussen man en vrouw is op drie jaar gesteld.

De technische voorziening voor nog niet ingegaan ouderdomspensioen bevat een opslag van 0,6% in verband met het risico van uitgesteld wezenpensioen.

Invaliditeitsvoorziening

Als onderdeel van de voorziening pensioenverplichtingen is voor arbeidsongeschikte deelnemers een voorziening opgenomen ter grootte van de contante waarde van de toekomstige voortzetting van pensioenopbouw en het uit te keren arbeidsongeschiktheidspensioen. Voor deelnemers die na 31-12-2011 ziek geworden zijn is het arbeidsongeschiktheidspensioen verzekerd via de werkgever.

Voor zieke deelnemers is een voorziening opgenomen ter dekking van het risico op toekomstige voortzetting van pensioenopbouw. Hierbij wordt rekening gehouden met de voortzetting van de beschikbare premies. Bij de vaststelling van de voorziening voor zieke deelnemers is verondersteld dat de voorziening gelijk is aan:

- 5,2% van de schadelast, indien een werknemer 0 maanden ziek is;
- 25,9% van de schadelast, indien een werknemer 6 maanden ziek is;
- 51,8% van de schadelast, indien een werknemer 1 jaar ziek is;
- 100% van de schadelast, indien een werknemer 2 jaar ziek is.

De tussenliggende periodes worden geïnterpoleerd. De schadelast is hierbij gelijk gesteld aan de contante waarde van de toekomstige premievrijstelling en het eventuele arbeidsongeschiktheidspensioen.

Uitkeringen

De uitkeringen zijn continu betaalbaar verondersteld.

Kosten

In de voorziening pensioenverplichtingen is een excassovoorziening begrepen van 3,5% van de netto voorziening.

Herverzekeringsdeel technische voorzieningen

Voor de berekening van de gekapitaliseerde waarde van de verzekeringspolissen zijn dezelfde grondslagen aangehouden als voor de totale voorziening pensioenverplichtingen. Er is met betrekking tot de herverzekeringscontracten geen recht op resultatendeling overeengekomen.

Resultaatbepaling

Algemeen

De lasten en baten worden zoveel mogelijk toegerekend aan het jaar waarop ze betrekking hebben.

Directe beleggingsopbrengsten

Onder de directe beleggingsopbrengsten wordt in dit verband verstaan:

- rente;
- dividend;
- soortgelijke opbrengsten.

Indirecte beleggingsopbrengsten

Onder indirecte beleggingsopbrengsten worden de volgende resultaten opgenomen:

- gerealiseerde en niet-gerealiseerde koersverschillen van aandelen, obligaties en beleggingen in beleggingsfondsen;
- valutaverschillen inzake deposito's en bankrekeningen in buitenlandse valuta en valutatermijntransaties.

Bestemming van het saldo

Het saldo over 2015 wordt toegevoegd aan de algemene reserve.

Kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht is opgesteld volgens de directe methode. Dit houdt in dat alle ontvangsten en uitgaven ook als zodanig worden gepresenteerd. Onderscheid wordt gemaakt tussen kasstromen uit pensioenactiviteiten en beleggingsactiviteiten.

Toelichting op de balans per 31 december

(in duizenden euro)

Activa

[1] Beleggingen voor risico pensioenfonds

Categorie	Stand ultimo 2014	Aankopen/ verstrek- kingen	Verkopen/ aflossingen	Gerealiseerde koers- verschillen	Niet- gerealiseerde koers- verschillen	Stand ultimo 2015
Vastgoedbeleggingen						
Vastgoed beleggingsfondsen	19.589	1.455	-9.671	1.570	1.546	14.489
Aandelen						
Aandelen beleggingsfondsen	214.528	116.200	-95.363	7.100	5.705	248.170
Vastrentende waarden						
Obligaties, index bonds en obligatiebeleggingsfondsen	612.149	117.639	-120.781	338	-33.686	575.659
Derivaten						
Valutaderivaten	-1.693	8.023	0	-8.023	1.274	-419
Overige beleggingen						
Hedge funds	33.910	13.179	0	0	-213	46.876
Totaal beleggingen voor risico pensioenfonds	878.483	256.496	-225.815	985	-25.374	884.775
Derivaten met een negatieve waarde (passiva zijde)						
Valutaderivaten	1.693					551
Totaal beleggingen voor risico pensioenfonds passiva zijde	1.693					551
Totaal beleggingen voor risico pensioenfonds activa zijde	880.176					885.326

Methodiek bepaling marktwaarde

Niveau 1: Genoteerde marktprijzen. Beleggingen met genoteerde marktprijzen worden verhandeld op een actieve markt.

Niveau 2: Onafhankelijke taxaties. Onafhankelijke taxaties worden niet toegepast voor de waardering van het indirect onroerend goed. Voor de belangrijkste uitgangspunten bij de waardering van het indirect vastgoed wordt verwezen naar de grondslagen van waardering en resultaatbepaling en de toelichting op de balans bij de post vastgoed.

Niveau 3: NCW-berekening. De netto contante waarde methode wordt gehanteerd voor de derivatenportefeuille.

Niveau 4: Andere methode. Voor fondsbeleggingen in vastrentende waarden, aandelen, vastgoed en hedgefondsen wordt de waardering bepaald op basis van de laatst ontvangen fondsrapportages.

Categorie	Niveau 1	Niveau 2	Niveau 3	Niveau 4	Stand ultimo 2015
Vastgoedbeleggingen	0	0	0	14.489	14.489
Aandelen	0	0	0	248.170	248.170
Vastrentende waarden	343.566	0	0	232.093	575.659
Derivaten	0	0	-419	0	-419
Overige	0	0	0	46.876	46.876
Totaal belegd vermogen	343.566	0	-419	541.628	884.775

Categorie	Niveau 1	Niveau 2	Niveau 3	Niveau 4	Stand ultimo 2014
Vastgoedbeleggingen	0	0	0	19.589	19.589
Aandelen	0	0	0	214.528	214.528
Vastrentende waarden	263.379	0	0	348.770	612.149
Derivaten	0	0	-1.693	0	-1.693
Overige	0	0	0	33.910	33.910
Totaal belegd vermogen	263.379	0	-1.693	616.797	878.483

Categorie	Stand ultimo 2015	Liquide middelen	Stand risico- paragraaf
Vastgoedbeleggingen	14.489	0	14.489
Aandelen	248.170	0	248.170
Vastrentende waarden	575.659	0	575.659
Derivaten	-419	0	-419
Overige	46.876	282	47.158
	884.775	282	885.057

Voor een verdere toelichting wordt verwezen naar de risicoparagraaf op pagina 73.

[2] Beleggingen voor risico deelnemers

Categorie	Stand ultimo 2014	Her- allocatie	Aankopen/ verstrek- kingen	Verkopen/ aflossingen	Directe beleggings- opbrengsten	Indirecte beleggings- opbrengsten	Stand ultimo 2015
Vastgoedbeleggingen							
Vastgoed beleggingsfondsen	57	0	72	-84	0	5	50
Aandelen							
Aandelen beleggingsfondsen	11.287	17	4.865	-3.150	0	150	13.169
Vastrentende waarden							
Vastrentende beleggingsfondsen	14.879	0	4.118	-5.487	0	-155	13.355
Overige beleggingen							
Money Market	3.315	-17	12.017	-12.899	-32	33	2.417
Totaal beleggingen voor risico deelnemers	29.538	0	21.072	-21.620	-32	33	28.991

[3] Herverzekeringsdeel technische voorzieningen

Stand per 1 januari

Mutatie herverzekeringsdeel technische voorzieningen

Deze post herverzekering heeft betrekking op elders verzekerde aanspraken en bestaat bijna volledig uit de contante waarde van de herverzekerde pensioenkapitalen die tot uitkering komen uiterlijk op de pensioendatum en worden aangewend voor aankoop van pensioenrechten bij het pensioenfonds.

[4] Vorderingen en overlopende activa

Vorderingen op aangesloten ondernemingen

Lopende intrest vastrentende waarden

Terugvorderbare dividendbelasting

Vorderingen op deelnemers

Overige vorderingen

Totaal vorderingen en overlopende activa

Alle vorderingen hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

[5] Liquide middelen

Rekeningen courant F. van Lanschot Bankiers N.V.

ING Bank N.V.

Kas Bank N.V.

De liquide middelen staan ter vrije beschikking van het fonds.

	2015	2014
	1.465	1.229
	63	236
	1.528	1.465
	107	18
	2.989	3.693
	2	22
	0	1
	0	24
	3.098	3.758
	294	1.149
	3.407	0
	282	340
	3.983	1.489

Passiva**[6] Stichtingskapitaal en reserves**

Stichtingskapitaal

0

0

Algemene reserve

Stand per 1 januari

131.009

55.660

Saldobestemming boekjaar

-46.282

75.349

Stand per 31 december**84.727****131.009**

De bestemmingsreserve voor de toekomstige indexatie is in deze jaarrekening niet expliciet opgenomen, maar is impliciet verwerkt als onderdeel van de algemene reserve.

Totaal eigen vermogen**84.727****131.009**

Inclusief het stichtingskapitaal van € 45,38.

Het minimaal vereist eigen vermogen bedraagt

34.219

104,3%

31.882

104,3%

Het vereist eigen vermogen bedraagt

142.121

117,1%

97.989

113,0%

De beleidsdekkingsgraad (2015) is

112,5%

112,4%

Aanwezige dekkingsgraad voor risico fonds

110,5%

117,4%

Aanwezige dekkingsgraad (nieuwe methodiek)

110,2%

116,7%

De dekkingsgraad wordt berekend door het pensioenvermogen te delen door de pensioenverplichtingen. Per eind 2015 wordt de aanwezige dekkingsgraad op een nieuwe methodiek berekend door rekening te houden met het totale vermogen en de totale voorziening van het Pensioenfonds.

De berekening is als volgt:

$$(84.727 + 804.029 + 28.991) / (804.029 + 28.991) \times 100\% = 110,2\%$$

Sinds 31 december 2008 voldoet het Pensioenfonds niet aan de wettelijke normen met betrekking tot het vereiste eigen vermogen. Voor verdere informatie wordt verwezen naar het bestuursverslag, onderdeel "Herstelplan" op pagina 8.

	2015	2014
Technische voorzieningen		
[7] Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds		
Stand per 1 januari	751.804	611.887
Mutatie boekjaar volgens Staat van baten en lasten	50.697	139.917
Stand per 31 december	802.501 ¹⁾	751.804 ²⁾
Een actuariële analyse is opgenomen op pagina 71.		
[8] Herverzekeringsdeel technische voorzieningen		
Stand per 1 januari	1.465	1.229
Mutatie	63	236
Stand per 31 december	1.528	1.465
De post "Herverzekeringsdeel technische voorzieningen" betreft de elders verzekerde aanspraken.		
Totaal technische voorzieningen	804.029	753.269
De technische voorzieningen zijn als volgt opgebouwd		
Actieve deelnemers ³⁾	237.650	237.656
Gewezen deelnemers	323.255	299.147
Pensioengerechtigden	241.296	214.255
	802.201	751.058
Voorziening arbeidsongeschiktheidsrisico	1.828	2.211
	804.029	753.269

1) Waarvan kortlopend karakter (uitkeringen in 2016): 13.434.

2) Waarvan kortlopend karakter (uitkeringen in 2015): 12.913.

3) Inclusief arbeidsongeschikte deelnemers.

	2015	2014
[9] Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers		
Stand per 1 januari	29.538	26.934
Stortingen	2.589	2.989
Overgenomen pensioenverplichtingen	610	828
Onttrekkingen t.b.v. omzetting pensioenspaarkapitaal	-3.578	-5.435
Onttrekkingen t.b.v. inkoop bij verzekeraar	-149	0
Onttrekking i.v.m. overlijden (vrijval t.g.v. fonds)	-20	-2
Rendement	1	4.224
Stand per 31 december	28.991	29.538
[10] Kortlopende schulden en overlopende passiva		
Belastingen en sociale premies	319	287
Schulden uit hoofde van kosten vermogensbeheer	251	239
Schulden uit hoofde van kosten accountant	36	36
Schulden uit hoofde van kosten actuaris	51	71
Schulden uit hoofde van overige kosten	282	77
Lopende intrest en bankkosten	0	3
Vooruitontvangen premie volgend boekjaar	3.621	0
Vooruitontvangen bedragen volgend boekjaar	68	204
	4.628	917
De kortlopende schulden en overlopende passiva hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.		

Toelichting op de staat van baten en lasten

(in duizenden euro)

Bezoldiging bestuursleden

In de "Overige kosten" is in 2015 een bedrag ad € 165.000,- (2014: € 125.000,-) aan bestuursvergoedingen opgenomen.

Overige bezoldigingen

In de "Overige kosten" is in 2015 een bedrag ad € 7.000,- (2014: € 41.000,-) aan vergoedingen aan leden van het Verantwoordingsorgaan en de Visitatiecommissie opgenomen.

Personeel

Gedurende het boekjaar 2015 had Stichting Pensioenfonds F. van Lanschot geen personeelsleden in dienst.

Baten en lasten	2015	2014
[11] Beleggingsopbrengsten voor risico pensioenfonds		
Directe beleggingsopbrengsten		
Aandelen	3.132	1.952
Vastrentende waarden	27.214	6.327
Subtotaal	30.346	8.279
Banken	-39	-19
Waardeoverdrachten	-15	-21
Overige	0	2
Totaal directe beleggingsopbrengsten	30.292	8.241
Indirecte beleggingsopbrengsten		
<i>Gerealiseerde resultaten</i>		
- Vastgoedbeleggingen	1.570	-15
- Aandelen	7.100	46
- Vastrentende waarden	338	4.963
- Derivaten	-8.023	-2.874
- Overige beleggingen	0	0
- Valutaverschillen	0	0
	985	2.120

	2015	2014
<i>Ongerealiseerde resultaten</i>		
– Vastgoedbeleggingen	1.546	3.243
– Aandelen	5.705	26.698
– Vastrentende waarden	-33.686	118.114
– Derivaten	1.274	-1.708
– Overige beleggingen	-213	625
– Valutaverschillen	-35	-8
	-25.409	146.964
Totaal indirecte beleggingsopbrengsten	-24.424	149.084
<p>In de indirecte beleggingsopbrengsten zijn de indirecte kosten opgenomen die via de beleggingsfondsen rechtstreeks ten laste van het beleggingsrendement zijn gebracht. Deze kosten zijn verdisconteerd in de koersen van de betreffende beleggingsfondsen. De indirecte beleggingskosten bedroegen in totaal 4.148 (2014: 3.178). Voor meer informatie wordt verwezen naar de kostenparagraaf in het bestuursverslag.</p>		
Directe kosten van vermogensbeheer		
Beheerloon		
– Vastrentende waarden	-211	-211
– Kosten fiduciair beheer	-825	-656
Transactiekosten	-2	-5
Bewaarloon	-176	-125
Beleggingscommissie	-38	-39
Beleggingsadvies	-35	0
Beleggingsadministratie	-178	-124
Bankkosten e.d.	-7	-36
Totaal directe kosten vermogensbeheer	-1.472	-1.196
<p>De directe kosten vermogensbeheer omvatten de zichtbare ('directe') kosten die het fonds op factuurbasis betaalt. De kosten zijn, indien mogelijk, toegerekend aan de verschillende beleggingscategorieën. De transactiekosten zijn gesaldeerd met de beleggingsopbrengsten. De transactiekosten kunnen niet betrouwbaar worden vastgesteld, omdat deze verrekend zijn in de aan- en verkoopprijzen. De toelichting op de kosten vermogensbeheer inclusief de rechtstreeks ten laste van rendementen gebrachte kosten in overeenstemming met de aanbevelingen van de Pensioenfederatie is opgenomen in het bestuursverslag op pagina 15.</p>		
Totaal beleggingsopbrengsten voor risico pensioenfondsen	4.396	156.129

	2015	2014
[12] Beleggingsopbrengsten voor risico deelnemers		
Directe beleggingsopbrengsten		
Overige beleggingen	-32	164
Totaal directe beleggingsopbrengsten	-32	164
Indirecte beleggingsopbrengsten		
Vastgoedbeleggingen	5	31
Aandelen	150	950
Vastrentende waarden	-155	3.069
Overige beleggingen	33	10
Totaal indirecte beleggingsopbrengsten	33	4.060
Totaal beleggingsopbrengsten voor risico deelnemers	1	4.224
[13] Premiebijdragen van werkgevers en werknemers		
Periodieke premies van deelnemende ondernemingen	12.424	18.266
Koopsom ANW-hiaat verlenging tot AOW-leeftijd	167	0
Herstellpremie	0	278
FVP-bijdragen	0	83
	12.591	18.627
[14] Bijdragen voor risico deelnemers		
Premies pensioensparen	2.589	2.989
Totaal premie	15.180	21.616
[15] Overige werkgeversbijdragen		
Enmalige bijdrage werkgever in verband met de overgang naar de nieuwe Collective Defined Contribution (CDC) regeling	0	50.000
Kostendeekkende premie	16.513	14.265
Gedempte kostendeekkende premie	13.559	15.154
Feitelijke premie	15.013 ¹⁾	21.616

1) Exclusief "Koopsom ANW-hiaat verlenging tot AOW-leeftijd".

	2015	2014
De kostendeekkende premie is als volgt samengesteld:		
- Onvoorwaardelijke aanspraken	11.121	9.146
- Opslag in stand houden vereist vermogen	1.816	1.429
- Opslag voor uitvoeringskosten	987	701
- Spaarpremie DC	2.589	2.989
	16.513	14.265
De gedempte kostendeekkende premie is als volgt samengesteld:		
- Onvoorwaardelijke aanspraken	6.027	9.246
- Voorwaardelijke aanspraken	2.960	0
- Opslag in stand houden vereist vermogen	996	1.445
- Opslag voor uitvoeringskosten	987	701
- Spaarpremie DC	2.589	2.989
- Herstelpremie	0	773
	13.559	15.154

Toelichting

Eind 2014 is door de werkgever met de ondernemingsraad een vaste premie van 20,5% van de totale loonsom (tot de maximale loongrens) afgesproken voor de periode 2015-2019. Actieve deelnemers betalen een eigen bijdrage conform het arbeidsvoorwaardenreglement. De eigen bijdrage bedraagt 5% van het pensioengevend salaris en maakt onderdeel uit van de vaste premie van 20,5%.

In de Pensioenwet en het Besluit FTK is beschreven op welke wijze de zuivere kostendeekkende premie en de gedempte kostendeekkende premie moeten worden vastgesteld. Zoals beschreven in de ABTN, maakt het Pensioenfonds gebruik van de mogelijkheid de kostendeekkende premie te dempen. Bij het vaststellen van de gedempte kostendeekkende premie wordt vanaf 2012 gebruik gemaakt van een vaste rekenrente van 3%. De zuivere kostendeekkende premie is gebaseerd op de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur per 31 december 2014.

Ultimo 2013 heeft de werkgever een aanvullende premiestorting gedaan. In 2014 heeft hierop nog een correctie plaatsgevonden. Deze (correctie)premie is opgenomen onder "herstelpremie".

	2015	2014
[16] Saldo van overdrachten van rechten		
Overgenomen pensioenverplichtingen	434	883
Overgedragen pensioenverplichtingen	-2.163	-2.377
	-1.729	-1.494
[17] Saldo van overdrachten van rechten voor risico deelnemers		
	406	825

	2015	2014
[18] Pensioenuitkeringen		
Pensioenen		
Ouderdomspensioen	-10.408	-10.002
Partnerpensioen	-2.183	-2.065
Wezenpensioen	-143	-151
Invalideitpensioen	-155	-155
Overige pensioenuitkeringen	-92	-86
Ontvangen gecedeerde uitkeringen	83	130
Subtotaal	-12.898	-12.329
Andere uitkeringen		
Afkoopsommen	-29	-9
Totaal pensioenuitkeringen	-12.927	-12.338
[19] Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds		
Pensioenopbouw	-9.673	-7.852
Indexering en overige toeslagen	-745	-2.108
Rentetoevoeging	-1.267	-2.351
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	13.045	12.420
Onttrekking voor pensioenuitvoeringskosten	457	435
Wijziging marktrente	10.316	-137.470
Vervallen driemaandsmiddeling en wijziging UFR	-59.802	0
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	2.316	1.498
Omzetting pensioenspaarkapitaal ¹⁾	-3.204	-4.594
Mutatie invalideitsvoorziening	-182	-702
Mutatie voorziening herverzekering	6	236
Overgang nieuwe overlevingstafels	0	-405
Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen	-1.964	976
	-50.697	-139.917

1) Het pensioenkapitaal wordt bij einde deelname, dus op de pensioendatum óf bij eerdere uitdiensttreding, omgezet in pensioenaanspraken binnen het pensioenfonds of bij een verzekeraar (naar keuze deelnemer). Bij de omzetting binnen het pensioenfonds worden sekseneutrale omzettingfactoren gehanteerd. Bij de omzetting wordt rekening gehouden met een solvabiliteitsopslag.

	2015	2014
[20] Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers		
Pensioenspaarkapitalen		
Stortingen	-2.589	-2.989
Overgenomen pensioenverplichtingen	-610	-828
Onttrekkingen t.b.v. omzetting pensioenspaarkapitaal	3.578	5.435
Onttrekkingen t.b.v. inkoop bij verzekeraar	149	0
Onttrekking i.v.m. overlijden (vrijval t.g.v. fonds)	20	2
Rendement	-1	-4.224
	547	-2.604
[21] Herverzekering		
Premies herverzekering	-51	-62
Deze post betreft de aan de herverzekeraar (Zwitserleven) verschuldigde premie voor het overlijdens- en arbeidsongeschiktheidsrisico uit hoofde van de door de stichting aangegane herverzekeringsovereenkomst.		
Uitkeringen uit herverzekering		
Ouderdomspensioen	11	11
	-40	-51

	2015	2014
[22] Pensioenuitvoerings- en administratiekosten		
Administratie		
– Regulier	-382	-339
– Incidenteel	-214	0
Totaal administratie	-596	-339
Accountant		
– Controle van de jaarrekening 2013	0	5
– Controle van de jaarrekening 2014	2	-36
– Controle van de jaarrekening 2015	-36	0
Totaal accountant	-34	-31
Actuaris		
– Jaarwerk 2013	0	11
– Jaarwerk 2014	4	-34
– Jaarwerk 2015	-30	0
– Certificering	-15	-21
– Overige (advies)werkzaamheden	-129	-75
Totaal actuaris	-170	-119
Contributies en bijdragen	-60	-57
Kosten APF	-20	0
Overige kosten	-564	-507
Totaal overige kosten	-644	-564
Totaal pensioenuitvoerings- en administratiekosten	-1.444	-1.053
[23] Overige baten en lasten	25	12
Saldo van baten en lasten	-46.282	75.349

	2015	2014
Actuariële analyse van het saldo		
Aanpassing overlevingstafels	0	-405
Rendement en wijziging rentetermijnstructuur	13.445	16.308
Vervallen driemaandsmiddeling en wijziging UFR	-59.802	0
Indexatie t.l.v. pensioenfonds	-745	-2.108
Financiering	644	58.780
Sterfte en differenties	-1.056	1.474
Kosten	-328	83
Arbeidsongeschiktheid	404	30
Overige technische grondslagen	-53	11
(Risiko) Herverzekering	-34	185
Waardeoverdracht	383	3
Uitkeringen	118	82
Diverse bestandsmutaties	174	53
Spaarsaldi	543	841
Overige baten en lasten	25	12
Totaal saldo van baten en lasten	-46.282	75.349

Actuariële toelichting bij verzekeringstechnische analyse

Actuariële toelichting bij verzekeringstechnische analyse

De verzekeringstechnische analyse is opgenomen op de vorige pagina, onder actuariële analyse van het saldo. Onderstaande posten geven een toelichting op deze analyse en luiden in duizenden euro.

Rendement en wijziging rentetermijnstructuur (€ 13.445)

De directe en indirecte beleggingsbaten bedroegen na aftrek van kosten € 4.397. De aan de Voorziening Pensioenverplichtingen toe te voegen rente bedroeg € 1.268. Door de wijziging van de rentetermijnstructuur gedurende het boekjaar nam de Voorziening Pensioenverplichtingen af met € 10.316. Per saldo is het resultaat op rendement en wijziging rentetermijnstructuur € 13.445.

Vervallen driemaandsmiddeling en wijziging UFR (- € 59.802)

Door de wijziging van de rentetermijnstructuur gedurende het boekjaar nam de Voorziening Pensioenverplichtingen af met € 10.316. Door het vervallen van de driemaandsmiddeling van de rentetermijnstructuur en de wijziging van de Ultimate Forward Rate systematiek nam de Voorziening Pensioenverplichtingen met € 59.802 toe.

Toeslagen (-€ 745)

De toename van de Voorziening Pensioenverplichtingen als gevolg van toekenning van voorwaardelijke toeslagverlening bedroeg € 745. Per saldo resulteert dit in een negatief resultaat van € 745.

Financiering (€ 644)

Het Bestuur toetst jaarlijks vooraf of de te ontvangen premie voor zowel de basis- als de excedentregeling toereikend is vastgesteld. Voor de toetsing wordt de gedempte kostendekkende premie op basis van een verwacht rendement vastgesteld. Per 1 januari 2015 is de nieuwe Collectieve Defined Contribution (CDC)-regeling ingegaan. De feitelijke premie 2015 bedraagt 20,5% van de (gemaximeerde) salarissom. De totale premiebijdrage wordt door de deelnemende ondernemingen betaald.

De totale afgedragen premie bedroeg € 15.013. Hierin waren € 2.107 begrepen voor risicodekking en kosten. De verhoging van de pensioenaanspraken was actuariëel benodigd € 12.262. Hieruit volgt een resultaat op financiering van € 644.

Sterfte en differenties (- € 1.056)

Het sterfteresultaat is ontstaan omdat het aantal overleden lager is hetgeen is verondersteld. In algemene zin geldt dat, indien minder personen overlijden dan verondersteld (ondersterfte), dit een verlies geeft op de verzekeringen voor ouderdomspensioen en ingegaan pensioen (langlevensrisico) en een winst op de verzekeringen voor partnerpensioen (kortlevensrisico). Bij oversterfte is het omgekeerde het geval.

Ten gevolge van verondersteld overlijden is aan de Voorziening Pensioenverplichtingen € 2.710 toegevoegd terwijl als gevolg van werkelijk overlijden € 792 uit de Voorziening Pensioenverplichtingen is vrijgevallen. Daarnaast is € 862 aan risicopremie voor het overlijdensrisico ontvangen. Per saldo is het resultaat € 1.056 negatief. Dit resultaat is onder te verdelen in een negatief resultaat van € 2.144 op langlevensrisico en een positief resultaat van € 1.088 op kort leven.

Kosten (- € 328)

Het resultaat op kosten bestaat enerzijds uit de vrijval van de kostenopslag uit de Voorziening Pensioenverplichtingen bij het doen van uitkeringen ad € 457 en de in de premie opgenomen opslag voor directe kosten van € 659 en anderzijds uit de werkelijke kosten volgens de rekening van baten en lasten van € 1.444. Per saldo resulteert een verlies van € 328.

Arbeidsongeschiktheid (€ 404)

De premie voor arbeidsongeschiktheidspensioen en de opslag in de premie voor premievrijstelling bedroegen € 586. De toevoeging van de Voorziening Pensioenverplichtingen was gelijk aan € 182. Het resultaat op arbeidsongeschiktheid is daarmee gelijk aan € 404.

Overige technische grondslagen (- € 53)

Dit betreft met name het resultaat op keuzemogelijkheden binnen het pensioenfonds, zoals variatie bij pensionering (uitruil, hoog/laag, etc.).

(Risico) Herverzekering (- € 34)

Het pensioenfonds heeft het arbeidsongeschiktheidsrisico en overlijdensrisico gedeeltelijk herverzekerd. In 2015 is € 51 betaald aan risicoherverzekeringspremies. Hiertegenover staat een ontvangen uitkering van de verzekeraar van € 11.

Een beperkt deel van de Voorziening Pensioenverplichtingen is herverzekerd bij Delta Lloyd. De herverzekerde voorziening is met € 6 afgenomen (en daardoor de Voorziening Pensioenverplichtingen voor rekening pensioenfonds met hetzelfde bedrag afgenomen).

Per saldo bedroeg het negatieve resultaat op herverzekering € 34.

Waardeoverdracht (€ 383)

In verband met inkomende waardeoverdrachten is een bedrag van € 841 ontvangen. De Voorziening Pensioenverplichtingen is toegenomen met € 1.260.

Aan uitgaande waardeoverdrachten is een bedrag ad € 2.164 uitgekeerd. De Voorziening Pensioenverplichtingen is in verband hiermee met € 2.966 afgenomen. De wettelijke tarieven voor de bepaling van de individuele overdrachtswaarde waren in 2015 lager dan de tarieven waarmee de Voorziening Pensioenverplichtingen van het pensioenfonds wordt vastgesteld. Op uitgaande waardeoverdrachten is om deze reden een positief resultaat geboekt en op inkomende waardeoverdrachten een negatief resultaat.

Uitkeringen (€ 118)

Dit resultaat bestaat uit het verschil tussen de daadwerkelijk gedane pensioenuitkeringen en afkopen (€ 12.927) en de vrijval uit de Voorziening Pensioenverplichtingen door het verrichten van uitkeringen (€ 13.045).

Diverse bestandsmutaties (€ 174)

In totaal bestaat dit resultaat uit een afname van de Voorziening Pensioenverplichtingen uit hoofde van diverse mutaties en correcties, waaronder:

- Conversie per 1 januari 2015 van de opgebouwde pensioenaanspraken naar 67 jaar (€ 510);
- Verlengen uitkeringsduur ingegaan ANW-Hiaat tot AOW leeftijd; De Voorziening Pensioenverplichtingen is hierdoor toegenomen met € 164. De werkgever heeft een extra koopsom betaald ter grootte van € 167;
- Wijziging toekomstige premievrije pensioenopbouw arbeidsongeschikten in verband met wijziging fiscaliteit (€ 136);
- Overige mutaties en correcties (- € 475).

Spaarsaldi (€ 543)

De toename van de Voorziening Pensioenverplichtingen door omzetting van het spaarsaldo in aanspraken op ouderdoms- en/of partnerpensioen bedroeg € 3.204. De vrijval van het spaarkapitaal was gelijk aan € 3.747. Per saldo een positief resultaat van € 543.

Overige oorzaken (€ 25)

Dit resultaat bestaat uit de overige baten van € 25.

Risicoparagraaf

(bedragen in duizenden euro)

In de risicoparagraaf binnen het bestuursverslag is het beleid rond risicobeheersing uiteengezet. Hierna worden een aantal specifieke risico's nader toegelicht en gekwantificeerd. Conform de berekeningen van het Vereist Eigen Vermogen in het Actuarieel Rapport is de risicoparagraaf gebaseerd op basis van het doorkijkbeginsel (lookthrough-principe) en wordt er rekening gehouden met recente ontwikkelingen zoals het gebruik van de meest recente UFR en de aangepaste definitie van de (beleids)dekkingsgraad en de vereiste dekkingsgraad. Laatstgenoemde impliceert dat bij de berekening van de (beleids)dekkingsgraad en de vereiste dekkingsgraad vanaf het jaarwerk van 2015 rekening gehouden dient te worden met het totale vermogen en de totale technische voorziening. In de risicoparagraaf worden de afzonderlijke risico's van het Vereist Eigen Vermogen gerelateerd aan de voorziening voor risico fonds. De impact van de aangepaste berekeningsmethodiek wordt afzonderlijk getoond. Onder het nieuwe FTK zijn de voorschriften voor de berekening van het Vereist Eigen Vermogen aangescherpt en wordt getoetst op basis van het Vereist Eigen Vermogen gebaseerd op de strategische verdeling. De impact van de afzonderlijke risico's wordt tevens getoond voor het feitelijk Vereist Eigen Vermogen omdat de vereiste dekkingsgraad op basis van de feitelijke verdeling in het nieuwe FTK onder andere een belangrijke rol speelt bij de korte termijn risicohouding van het fonds.

Solvabiliteitsrisico

Het belangrijkste financieel risico voor het Pensioenfonds is het niet kunnen nakomen van de pensioentoezeggingen.

Een belangrijke maatstaf hiervoor is het aanwezig Eigen vermogen. Wettelijk is een gestandaardiseerde methode (standaardmodel) vastgelegd om te kunnen toetsen of het aanwezig Eigen vermogen voldoende is om een aantal specifieke financiële risico's op te kunnen vangen en daarmee of aan de pensioentoezeggingen kan worden voldaan. De berekeningen van het Vereist Eigen Vermogen zijn onder meer van belang voor de premiestelling, het herstelplan en de haalbaarheidstoets van het fonds. De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds is per 31 december 2015 lager dan de vereiste dekkingsgraad op basis van de strategische verdeling volgens het standaardmodel, waardoor het pensioenfonds in een vermogenstekort verkeert.

Jaarlijks vindt toetsing plaats aan de hand van dit standaardmodel. De verschillende standaard risicofactoren hierin worden benoemd onder de noemer S1 tot en met S6 en S10. De S10 betreft het actief beheer risico en is onder het nieuwe FTK in het standaardmodel van DNB geplaatst. Hierna zijn de uitkomsten weergegeven voor de verschillende risicocategorieën op basis van de strategische beleggingsmix ultimo 2015 (117,1%) en het maximum van de feitelijke en strategische mix ultimo 2014 (113,0%). Zoals eerder vermeld worden de afzonderlijke risico's uitgedrukt ten opzichte van de voorziening voor risico fonds. Zodoende kunnen de afzonderlijke risico's van 2015 vergeleken worden met de risico's van 2014.

	2015		2014	
	€	%	€	%
Renterisico (S1)	28.586	3,6	18.970	2,5
Zakelijke waarden risico (S2)	102.796	12,8	77.253	10,3
Valutarisico (S3)	34.527	4,3	31.780	4,2
Grondstoffenrisico (S4)	0	0,0	0	0,0
Kredietrisico (S5)	28.367	3,5	3.318	0,4
Verzekeringstechnisch risico (S6)	28.025	3,5	26.285	3,5
Concentratierisico (S8)	0	0,0	0	0,0
Actief beheer risico (S10)	5.849	0,7	4.708	0,6
Diversificatie-effect	-86.319	-10,7	-64.620	-8,5
Vereist Eigen Vermogen risico fonds	141.831	17,7	97.694	13,0
Vereist Eigen Vermogen over gespaarde kapitalen	290	0,0	295	0,0
Afname voor toerekening totale TV		-0,6		
Totaal Vereist Eigen Vermogen	142.121	17,1	97.989	13,0
Aanwezige dekkingsgraad voor risico fonds		110,6		117,4
Aanwezige dekkingsgraad (nieuwe methodiek)		110,2		116,7
Beleidsdekkingsgraad (2015)		112,5		112,4
Minimaal vereiste dekkingsgraad		104,3		104,3
Strategisch vereiste dekkingsgraad		117,1		113,0
Feitelijk vereiste dekkingsgraad		117,2		112,1

Eind 2014 bedroeg de aanwezige dekkingsgraad voor risico fonds 117,4%. Per eind 2015 bedraagt de aanwezige dekkingsgraad voor risico fonds 110,6%. Per eind 2015 wordt de aanwezige dekkingsgraad op een nieuwe methodiek berekend door rekening te houden met het totale vermogen en de totale voorziening van het Pensioenfonds. Per eind 2015 bedraagt de aanwezige dekkingsgraad op basis van deze nieuwe methodiek 110,2%. In 2015 is de aanwezige dekkingsgraad, berekend op basis van deze nieuwe methodiek, daarom gedaald met 6,5%-punt. De beleidsdekkingsgraad per eind 2015 is gelijk aan 112,5%. De beleidsdekkingsgraad wordt berekend als de 12-maands voortschrijdend gemiddelde dekkingsgraad.

Renterisico

Het renterisico wordt veroorzaakt, doordat de rentegevoeligheid van de verplichtingen afwijkt van de rentegevoeligheid van de beleggingen. Het Pensioenfonds kent een langere looptijd voor pensioenverplichtingen dan voor de beleggingen. Door gebruik te maken van rentederivaten wordt de looptijd van de beleggingen verlengd.

Onderstaande duratie cijfers geven meer inzicht.

Duratie van de vastrentende waarden (inclusief rentederivaten) 16,0 jaar (2014: 19,6 jaar).

Duratie van de pensioenverplichtingen 20,5 jaar (2014: 19,8 jaar).

Voor de vaststelling van het renterisico bij het Vereist Eigen Vermogen worden de kasstromen van de rentegevoelige beleggingen afgezet tegen de kasstromen van de voorziening pensioenverplichtingen. Vervolgens worden beide kasstromen afgezet tegen door

de DNB bepaalde renteschokken die per looptijd verschillen. Op basis van deze renteschokken kan de impact op de technische voorziening en de impact op alle rentegevoelige beleggingen worden berekend. Overeenkomstig kan een afdekkingspercentage worden berekend. Rentegevoeligheid is één van de belangrijkste factoren bij de bepaling van de (strategische) assetallocatie van de portefeuille.

	Feitelijke verdeling		Strategische verdeling	
	in €	%	in €	%
Impact op technische voorziening voor risico Pensioenfonds (A)	74.033		74.033	
Impact op de rentegevoelige beleggingen (B)	40.197		45.447	
Renterisico	33.836	4,2	28.586	3,6
Afdekkingspercentage (B/A)		54,3		61,4

Derivaten

Het renterisico is afgedekt door middel van langlopende obligaties. Door LDI pools ¹⁾ wordt de duratie van de portefeuille van vastrentende waarden verlengd van circa 8,1 naar 16,0 jaar.

Strategisch dekt het Pensioenfonds volgens het beleggingsmandaat 55% van het renterisico van haar verplichtingen af op marktrente. De verplichtingen worden gewaardeerd volgens de DNB rentermijnstructuur inclusief UFR-methodiek. De strategische renteafdekking op basis van de DNB rentermijnstructuur komt daarmee uit op circa 61,4%.

Hoogte buffer

Op basis van de Vereist Eigen Vermogen berekeningen bedraagt de buffer voor het feitelijk renterisico 33.836 (4,2%) en voor het strategisch renterisico 28.586 (3,6%) ultimo 2015.

Zakelijke waarden risico

Het Pensioenfonds loopt het risico dat haar beleggingen in aandelen, vastgoed en alternatieve beleggingen in waarde dalen. In het beleggingsbeleid wordt met dergelijke risico's rekening gehouden door ondermeer een toepassing van voldoende spreiding in de beleggingsportefeuille naar categorieën, markten en dergelijke. De volatiliteit van de marktwaarden (prijsrisico's) van beleggingen wordt periodiek geëvalueerd en kan leiden tot bijstellingen in het vermogensbeheer. In onderstaande tabel wordt de verdeling naar de verschillende aandelen categorieën getoond.

1) *Liability Driven Investment pools: beleggingen in vastrentende waarden. Dit betreft beleggingsfondsen met een relatief lange looptijd met als doel het renterisico van de verplichtingen af te dekken.*

	2015		2014	
	€	%	€	%
<i>Verdeling Aandelen en Vastgoed per categorie:</i>				
Beursgenoteerd vastgoed	14.489	4,7	19.589	7,3
Niet-beursgenoteerd vastgoed	0	0,0		0,0
Ontwikkelde markten (Mature markets)	174.203	56,3	134.974	50,4
Opkomende markten (Emerging markets)	73.967	23,9	79.554	29,7
Private equity en hedge funds	46.876	15,1	33.910	12,6
	309.535	100,0	268.027	100,0

Hoogte buffer

Bij de berekening van het Vereist Eigen Vermogen wordt voor het feitelijke en strategische zakelijke waarden risico rekening gehouden met de door DNB voorgeschreven schokken die variëren overeenkomstig de risicograad van het type belegging.

De buffer voor het feitelijk zakelijke waarden risico bedraagt 102.402 (12,8%) en voor het strategisch zakelijke waarden risico 102.796 (12,8%).

Valutarisico

Het valutarisico wordt veroorzaakt, doordat de verplichtingen van het Pensioenfonds in euro's luiden terwijl veel van de beleggingen van het Pensioenfonds in niet-euro luiden. Het Pensioenfonds loopt het risico dat haar buitenlandse beleggingen dalen in waarde als gevolg van valutakoersontwikkelingen. Het Pensioenfonds kiest er daarom voor om (een gedeelte) van haar buitenlandse valuta's af te dekken. Zonder afdekking van valutarisico loopt het Pensioenfonds risico bij een daling van vreemde valuta ten opzichte van de euro. Door meer dan 100% van het risico af te dekken loopt het Pensioenfonds risico bij een stijging van vreemde valuta ten opzichte van de euro.

Het valutarisico wordt berekend aan de hand van een scenario waarbij wordt uitgegaan van een waardedaling van de beleggingen in vreemde valuta van 20% voor ontwikkelde landen en 35% voor opkomende markten. Het valutarisico is het totale negatieve effect op de waarde van alle beleggingen als gevolg van dit scenario. Afdekking van het valutarisico vindt plaats via derivatencontracten.

	2015		2014	
	€	%	€	%
<i>Totaal beleggingen naar valuta voor afdekking met derivaten</i>				
Amerikaanse dollar	64.899	7,3	50.428	5,7
Australische dollar	700	0,1	923	0,1
Canadese dollar	1.625	0,2	1.922	0,2
Britse pound sterling	31.555	3,6	26.288	3,0
Hongkongse dollar	16.462	1,9	22.883	2,6
Japanse yen	17.152	1,9	14.800	1,7
Deense Kroon	1.750	0,2	1.071	0,1
Noorse kroon	1.184	0,1	985	0,1
Zweedse Kroon	5.465	0,6	4.751	0,5
Zwitserse frank	9.567	1,1	7.677	0,9
Overige	95.593	10,8	87.704	10,0
Niet Euro	245.952	27,8	219.432	24,9
Euro	639.105	72,2	659.391	75,1
	885.057	100,0	878.823	100,0
<i>Totaal beleggingen naar valuta na afdekking met derivaten</i>				
Amerikaanse dollar	19.312	2,2	9.634	1,1
Australische dollar	700	0,1	923	0,1
Canadese dollar	1.625	0,2	1.922	0,2
Britse pound sterling	17.870	2,0	14.448	1,7
Hongkongse dollar	16.462	1,9	22.883	2,6
Japanse yen	9.480	1,1	8.066	0,9
Deense Kroon	1.750	0,2	1.071	0,1
Noorse kroon	1.184	0,1	985	0,1
Zweedse Kroon	5.465	0,6	4.751	0,5
Zwitserse frank	9.567	1,1	7.677	0,9
Overige	95.593	10,8	87.704	10,0
Niet Euro	179.008	20,3	160.064	18,2
Euro	706.049	79,7	718.759	81,8
	885.057	100,0	878.823	100,0

Derivaten

Ter afdekking van de valutarisico's op de effectenportefeuille zijn er door de vermogensbeheerders valutatermijntransacties afgesloten. De post valutatermijntransacties bestaat uit de volgende transacties, omgerekend in euro per 31 december 2015:

in duizenden euro	aankoop transacties	verkoop transacties	resultaat	uiterlijke einddatum
Euro	66.985	-460	66.525	Maart 2016
Britse pound sterling	0	-13.685	-13.685	Maart 2016
Japanse yen	0	-7.672	-7.672	Maart 2016
US dollar	460	-46.047	-45.587	Maart 2016
	67.445	-67.864	-419	

Indien de afrekening van deze transacties op 31 december 2015 zou hebben plaatsgevonden dan zou het af te rekenen bedrag € 419 duizend hoger uitvallen dan overeengekomen (ongerealiseerde resultaat van - € 419 duizend).

Het Pensioenfonds dekt strategisch 50% van het valutarisico af. Alleen de belangrijkste valuta's aanwezig in de portefeuille, de Amerikaanse dollar, het Britse pond en de Japanse Yen, worden afgedekt. Overige vreemde valuta's worden niet afgedekt in verband met de beperkte exposure.

Hoogte buffer

Bij de berekening van het Vereist Eigen Vermogen wordt voor het feitelijk en strategisch valuta risico rekening gehouden met een door DNB voorgeschreven schok van 20% voor valuta in ontwikkelde landen en van 35% voor valuta in opkomende markten die berekend wordt op de niet-euro beleggingen na afdekking.

De buffer voor het feitelijk valuta risico bedraagt 32.830 (4,1%) en voor het strategisch valuta risico 34.527 (4,3%).

Grondstoffenrisico

Bij de berekening van het Vereist Eigen Vermogen wordt voor het feitelijk en strategisch grondstoffenrisico rekening gehouden met een door DNB voorgeschreven schok van 35%. Het Pensioenfonds belegt niet in grondstoffen en hoeft daarom geen buffers hiervoor aan te houden.

Kredietrisico

Het pensioenfonds loopt het risico dat één of meerdere van haar tegenpartijen niet aan de voorafgesproken betalingen kan voldoen. Bij de berekening van het kredietrisico dient het effect van de kredietwaardigheid van de partijen, waarin belegd wordt, tot uitdrukking te komen. Het kredietrisico komt tot uitdrukking in de zogenaamde creditspread. Deze creditspread is het verschil tussen de uitkering die afhangt van de kredietwaardigheid van de tegenpartij en een uitkering die met volledige zekerheid (risicovrij) tot uitkering zal komen. Het kredietrisico verbonden aan derivatentransacties wordt beheerst door het afsluiten van standaardovereenkomsten met tegenpartijen, het beoordelen van de kredietwaardigheid van tegenpartijen, het spreiden van het transactievolume over verschillende tegenpartijen, het eisen van voldoende onderpand en een adequate monitoring met betrekking tot de gestelde eisen inzake het onderpand.

Het kredietrisico binnen de vastrentende waarden portefeuille kan naast de creditspread eveneens gemeten worden aan de hand van de ratingverdeling van de rentegevoelige beleggingsportefeuille. Deze ratingverdeling wordt afgegeven door een kredietbeoordelaar. Een Europese AAA rating impliceert dat de vastrentende waarden belegging geen kredietrisico loopt. Daarentegen worden

beleggingen die geclassificeerd staan onder 'lager dan BBB' als zeer risicovol beschouwd. Cash wordt als kredietrisicovrij beschouwd. Beleggingen die geen rating ontvangen worden als risicovol beschouwd.

	2015		2014	
	€	%	€	%
<i>Rating vastrentende waarden:</i>				
AAA	258.855	45,0	304.977	49,7
AA	173.082	30,1	86.053	14,1
A	42.286	7,3	72.599	11,9
BBB	64.488	11,2	48.505	7,9
B	4.020	0,7	4.818	0,8
Geen rating	32.928	5,8	95.197	15,6
	575.659	100,1	612.149	100,0
<i>Verdeling vastrentende waarden naar looptijd:</i>				
Resterende looptijd korter dan 1 jaar	96.737	16,8	130.819	21,4
Resterende looptijd tussen 1 en 5 jaar	99.150	17,2	97.974	16,0
Resterende looptijd tussen 5 en 10 jaar	166.684	29,0	140.680	23,0
Resterende looptijd langer dan 10 jaar	213.088	37,0	242.676	39,6
	575.659	100,0	612.149	100,0

Hoogte buffer

Binnen de berekening van het standaardmodel wordt een kredietrisico becijferd voor de rentegevoelige beleggingen die een creditspread groter dan 0% hebben. De creditspread wordt bepaald op basis van de rentegevoelige kasstromen van het Pensioenfonds. Afhankelijke van de rating van de desbetreffende kasstromen wordt een kredietschok berekend. Naarmate de rating slecht wordt neemt de kredietschok en de daarvoor te hanteren buffer toe.

Afgaande op de hierboven genoemde ratingverdeling resulteert dit in een buffer voor het feitelijk kredietrisico van 25.972 (3,2%) en voor het strategisch kredietrisico van 28.367 (3,5%).

Verzekeringstechnisch risico

Binnen het verzekeringstechnische risico worden in principe alleen risico's meegenomen die verband houden met sterfte. Het omvat de risico's als gevolg van afwijkingen ten opzichte van de verwachte sterfte en afwijkingen van de verwachte sterftetrend (langlevensrisico). Tot het verzekeringstechnische risico worden gerekend: procesrisico, risico-opslag voor afwijkingen ten opzichte van de sterftetrend en negatieve stochastische afwijkingen van de verwachtingswaarde. Deze drie risico's bedragen een percentage van de op actuele waarde berekende technische voorziening. Het procesrisico neemt af naarmate het deelnemersbestand toeneemt, omdat het sterfteproces dan beter kan worden geschat. De beide andere risicofactoren houden respectievelijk rekening met de onzekerheid in de sterftetrend en met de negatieve stochastische afwijkingen.

Het Pensioenfonds hanteert bij de vaststelling van de voorziening pensioenverplichtingen de meest recente overlevingstafels (Prognose tafel AG2014), met fondsspecifieke ervaringssterfte. Dit neemt niet weg dat toekomstige ontwikkelingen kunnen leiden tot nog verdere verbetering of tot verslechtering van de levensduur en dat diensgevolge in de toekomst verdere verhoging of verlaging van de voorziening pensioenverplichtingen aan de orde kan komen.

Hoogte buffer

Dit vertaalt zich in een buffer voor het feitelijk verzekeringstechnisch risico van 28.005 (3,5%) en voor het strategisch verzekeringstechnisch risico van 28.025 (3,5%).

Concentratierisico

Concentratierisico's kunnen optreden bij een concentratie van de portefeuille in regio's, economische sectoren of tegenpartijen. De spreiding van de portefeuille is in de toelichting op de balans nader toegelicht. Ook "grote posten" zijn aan te duiden als een vorm van concentratierisico. Om te bepalen welke posten hieronder vallen moeten per beleggingscategorie alle instrumenten met dezelfde debiteur worden gesommeerd.

	2015		2014	
	€	%	€	%
Vastgoedbeleggingen				
<i>Verdeling Vastgoedbeleggingen per sector:</i>				
Kantoren	2.101	14,5	5.387	27,5
Winkels	6.013	41,5	8.991	45,9
Woningen	1.840	12,7	2.958	15,1
Participaties in vastgoedmaatschappijen	4.535	31,3	2.253	11,5
	14.489	100,0	19.589	100,0
<i>Verdeling Vastgoedbeleggingen per regio:</i>				
Europa niet EU	4.912	33,9	2.351	12,0
Overige	855	5,9	0	0,0
	5.767	39,8	2.351	12,0
Europa EU	8.722	60,2	17.238	88,0
	14.489	100,0	19.589	100,0
<i>Grote posten: Vastgoedbeleggingsfondsen groter dan 2% van het balanstotaal:</i>				
Kempen european property smart index	14.489	1,6	19.589	2,1

	2015		2014	
	€	%	€	%
Aandelen				
<i>Verdeling Aandelen per sector:</i>				
Basismaterialen	11.894	4,8	11.542	5,4
Communicatie diensten	15.073	6,1	11.558	5,4
Cyclische consumptiegoederen	27.591	11,1	22.742	10,6
Defensieve consumptiegoederen	33.649	13,6	22.312	10,4
Gezondheidszorg	13.424	5,4	15.376	7,2
Vastgoed	0	0,0	983	0,4
Energie	14.639	5,9	14.742	6,9
Financiële dienstverlening	59.575	24,0	53.636	25,0
Industrie	25.026	10,1	23.026	10,7
Nutsbedrijven	7.956	3,2	8.252	3,8
Technologie	37.468	15,1	30.359	14,2
Diversen	1.875	0,7	0	0,0
	248.170	100,0	214.528	100,0
<i>Verdeling Aandelen per regio:</i>				
Europa niet EU	16.811	6,8	13.264	6,2
Noord-Amerika	53.497	21,6	47.306	22,0
Midden- en Zuid-Amerika	4.235	1,7	6.449	3,0
Azië	83.119	33,5	72.123	33,6
Oceanië	21.631	8,7	18.817	8,8
Overige	4.799	1,9	4.883	2,3
	184.092	74,2	162.842	75,9
Europa EU	64.078	25,8	51.686	24,1
	248.170	100,0	214.528	100,0
<i>Grote posten: Aandelen beleggingsfondsen groter dan 2% van het balanstotaal:</i>				
NT All Country Asia ex Japan Equity Index Fund	41.005	4,4	35.120	3,8
Vanguard European Stock Index Fund	32.797	3,6	37.689	4,1
Vanguard Emerging Markets Stock Index Fund	27.082	2,9	36.357	4,0
Vanguard Institutional Index Fund	24.644	2,7	34.257	3,7
Northern Trust UCITS Common Contractual Fund	23.652	2,6		

	2015		2014	
	€	%	€	%
Vastrentende waarden				
<i>Verdeling vastrentende waarden per soort:</i>				
Staatsobligaties	329.846	57,3	348.325	56,9
Bedrijfsobligaties (Credit funds)	124.431	21,6	99.563	16,3
Hypotheke	104	0,0	143	0,0
Index bonds	27.541	4,8	28.021	4,6
Geldmiddelen	93.737	16,3	136.097	22,2
	575.659	100,0	612.149	100,0
<i>Verdeling vastrentende waarden per regio:</i>				
Europa niet EU	12.265	2,1	10.964	1,8
Noord-Amerika	37.237	6,5	22.580	3,7
Midden- en Zuid-Amerika	4.276	0,7	1.341	0,2
Azië	11.379	2,0	3.039	0,5
Oceanië	3.439	0,6	8.827	1,4
Overige	21.507	3,7	34.360	5,6
	90.103	15,6	81.111	13,2
Europa EU	485.556	84,4	531.038	86,8
	575.659	100,0	612.149	100,0
<i>Grote posten: Obligatiedebiteuren groter dan 2% van het balanstotaal:</i>				
Staatsobligaties Duitsland	94.526	10,2	97.666	10,7
Staatsobligaties Frankrijk	39.098	4,2		
Staatsobligaties Nederland	35.036	3,8	42.411	4,6
Staatsobligaties Oostenrijk	19.366	2,1	35.837	3,9
European Union	0	0,0	12.949	1,4

Bovengenoemde staatsobligaties betreffen alleen de directe beleggingen in staatsobligaties.

Grote posten: Vastrentende beleggingsfondsen groter dan 2% van het balanstotaal:

	2015		2014	
	€	%	€	%
JPMorgan Liquidity Funds - Euro Liquidity Fund	73.148	7,9	50.457	5,5
Insight LDI Solut Plus Euro 20 year	62.285	6,7	78.343	8,5
Insight LDI Solut Plus Euro 30 year	48.956	5,3	57.096	6,2
iShares Barclays Euro Corp Bond ex-Financials ETF	44.848	4,9	48.086	5,2
Blackrock Euro Investment Grade Corp Bond Ind Inst	33.089	3,6	18.047	2,0
SLI Global SICAV European Corp Bond Fund D	30.436	3,3		
Insight LDI Solut Plus Euro 50 year	25.904	2,8	28.986	3,2
Insight Liquid Fund eur cash fund	18.977	2,1	71.155	7,8
Legal & General IM - Euro Corporate Bond Fund	18.161	2,0	18.108	2,0
Overige beleggingen				
<i>Overige beleggingen per regio:</i>				
Europa niet EU	175	0,4	136	0,4
Noord-Amerika	13.415	28,4	11.535	33,7
Midden- en Zuid-Amerika	63	0,1	171	0,5
Azië	16.844	35,7	12.892	37,6
Oceanië	3.715	7,9	2.828	8,3
Overige	3.770	8,0	546	1,6
	37.982	80,5	28.108	82,1
Europa EU	9.176	19,5	6.142	17,9
	47.158	100,0	34.250	100,0

Er zijn geen directe beleggingen uitgeleend. Binnen de beleggingsfondsen wordt zeer beperkt uitgeleend.

Er zijn geen beleggingen in F. van Lanschot Bankiers N.V. en de aan haar gelieerde ondernemingen.

Hoogte buffer

In het standaardmodel is de gevoeligheid van het Eigen vermogen voor concentratierisico (S8) becijferd voor de grootste concentraties binnen de vastrentende waarden portefeuille. Het betreffen hier landenconcentraties binnen de vastrentende waarden portefeuille met een rating lager dan AAA de meer dan 2% van de totale marktwaarde in beslag nemen.

De buffer voor zowel het feitelijk als strategisch concentratierisico bedraagt 0 (0,0%).

Actief beheer risico

Actief beheer risico treedt op wanneer beleggingsmanagers afwijken van de strategisch gedefinieerde benchmarks. Actief beheer risico wordt in beginsel alleen becijferd voor de aandelenportefeuille en wordt gemeten aan de hand van de tracking error en de TER. De tracking error geeft aan in hoeverre de beleggingsrendementen van de daadwerkelijke aandelenportefeuille afwijken van de strategisch gedefinieerde benchmark. TER staat voor total expense ratio en geeft onder meer de kosten weer die de beleggingsmanagers hebben gemaakt voor het voeren van hun (actief) beleid.

Voor het actief beheer risico is gebruik gemaakt van onderstaande tracking errors:

Mandaat	Marktwaaarde	Tracking error
Kempen Global High Dividend Fund	8.828	3,58%
Russell Acadian Global Equity	12.567	3,97%
Montanaro European Smaller Comp.Fund	15.551	5,65%
T-Rowe Price Asian ex-Japan	12.762	4,09%
T-Rowe Price Global EM Equity Fund I	9.824	4,00%

Hoogte buffer

Dit vertaalt zich in een buffer voor het feitelijk actief beheer risico van 5.829 (0,7%) en voor het strategisch actief beheer risico van 5.849 (0,7%).

's-Hertogenbosch, 2 juni 2016

Het Bestuur

7. Overige gegevens

Gebeurtenissen na balansdatum

Er hebben zich geen belangrijke gebeurtenissen na balansdatum voorgedaan.

Pensioenregelingen

Het Pensioenfonds voert de volgende pensioenregeling uit:

Pensioenregeling 2015

Per 1 januari 2015 is voor alle actief zijnde medewerkers een nieuwe pensioenregeling van kracht geworden. De per 31 december 2014 opgebouwde aanspraken uit de Pensioenregeling 2012 zijn per 1 januari 2015 ingebracht in de Pensioenregeling 2015.

De Pensioenregeling 2015 is een CDC-regeling met als pensioenrichtdatum de 67ste verjaardag. CDC betekent Collective Defined Contribution, letterlijk vertaald betekend dit 'vastgestelde bijdrage'. De werkgever betaalt een vaste premie aan het Pensioenfonds. De premie is zo berekend dat er een beoogde pensioenopbouw plaats kan vinden. Als blijkt dat de afgesproken premie niet voldoende is om de beoogde opbouw te betalen, kan de opbouw voor het komende jaar lager zijn. Dit kan bijvoorbeeld het geval zijn als de kosten van de pensioenopbouw toenemen, de rente daalt of de levensverwachting sneller stijgt dan gedacht. De regeling bestaat uit een basisregeling en een aanvullende (excedent-) regeling.

1. De basisregeling is een uitkeringstoezegging op basis van middelloon voor de opbouw van een ouderdomspensioen. Het jaarlijks beoogd opbouwpercentage is 1,875% van de pensioengrondslag. Deze grondslag is gebaseerd op een salaris tot een grens van € 50.000,-.

Het partnerpensioen in de basisregeling bedraagt 70% van het ouderdomspensioen per deelnemersjaar vanaf 1 januari 2015 tot de pensioendatum.

2. De aanvullende (excedent-)regeling is voor de opbouw van het ouderdomspensioen over het excedentsalaris tot het maximale pensioensalaris van € 100.000,-. Het partnerpensioen in de aanvullende regeling is op risicobasis en bedraagt 1,16% per deelnemersjaar vanaf 1 januari 2015 of later datum van indiensttreding tot de pensioendatum.

3. Voorts is een wezenpensioen en vrijstelling premiebetaling bij arbeidsongeschiktheid meeverzekerd en facultatief een dekking voor het Anw-hiaat.

Financiering

De onderneming streeft ernaar de door de actuaire berekende premies en koopsommen te verstrekken aan het Pensioenfonds, indien en voorzover het Pensioenfonds die nodig heeft ter dekking van de op het Pensioenfonds rustende pensioenverplichtingen.

Het uitgangspunt bij de bepaling van de premie is het handhaven van een evenwichtig verloop van de pensioenlasten over de jaren. Hiertoe wordt door de adviserend actuaire jaarlijks een prognose opgesteld van het verloop van de voorziening pensioenverplichtingen en de algemene reserve.

De werkgever betaalt vanaf 2015 tot en met 2019 een vaste premie van 20,5% van de totale salarissom (tot de maximale loongrens) aan Pensioenfonds F. van Lanschot. De werknemer draagt hiervan zelf 5% bij van de totale pensioengrondslag. De vaste premie is zo berekend dat naar verwachting de jaarlijks beoogde pensioenopbouw in de basis- en excedentregeling kan worden behaald. Als blijkt dat de afgesproken premie niet voldoende is om de beoogde opbouw te betalen, kan de opbouw voor het komende jaar lager

zijn. Dit kan bijvoorbeeld het geval zijn als de kosten van de pensioenopbouw toenemen, de rente daalt of de levensverwachting sneller stijgt dan verwacht. Het risico van eventuele tekorten ligt bij de deelnemers. In 2011, 2012 en 2013 werd door de werkgever een additionele herstellpremie aan het Pensioenfonds betaald, omdat de dekkingsgraad ultimo 2011 beneden de minimaal vereiste dekkingsgraad lag. De in 2011 betaalde herstellpremie bedroeg 70% van het dekkingstekort ultimo 2011. In 2012 en 2013 heeft de werkgever een herstellpremie betaald van 15% van het dekkingstekort ultimo 2011, waarbij in 2013 een gedeeltelijke verrekening heeft plaatsgevonden van het verschil tussen de feitelijke premie 2013 en de premie die de vennootschap had moeten betalen, indien de bijstortingsverplichting ultimo 2011 volledig was geëffectueerd.

De kosten verbonden aan de uitvoering van de pensioenregeling en de administratie worden gedragen door het Pensioenfonds.

Reglementair is bepaald dat, indien voornoemde vaste premie niet voldoende is, de boogde pensioenopbouw voor het komende jaar kan worden verminderd. De mogelijkheid van een deelnemersbijdrage is vastgelegd in de Algemene Bank-CAO.

Ter dekking van algemene risico's, waaronder beleggingsrisico's, houdt het Pensioenfonds een algemene reserve aan. Jaarlijks muteert deze reserve met het saldo van de staat van baten en lasten.

Toeslagbeleid

Het Pensioenfonds kent een voorwaardelijk toeslagbeleid ten aanzien van gepensioneerden en gewezen deelnemers.

Het Pensioenfonds probeert de pensioenuitkeringen jaarlijks aan te passen aan de stijging van de consumentenprijsindex, alle huishoudens, afgeleid van het CBS. Vanaf 2015 is het toeslagbeleid voor actieve deelnemers ook gekoppeld aan deze consumentenprijsindex. Hiervoor wordt niet apart gereserveerd: de toeslagen worden gefinancierd uit de behaalde rendementen van het Pensioenfonds. Er is dus geen recht op toeslagen en het is niet zeker in hoeverre in de toekomst toeslagen zullen plaatsvinden. Het Bestuur beslist jaarlijks in hoeverre pensioenrechten en pensioenaanspraken worden aangepast. In de jaren 2006-2008 zijn de ingegane pensioenen en premievrije aanspraken met respectievelijk 1,25% (2006), 1,50% (2007), 1,75% (2008) verhoogd. In de jaren 2009 tot en met 2013 kon geen toeslag worden verleend. Omdat de dekkingsgraad zich einde 2014 boven de grens van 110% bevindt, zijn in 2014 de ingegane pensioenen en premievrije aanspraken met 0,5% verhoogd. De beleidsdekkingsgraad 2015 bevindt zich boven de grens van 110%, waardoor in 2015 de ingegane pensioenen en premievrije aanspraken met 0,1% konden worden verhoogd. De pensioenaanspraken van de actieve deelnemers over 2012 zijn per 1 januari 2012 verhoogd met 1,25%. De kosten hiervoor zijn betaald door de werkgever in het kader van de afspraken voor de Pensioenregeling 2012. In 2013 en 2014 zijn de pensioenaanspraken van de actieve deelnemers niet verhoogd, aangezien de CAO-verhoging nihil was, waardoor er voor de actieve deelnemers per 1 januari 2015 geen achterstand in toeslagverlening bestaat. In 2015 zijn de pensioenaanspraken voor de actieve deelnemers met 0,1% verhoogd.

Doordat in de jaren 2009 tot en met 2013 geen toeslag werd verleend, is er een achterstand in de toeslagverlening van 9,99% ontstaan voor gepensioneerden en gewezen deelnemers.

Resultaatbestemming

Bepalingen omtrent de resultaatbestemming

Conform hoofdstuk 5 van de ABTN worden de jaarresultaten toegevoegd aan de reserves ter dekking van algemene risico's.

Resultaatverdeling

Het Bestuur heeft besloten het resultaat over het boekjaar 2015 toe te voegen aan de Algemene reserve.

Uitvoering

De bevoegdheden van het Bestuur zijn vastgesteld in de statuten en in het reglement van Stichting Pensioenfonds F. van Lanschot.

Het ambtelijk secretariaat (bestuursbureau) is uitbesteed aan Alexander Beard International Benefits B.V. te 's-Hertogenbosch.

De pensioenadministratie van Stichting Pensioenfonds F. van Lanschot is opgedragen aan AZL N.V. te Heerlen.

De beleggingsadministratie is opgedragen aan Kas Bank N.V. te Amsterdam. Het vermogensbeheer wordt uitgevoerd door Kempen Capital Management N.V. te Amsterdam voor de uitkeringstoezegging en door ING Personal Fund Services B.V. te Amsterdam voor de premietoezegging.

De controle van de jaarrekening is uitgevoerd door Ernst & Young Accountants LLP te Maastricht.

De verantwoordelijkheid voor de vaststelling van de voorziening pensioenverplichtingen berust bij Sprenkels en Verschuren te Amsterdam, adviserend actuaire van het Pensioenfonds.

De controle van de voorziening pensioenverplichtingen is uitgevoerd door Triple A Risk Finance Certification te Amsterdam.

Actuariële verklaring

Opdracht

Door Stichting Pensioenfonds F. van Lanschot te 's-Hertogenbosch is aan Triple A – Risk Finance Certification B.V. de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2015.

Onafhankelijkheid

Als waarmede actuaris ben ik onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds F. van Lanschot, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds. Dit geldt tevens voor andere actuarissen en deskundigen die werkzaam zijn bij Triple A – Risk Finance Certification B.V.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op € 4.414.000. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven € 220.000 te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materieële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn oordeel van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet. De door het pensioenfonds verstrekte basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik ondermeer onderzocht of:

- de technische voorzieningen, het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen toereikend zijn vastgesteld;
- de kostendekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-personregel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuariel Genootschap geldende normen en gebruiken en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

De technische voorzieningen zijn, overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten, als geheel gezien, toereikend vastgesteld. Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum lager dan het wettelijk vereist eigen vermogen, maar niet lager dan het wettelijk minimaal vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet, met uitzondering van artikel 132.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is lager dan de dekkingsgraad bij het vereist eigen vermogen, doch ten minste gelijk aan de dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting Pensioenfonds F. van Lanschot is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn mening niet voldoende, omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het vereist eigen vermogen.

Amsterdam, 2 juni 2016

drs. J.J.M. Tol AAG RBA
verbonden aan Triple A – Risk Finance Certification B.V.

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan: het bestuur van Stichting Pensioenfonds F. van Lanschot

Verklaring over de jaarrekening 2015

Ons oordeel

Wij hebben de jaarrekening 2015 van Stichting Pensioenfonds F. van Lanschot te 's-Hertogenbosch gecontroleerd.

Naar ons oordeel geeft de jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting Pensioenfonds F. van Lanschot op 31 december 2015 en van het resultaat over 2015, in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 van het in Nederland geldende Burgerlijk Wetboek (BW).

De jaarrekening bestaat uit:

- de balans per 31 december 2015;
- de staat van baten en lasten over 2015;
- de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en andere toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening.

Wij zijn onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds F. van Lanschot (hierna: de stichting) zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Materialiteit

Materialiteit	€ 6,8 miljoen
Toegepaste benchmark	0,75% van het pensioenvermogen, zijnde het totaal van de technische voorzieningen, de voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers en het stichtingskapitaal en reserves.
Nadere toelichting	Wij hebben voor deze grondslag gekozen omdat dit het vermogen betreft dat de basis vormt voor de berekening van de (beleids)dekkingsgraad. Voor het bepalen van het percentage hebben wij gelet op de financiële positie van de stichting en de mate waarin de beleidsdekkingsgraad zich rondom een kritische grens bevindt. Gelet op het reservetekort hebben wij de materialiteit gesteld op 0,75% van het pensioenvermogen.

Wij houden ook rekening met afwijkingen en/of mogelijke afwijkingen die naar onze mening voor de gebruikers van de jaarrekening om kwalitatieve redenen materieel zijn.

Wij zijn met het bestuur overeengekomen dat wij aan het bestuur tijdens onze controle geconstateerde afwijkingen boven de € 344.000 rapporteren alsmede kleinere afwijkingen die naar onze mening om kwalitatieve redenen relevant zijn.

De kernpunten van onze controle

In deze paragraaf beschrijven wij zaken die naar ons professionele oordeel het meest belangrijk waren tijdens onze controle van de jaarrekening. De kernpunten van onze controle hebben wij met het bestuur gecommuniceerd, maar vormen geen volledige weergave van alles wat is besproken.

Wij hebben onze controlewerkzaamheden met betrekking tot deze kernpunten bepaald in het kader van de jaarrekeningcontrole als geheel. Onze bevindingen ten aanzien van de individuele kernpunten moeten in dat kader worden gezien en niet als afzonderlijke oordelen over deze kernpunten.

Risico	Onze controleaanpak
Ontwikkeling van de (beleids)dekkingsgraad	
<p>De solvabiliteit van een pensioenfonds wordt gemeten aan de hand van de dekkingsgraad. De dekkingsgraad brengt de verhouding tussen de (netto) activa en pensioenverplichtingen tot uitdrukking en is daarmee een graadmeter voor de financiële positie van een pensioenfonds.</p> <p>In 2015 is de beleidsdekkingsgraad geïntroduceerd. Dit is de gemiddelde dekkingsgraad van de twaalf maanden voorafgaand aan het moment van vaststelling. De stichting is wettelijk verplicht om de beleidsdekkingsgraad te hanteren als basis voor bepaalde beleidsbeslissingen, bijvoorbeeld inzake indexatie en kortingen. Daarnaast is de beleidsdekkingsgraad onder meer van belang om te bepalen of de stichting voldoende buffers heeft.</p> <p>Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de (beleids)dekkingsgraad niet juist wordt vastgesteld.</p>	<p>Door controle van de balans onderzoeken wij de samenstellende delen van de dekkingsgraad.</p> <p>De balans en daarmee de dekkingsgraad per 31 december 2015 hebben wij mede met gebruikmaking van de werkzaamheden van de certificerend actuaris gecontroleerd. Wij hebben de ontwikkelingen in de financiële positie van de stichting beoordeeld op basis van het actuariële rapport van de certificerend actuaris en onze controle van de jaarcijfers.</p> <p>Vanwege de gevoeligheid van schattingselementen hebben wij specifiek aandacht besteed aan de waardering van de (illiquide) beleggingen en de waardering van de technische voorzieningen. De werkzaamheden die wij in dit kader hebben uitgevoerd zijn in de kernpunten hierna beschreven.</p> <p>Wij controleren geen andere maandelijkse dekkingsgraden dan de dekkingsgraad ultimo boekjaar. Ten aanzien van andere maandelijkse dekkingsgraden hebben wij de navolgende toetsingswerkzaamheden verricht, die minder zekerheid geven dan een controle van twaalf maand-dekkingsgraden.</p> <ul style="list-style-type: none"> – Wij hebben de opzet van het totstandkomingsproces van de berekening van de maandelijkse dekkingsgraad onderzocht alsmede de juiste maandoerekening van zogenaamde key items vastgesteld. Dit jaar waren het vervallen van de driemaands middeling per 1 januari 2015 en de aanpassing van de Ultimate Forward Rate systematiek per 15 juli 2015 in de rentetermijnstructuur key items.

Risico	Onze controleaanpak
	<ul style="list-style-type: none"> – Daarnaast heeft de certificerende actuaire een plausibiliteitstoets uitgevoerd op de ontwikkeling van de voorziening pensioenverplichtingen zoals gehanteerd in de dekkingsgraad gedurende het jaar in relatie tot de ontwikkelingen in de belangrijkste factoren, zoals de rentecurve. Wij hebben kennisgenomen van de uitkomst van deze werkzaamheden van de certificerende actuaire.
Waardering en toelichting van niet-(beurs)genoteerde beleggingen	
<p>De beleggingen zijn een significante post op de balans van de stichting. Alle beleggingen dienen krachtens de Pensioenwet te worden gewaardeerd op marktwaarde. Voor een groot deel van de beleggingen is deze marktwaarde te verifiëren aan transacties die tot stand zijn gekomen op de financiële markten (marktprijzen), maar er zijn ook beleggingen die worden gewaardeerd op basis van netto contante waarde berekeningen of een andere geschikte methode, waaronder de intrinsieke waarde per participatie voor posities in fondsen.</p> <p>De waarderingsonzekerheid neemt toe bij (onafhankelijke) taxaties, netto-contante-waardeberekeningen alsmede intrinsieke waarde opgaven van derden en hangt samen met de beschikbaarheid en toepasbaarheid van marktgegevens. Bij de stichting betreft dit de posities in niet-(beurs)genoteerde fondsen, met name vastgoedfondsen, hedgefondsen, aandelenfondsen en obligatiefondsen. Deze kennen waarderingsonzekerheid doordat de waarde wordt ontleend aan de meest recente rapportages van de fondsmanagers. In onze risico-inschatting houden wij rekening met het feit dat de onderliggende beleggingen in de niet-(beurs)genoteerde fondsen veelal genoteerde marktprijzen als basis van de waardering kennen hetgeen de schattingsonzekerheid verlaagt.</p> <p>De stichting heeft de waarderingsgrondslagen voor de beleggingen beschreven in de paragraaf 'Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling' en een nadere toelichting opgenomen in toelichting '[1] Beleggingen voor risico pensioenfonds'. Uit deze toelichting blijkt dat per 31 december 2015 € 14,5 miljoen is belegd in vastgoedfondsen, € 46,9 miljoen in hedgefondsen, € 248,2 miljoen in aandelenfondsen en € 232,1 miljoen in obligatiefondsen. Dit betreft 61,2% van de totale beleggingen.</p>	<p>Bij de controle van de beleggingen hebben wij gebruik gemaakt van de werkzaamheden van een andere accountant. Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel, hebben wij met de andere accountant de aard en omvang bepaald van de uit te voeren werkzaamheden voor de beleggingen, rekening houdend met omvang en risicoprofiel van de beleggingen, en deze vastgelegd in instructies. Daarnaast hebben wij een kwaliteitsreview uitgevoerd met betrekking tot de uitgevoerde werkzaamheden en de uitkomsten daarvan. Door deze werkzaamheden, gecombineerd met de hierna beschreven werkzaamheden, hebben wij voldoende en geschikte controle-informatie met betrekking tot de beleggingen verkregen om een oordeel te geven over de jaarrekening.</p> <p>Wij hebben de gehanteerde waarderingsgrondslagen beoordeeld en als onderdeel van de kwaliteitsreview vastgesteld dat de volgende controlewerkzaamheden zijn uitgevoerd op de waardering van de beleggingen per 31 december 2015.</p> <ul style="list-style-type: none"> – Voor beleggingen met een notering is de waardering afgestemd met minimaal één onafhankelijke prijsbron. – Voor niet-beursgenoteerde beleggingsfondsen, zijn de waarderingsgegevens gecontroleerd met gecontroleerde jaarrekeningen 2015 van deze fondsen. Waar deze (nog) niet beschikbaar zijn, is door middel van een deelwaarneming de aansluiting vastgesteld met de meeste recente (niet-gecontroleerde) rapportages van de fondsmanagers, waar van toepassing gecorrigeerd voor kasstromen tot aan balansdatum, alsmede de back-testing (met gecontroleerde jaarrekeningen) en de monitoring procedures van de uitvoeringsorganisatie onderzocht. <p>Tevens hebben wij de toelichtingen met betrekking tot de beleggingen onderzocht.</p>

Risico	Onze controleaanpak
<p>Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de niet-(beurs)genoteerde beleggingen niet juist gewaardeerd zijn.</p>	
<p>Waardering van en toelichting ten aanzien van de technische voorzieningen</p>	
<p>De technische voorzieningen waaronder de voorziening pensioenverplichtingen betreffen een significante post in de balans van de stichting. De technische voorzieningen dienen krachtens de Pensioenwet te worden gewaardeerd op marktwaarde. De waardering is gevoelig voor de gehanteerde (actuariële) veronderstellingen en schattingselementen. Hier ligt een aantal belangrijke conventies aan ten grondslag namelijk dat voor de waardering uitgegaan wordt van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur alsmede de meest recente informatie (tafels) omtrent de levensverwachting, zoals gepubliceerd door het Actuarieel Genootschap (AG). In aanvulling op de tafels wordt gecorrigeerd voor de ingeschatte ervaringssterfte bij de stichting, zijnde de fondsspecifieke ervaringssterfte. Deze veronderstellingen hebben tezamen met de hoogte van de kostenopslag, waaraan eveneens schattingen ten grondslag liggen, bijzondere aandacht gehad in onze controle.</p> <p>De stichting heeft de waarderingsgrondslagen voor de voorziening pensioenverplichtingen beschreven in de paragraaf 'Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling' en een nadere toelichting opgenomen in toelichting '[19] Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds'. Hieruit blijkt dat schattingswijzigingen hebben plaatsgevonden met betrekking tot de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur door het vervallen van de driemaandsmiddeling per 1 januari 2015 (verhoging voorziening € 36,7 miljoen) en aanpassing van de UFR in juli 2015 (verhoging voorziening € 23,1 miljoen).</p> <p>Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de technische voorzieningen niet toereikend gewaardeerd zijn.</p>	<p>Bij de controle van de technische voorzieningen hebben wij gebruikgemaakt van de werkzaamheden van de certificerend actuaris van de stichting. De certificerend actuaris onderzoekt onder meer de toereikendheid van de technische voorzieningen en de naleving van een aantal specifieke wettelijke bepalingen. De certificerend actuaris heeft daarbij gebruikgemaakt van de door ons in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens, waaronder de pensioenaanspraken van deelnemers. Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel over de jaarrekening als geheel hebben wij met de certificerend actuaris onze planning, werkzaamheden, verwachtingen en uitkomsten afgestemd voor de controle van boekjaar 2015. Hierbij hebben wij specifiek aandacht gevraagd voor de toets van de ervaringssterfte op basis van de toegepaste prognosetafels, de toereikendheid van de kostenopslag alsmede de effecten van de wijzigingen in de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur.</p> <p>Wij hebben de gehanteerde waarderingsgrondslagen beoordeeld en controlewerkzaamheden uitgevoerd op de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen per 31 december 2015.</p> <ul style="list-style-type: none"> – Daartoe hebben wij ons een beeld gevormd van de redelijkheid van de aannames en schattingen van het bestuur met betrekking tot de gekozen actuariële grondslagen alsmede de uitkomsten van het actuariële grondslagenonderzoek en de gehanteerde waarderingsgrondslagen besproken met de certificerend actuaris. – Hierbij hebben wij met inachtneming van het oordeel van de certificerend actuaris gelet op de besluitvorming van het bestuur, de recentheid van beschikbaar grondslagenonderzoek, de toetsing op de onderbouwing van de daarin opgenomen veronderstellingen, de uitkomsten van beschikbare tussentijdse evaluaties, de uitkomsten van de actuariële analyse over meerdere jaren en de aanwezigheid van een consistente gedragslijn.

Risico	Onze controleaanpak
Uitvoering van vermogensbeheer en pensioenbeheer processen bij de uitvoeringsorganisatie	
<p>De stichting heeft de pensioenuitvoering en het vermogensbeheer uitbesteed aan derde partijen. Het bestuur blijft conform wetgeving eindverantwoordelijk voor de gehele dienstverleningsketen. De financiële informatie die ontvangen wordt van deze partijen is opgenomen in de jaarrekening van de stichting. De stichting heeft dit toegelicht in de risicoparagraaf van de jaarrekening.</p> <p>Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de uitbesteede processen niet goed worden beheerst en dat de ontvangen financiële informatie van de uitbestedingspartijen niet betrouwbaar is.</p>	<p>Voor zover relevant voor onze controle van de jaarrekening, hebben wij de juiste werking van interne beheersmaatregelen bij de pensioenuitvoeringsorganisatie en de vermogensbeheerder beoordeeld op basis van de ontvangen ISAE 3402 rapportages. Verder hebben wij gegevensgerichte werkzaamheden uitgevoerd zoals cijferanalyses en deelwaarnemingen gericht op de uitkomsten van de relevante financiële informatiestromen.</p>

Verantwoordelijkheden van het bestuur voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en het getrouw weergeven van de jaarrekening en voor het opstellen van het bestuursverslag, beide in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW. In dit kader is het bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemd verslaggevingsstelsel moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de stichting te liquideren of de activiteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is. Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar activiteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel-kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing;
- het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de stichting;
- het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan;
- het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar activiteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat de stichting haar continuïteit niet langer kan handhaven;
- het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen;
- het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met het bestuur onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Wij bevestigen aan het bestuur dat wij de relevante ethische voorschriften over onafhankelijkheid hebben nageleefd. Wij communiceren ook met het bestuur over alle relaties en andere zaken die redelijkerwijs onze onafhankelijkheid kunnen beïnvloeden en over de daarmee verband houdende maatregelen om onze onafhankelijkheid te waarborgen.

Wij bepalen de kernpunten van onze controle van de jaarrekening op basis van alle zaken die wij met het bestuur hebben besproken. Wij beschrijven deze kernpunten in onze controleverklaring, tenzij dit is verboden door wet- of regelgeving of in buitengewoon zeldzame omstandigheden wanneer het niet vermelden in het belang van het maatschappelijk verkeer is.

Verklaring betreffende overige door wet- of regelgeving gestelde vereisten

Verklaring betreffende het bestuursverslag en de overige gegevens

Wij vermelden op basis van de wettelijke verplichtingen onder Titel 9 Boek 2 BW (betreffende onze verantwoordelijkheid om te rapporteren over het bestuursverslag en de overige gegevens):

- dat wij geen tekortkomingen hebben geconstateerd naar aanleiding van het onderzoek of het bestuursverslag, voor zover wij dat kunnen beoordelen, overeenkomstig Titel 9 Boek 2 BW is opgesteld, en of de door Titel 9 Boek 2 BW vereiste overige gegevens zijn toegevoegd;
- dat het bestuursverslag, voor zover wij dat kunnen beoordelen, verenigbaar is met de jaarrekening.

Benoeming

Wij zijn door het bestuur benoemd als accountant van de stichting. Ondergetekende treedt op als externe accountant sinds de controle van het boekjaar 2012.

Maastricht, 2 juni 2016

Ernst & Young Accountants LLP

w.g. drs. N.A.J. Silverentand RA

8. Bijlagen

8.1 Personalia per 31 december 2015

Bestuur

<i>Benoemd namens het Bestuur van het Pensioenfonds:</i>		<i>Einde lopende benoemingstermijn:</i>
De heer drs. W.S. Zeverijn (16-06-1957)	voorzitter	2018
<i>Benoemd namens de werkgever:</i>		
Mevrouw drs. W. Winkelhuijzen (31-07-1978)	secretaris	2018
<i>Benoemd namens de actieve deelnemers:</i>		
Mevrouw drs. R.F. van der Feltz (16-06-1972)		2018
De heer drs. M.F. Rab RBA (08-05-1969)		2017
<i>Benoemd namens Gepensioneerden:</i>		
De heer mr. R.J.A. Verberne (02-10-1953)		2018

Dagelijks Bestuur

De heer drs. W.S. Zeverijn
Mevrouw drs. W. Winkelhuijzen

Beleggingscommissie

De heer drs. A.J.C. de Ruiter
De heer drs. L.M. ten Cate
De heer drs. M.F. Rab RBA
Mevrouw drs. R.F. van der Feltz

onafhankelijk lid, tevens voorzitter
onafhankelijk lid

Communicatiecommissie

De heer mr. R.J.A. Verberne
Mevrouw drs. S.H.T. Monné
Mevrouw drs. W. Winkelhuijzen
Mevrouw drs. C.S.W. Wijdeven

voorzitter

Risicomanagementcommissie

De heer drs. P. Poppe	onafhankelijk lid, tevens voorzitter
De heer mr. R.J.A. Verberne	
De heer drs. M.G. Benders	

Verantwoordingsorgaan

Benoemd namens de werkgever:

De heer drs. I. Maas (1977)

Benoemd namens de werknemers:

De heer J.W.F. Heukensfeldt Jansen MBA (1952)	voorzitter
De heer drs. J. Vreugdenhil RBA (1968)	secretaris

Benoemd namens Gepensioneerden:

Mevrouw dr. E. Schols-van Oppen (1948)	vicevoorzitter
--	----------------

Visitatiecommissie

De heer drs. E. Capitain	voorzitter
De heer J.W. Rietmulder	vicevoorzitter
Mevrouw E. van Kalmthout RBA	

Compliance officer

Vacature per 1 november 2015	Ingevuld vanaf maart 2016 door mevrouw mr. E. Hoving (Compliance & Advisory)
------------------------------	--

Organisatie

Bestuursbureau	Alexander Beard International Benefits B.V., 's-Hertogenbosch
Administrateur	AZL N.V., Heerlen
Adviserend Actuaris	Sprenkels & Verschuren, Amsterdam
Fiduciair Manager	Kempen Capital Management B.V., Amsterdam
Vermogensbeheerder premieregeling	Nationale Nederlanden Investment Partners, Den Haag
Vermogensadministrateur	KAS BANK N.V., Amsterdam
Custodian	KAS BANK N.V., Amsterdam
Accountant	EY Accountants LLP, Maastricht
Certificerend actuaris	Triple A, Amsterdam

Overzicht nevenfuncties bestuursleden

<i>Bestuurslid</i>	<i>Nevenfunctie betaald</i>
Sako Zeverijn	Voorzitter Bestuur Pensioenfonds Xerox Vice-Voorzitter Bestuur Pensioenfonds Tandartsen Lid RvT Pensioenfonds Robeco Lid RvT Medewerkers Notariaat
Mark Rab	geen
Ruud Verberne	Lid Adviescie Toeslagendepot CBR Lid auditcommissie Pensioenfonds Nederlandse Bisdommen
Wendy Winkelhuijzen	geen
Reiniera van der Feltz	Uitvoerend bestuurder SBZ

8.2 Missie, visie en strategie

Missie

Stichting Pensioenfonds F. van Lanschot is opgericht om uitvoering te geven aan de door de werkgever F. Van Lanschot Bankiers N.V. vastgestelde pensioenregeling.

Het Pensioenfonds heeft als missie alle huidige en toekomstige deelnemers te voorzien van de pensioenuitkeringen zoals in de reglementen vastgesteld en die, waar mogelijk, te indexeren voor prijsinflatie.

Onze deelnemers staan centraal in ons denken en doen.

Kernwaarden

Het Pensioenfonds wil een betrouwbaar en duurzaam pensioenfonds zijn en streeft na om zijn financiële verplichtingen nu en in de toekomst waar te maken.

Het Bestuur van de Stichting Pensioenfonds F. van Lanschot (hierna: het Pensioenfonds) gaat uit van de volgende kernwaarden:

- Betrouwbaarheid
- Beheerste procesvoering
- Continuïteit
- Duidelijkheid
- Beheerst beloningsbeleid.

De leden van het Bestuur, de bestuurscommissies, het Verantwoordingsorgaan en het Bestuursbureau houden zich aan de door het Bestuur vastgestelde gedragscode. Hierin zijn onder andere regels opgenomen over het aannemen van relatiegeschenken, het handelen met voorkennis en het omgaan met vertrouwelijke informatie.

Het Bestuur verlangt dat alle partijen aan wie zij werkzaamheden uitbesteedt beschikken over een minimaal gelijkwaardige gedragscode. Bovendien moet er een beheerst beloningsbeleid gevoerd worden. Een uitbestedingspartij mag nooit gedreven worden om meer risico te lopen dan het Pensioenfonds op basis van het vastgestelde beleid wil lopen.

Visie

De ambitie van het Pensioenfonds is om met een effectieve en efficiënte uitvoering en een zo laag mogelijk en passend risico voor de (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden een zo goed mogelijk pensioenresultaat te realiseren.

Als blijkt dat de omvang of uitvoeringskosten van het Pensioenfonds niet meer in een gezonde verhouding staan tot de ambitie zal het Bestuur zich beraden over alternatieven voor de toekomst.

Strategie

Het Bestuur geeft op de volgende wijze invulling aan de realisering van de missie:

- Een evenwichtig en zorgvuldig vormgegeven beleid
- Risico's worden afgewogen en adequaat gemanaged
- Processen zijn goed en adequaat ingericht
- Processen worden op beheerste wijze doorlopen en vastgelegd
- Voorlichting en informatie zijn begrijpelijk
- Communicatie aan alle betrokkenen is duidelijk en relevant.

Om de missie zoveel mogelijk waar te kunnen maken moeten door het Pensioenfonds risico's worden genomen. Deze risico's moeten in lijn zijn met de missie.

- Het Bestuur vermijdt daarom risico's die de stabiliteit en soliditeit van het Pensioenfonds bedreigen en/of de vertrouwensrelatie met de deelnemers kunnen schaden.
- Het Bestuur neemt alleen risico's die ze begrijpt.
- De risico's, waarvan wordt verondersteld dat zij op positieve wijze kunnen bijdragen aan de financiële situatie van het Pensioenfonds (zoals sommige beleggingsrisico's), worden regelmatig in kaart gebracht, gemeten, beoordeeld en waar nodig tot voorbedachte proporties gereduceerd;
- Operationele risico's, vooral samenhangend met de bedrijfsvoering van het Pensioenfonds en haar leveranciers, worden eveneens regelmatig in kaart gebracht, gemonitord, beoordeeld en gemitigeerd, dan wel tot verantwoord geachte proporties teruggebracht.

8.3 Meerjarenoverzicht

	2015	2014	2013	2012	2011
Aantallen					
Actieve deelnemers	1.188	1.257	1.343	1.429	1.594
Gewezen deelnemers	2.128	2.057	1.913	1.818	1.644
Pensioengerechtigden	702	666	642	608	578
Totaal	4.018	3.980	3.898	3.855	3.816
Financiële gegevens (in duizenden euro)					
Toeslagen					
Indexatie actieven	0,10%	0,00%	0,00%	1,25% ¹⁾	0,00%
Indexatie inactieven	0,10%	0,50%	0,00%	0,00%	0,00%
Beleggingen voor risico pensioenfonds					
Belegd vermogen	884.775	878.483	658.597	655.088	606.123
Directe en indirecte beleggingsopbrengsten	5.868	157.325	-15.063	69.083	39.403
Rendement op basis van total return ²⁾	0,70%	23,40%	-2,26%	11,50%	7,60%
Reserves					
Algemene reserve	84.727	131.009	55.660	32.403	8.496
Technische voorzieningen					
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds	802.501	751.804	611.887	639.513	573.395
Herverzekeringsdeel technische voorzieningen	1.528	1.465	1.229	1.261	1.107
Totaal technische voorzieningen	804.029	753.269	613.116	640.774	574.502
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers	28.991	29.538	26.934	25.641	23.652

1) Indexatie actieven: in 2012 zijn de opgebouwde pensioenaanspraken van actieven verhoogd met 1,25% uit hoofde van een overgangsregeling in het kader van de nieuwe pensioenregeling. De koopsom is door de werkgever betaald.

2) Voor meer informatie wordt verwezen naar het hoofdstuk "Beleggingsbeleid" op pagina 32.

	2015	2014	2013	2012	2011
Premiebijdragen van werkgevers en werknemers	15.180	21.616	29.687	37.033	59.336
Pensioenuitkeringen eigen rekening	12.898	12.329	12.527	12.708	12.255
Vermogenssituatie en solvabiliteit					
Pensioenvermogen ¹⁾	917.747	884.278	668.776	673.177	582.998
Pensioenverplichtingen ¹⁾	833.020	753.269	613.116	640.774	574.502
Aanwezige dekkingsgraad ¹⁾	110,2%	117,4%	109,1%	105,1%	101,5%
Beleidsdekkingsgraad	112,5%	112,4%	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.
Vereiste dekkingsgraad	117,1%	113,0%	115,3%	112,0%	115,6%

1) De dekkingsgraad wordt berekend door het pensioenvermogen te delen door de pensioenverplichtingen. Per eind 2015 wordt de aanwezige dekkingsgraad op een nieuwe methodiek berekend door rekening te houden met het totale vermogen en de totale voorzieningen van het Pensioenfonds. Dit betekent dat vanaf eind 2015 het pensioenvermogen en de pensioenverplichtingen zijn verhoogd met respectievelijk de beleggingen en de voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers.

Mutatie verzekerdenbestand 2015

(Aantallen)

	Actieve deelnemers	Gewezen deelnemers	Pensioen gerechtigden	Totaal
Stand per 31 december 2014	1.257	2.057	666	3.980
Mutaties door:				
Nieuwe toetredingen	86	0	0	86
Ontslag met premievrije aanspraak	-146	146	0	0
Waardeoverdracht	0	-28	0	-28
Ingang pensioen	-10	-32	53 ¹⁾	11
Overlijden	-1	-4	-10	-15
Afkoop	0	-2	-5	-7
Andere oorzaken	2	-9	-2	-9
Mutaties per saldo	-69	71	36	38
Stand per 31 december 2015	1.188 ²⁾	2.128	702	4.018

Specificatie pensioengerechtigden

	2015	2014
Ouderdompensioen	508	475
Partnerpensioen	151	146
Wezenpensioen	43	45
Totaal	702	666

1) Inclusief partner- en wezenpensioen.

2) Inclusief 44 deelnemers met (gedeeltelijke) vrijstelling van premiebetaling.

8.4 Risicohouding Pensioenfonds

Kwalitatieve risicohouding

Het Bestuur van het Pensioenfonds heeft een risicobewuste houding. Het Pensioenfonds streeft ernaar om de nominale aanspraken waardevast na te komen. Inflatie holt de waarde van de nominale uitkeringen uit en gezien het lange-termijn-karakter van pensioenen is het belangrijk dat de koopkracht van het pensioen via toeslag zo veel mogelijk behouden blijft. Beleggingsrisico kan acceptabel zijn in het streven naar koopkrachtbehoud, zelfs indien dit met zich mee brengt dat de nominale aanspraken op enig moment niet geheel na kunnen worden gekomen.

De mate van risicoacceptatie van het Bestuur is onder andere gebaseerd op de volgende kwalitatieve overwegingen:

- Het opgebouwde pensioen vormt na pensionering de belangrijkste bron van inkomen voor deelnemers van het Pensioenfonds.
- Het Pensioenfonds streeft naar een waardevast pensioen.
- Het Pensioenfonds hanteert daarom een dekkingsgraadafhankelijke indexatiestafel als leidraad voor toeslagverlening. De toeslagverlening, die volgt uit deze stafel, komt overeen met de wettelijk maximale toegestane toeslagverlening, gegeven de dekkingsgraad.
- Een afgewogen balans tussen te nemen risico's en het naar verwachting te realiseren beleggingsrendement is noodzakelijk om op langere termijn invulling te kunnen geven aan de pensioenambitie. Bij het nastreven van de pensioenambitie dient het Bestuur bereid te zijn om beleggingsrisico te nemen met als oogmerk een beleggingsrendement dat hoger is dan de risicovrije marktrente.
- De premie staat voor vijf jaar vast.
- Per 1 januari 2015 is de pensioenregeling gewijzigd in een CDC-regeling. De dekkingsgraadafhankelijke premie is vervangen door een vaste premie van 20,5%.
- De uit de uitvoeringsovereenkomst voortvloeiende premieomvang is klein in relatie tot de pensioenverplichtingen, waardoor de sturingskracht van premie-aanpassingen beperkt is.
- Er bestaan geen bijstortverplichtingen bij lage dekkingsgraden en de premie staat vanaf 1 januari 2015 telkens voor vijf jaar vast.
- Kortingen op de opgebouwde pensioenaanspraken en ingegane uitkeringen en korting op de jaarlijkse pensioenopbouw dienen zoveel mogelijk voorkomen te worden.
- De kans op een dekkingsgraad lager dan het minimaal vereist eigen vermogen dient in de komende 5-10 jaar zoveel mogelijk te worden beperkt.

De risicobereidheid van het Bestuur kan worden beïnvloed door de actuele financiële positie van het Pensioenfonds. Periodiek wordt beoordeeld of de ambitie van het Pensioenfonds nog haalbaar is. Bij de keuze voor een bepaald beleid wordt niet alleen een verwachte ontwikkeling beoordeeld maar worden ook scenario's die gunstiger of minder gunstig zijn dan de verwachte ontwikkeling in de afweging betrokken. De ambitie dient in de meeste scenario's te kunnen worden behaald.

Als de financiële situatie van het Pensioenfonds verbetert, wordt bij voorkeur minder risico genomen omdat de ambitie dan in evenveel of meer gevallen haalbaar is met minder risico.

Kwantitatieve risicohouding

De risicohouding wordt geconcretiseerd door de vaststelling van bandbreedtes en risicogrenzen (het vereist eigen vermogen, de grenzen van de haalbaarheidstoets en eigen risicorestricties). Bij een overschrijding vindt er een beleidsdiscussie plaats. Dit maakt het mogelijk om op een vooraf vastgelegde en objectieve manier te beoordelen of het risico hoger of lager mag zijn dan eerder werd bepaald of hoger of lager is dan vooraf is toegestaan. Bij overschrijding van risicogrenzen zal geen automatische aanpassing van beleid plaatsvinden, maar een kwalitatieve discussie, rekening houdend met de situatie en inzichten van dat moment.

Het Bestuur heeft de volgende risicohouding (lange termijn) vastgesteld met betrekking tot het pensioenresultaat:

- Ondergrens 1: Vanuit de situatie waarbij dekkingsgraad gelijk is aan Vereist Eigen Vermogen dient de mediaan van het pensioenresultaat ten minste gelijk te zijn aan 90%.

- Ondergrens 2: Vanuit de feitelijke dekkinggraad dient de mediaan van het pensioenresultaat ten minste gelijk te zijn aan 90%.
- Ondergrens 3: Vanuit de feitelijke dekkinggraad dient de maximale afwijking ten opzichte van de mediaan in het geval van een “slechtweerscenario” (lees: 5e percentiel) 35% te bedragen.

Bij de vaststelling van de ondergrenzen is rekening gehouden met de indexatieachterstand van 9,7% per 31 december 2014 voor inactieven en de voorgeschreven scenario'set zoals door DNB gepubliceerd in het 1e kwartaal van 2015. Indien er op enig moment in de tijd sprake is van een lagere indexatieachterstand of een significante andere voorgeschreven scenario'set kan dit reden zijn om de ondergrenzen te herijken.

Het Bestuur heeft de volgende risicohouding (korte termijn) vastgesteld met betrekking tot het vereist eigen vermogen:

- Het vereist eigen vermogen van het Pensioenfonds mag niet lager zijn dan 14% en niet hoger dan 23%.

Daarnaast heeft het Bestuur de volgende risicorestricties gedefinieerd, uitgaande van een 15-jaars horizon en de in de ALM-studie gehanteerde veronderstellingen:

- Onder extreem slechte marktomstandigheden wil het Pensioenfonds bij voorkeur niet onder een nominale dekkinggraad van 90% terechtkomen.
- Het Pensioenfonds wil bij voorkeur een koopkrachtverlies in een mediaan scenario van 15% (pensioenresultaat 85%) en in een slechtweerscenario van 30% (pensioenresultaat 70%) na 15 jaar voorkomen.
- Het Pensioenfonds heeft een langetermijnambitie van volledige toeslag. Het Pensioenfonds realiseert zich dat op middellange termijn naar verwachting geen volledige toeslag zal kunnen worden toegekend.

8.5 Uitsluitingslijst (op grond van maatschappelijk engagement en ESG principes)

per 31 december 2015

- Aecom
- Aeroteh SA
- Airt Industries
- Ashot Ashkelon
- The Babcock & Wilcox Company
- Bechtel
- Blueprint Technologies
- The Boeing Company
- China Aerospace Science and Technology Corporation
- China North Industries Group Corporation
- China Spacesat Co., Ltd.
- Fluor Corporation
- General Dynamics Corp
- Hanwha Corp
- Honeywell International
- Huntington Ingalls Industries
- Israel Military Industries
- Inner Mongolia North Heavy Industries
- Jacobs Engineering Group Inc
- Korea Aerospace Industries
- Larsen and Toubro Ltd
- Lockheed Martin Corp.

- Motovilikha Plants JSC
- Nabha Power Limited
- Newport News Nuclear
- Norinco
- North Huajin Chemical Industries Co., Ltd.
- North Navigation Control Technology Co., Ltd
- Orbital ATK
- Poongsan Corp
- Raytheon Company
- Roketsan Roket Sanayi ve Ticaret Anonim Sirketi
- Serco Group PLC
- Singapore Technologies Engineering
- Textron Inc

8.6 Aangesloten ondernemingen per 31 december 2015

F. van Lanschot Bankiers N.V.

Van Lanschot Chabot B.V.

8.7 Verklaring enkele gebruikte begrippen

ABTN

Afkorting voor actuariële en bedrijfstechnische nota. In deze, door de wet verplichtgestelde nota, worden naast de actuariële aspecten ook de hoofdlijnen van het interne beheersingssysteem en de opzet van de administratieve organisatie en interne controle beschreven.

AFM (Autoriteit Financiële Markten)

De Autoriteit Financiële Markten is toezichthouder op het gedrag van de gehele financiële marktsector, waaronder pensioenfondsen

Beleidsdekkingsgraad

De beleidsdekkingsgraad is het gemiddelde van de dekkingsgraad over de laatste twaalf maanden. Aan de hand van deze beleidsdekkingsgraad wordt jaarlijks bepaald of er al dan niet een toeslag verleend kan worden, of er een eventueel tekort is en of de pensioenen eventueel verlaagd moeten worden.

Beschikbare premie

Vanaf een pensioengevend salaris van € 50.250 tot € 101.519 (op fulltime basis) bouwt een deelnemer pensioen op in de excedentregeling. Dit is een beschikbare premieregeling. Voor de opbouw van een pensioenkapitaal wordt een premie betaald aan het Pensioenfonds. Deze premie wordt belegd. De deelnemer kan hierin eventueel zelf een keuze maken. De hoogte van het pensioen hangt niet alleen af van hoeveel premie wordt ingelegd, maar ook van het beleggingsrendement dat wordt behaalt. Hoeveel premie wordt ingelegd is afhankelijk van leeftijd en salaris.

De Nederlandsche Bank (DNB)

De Nederlandsche Bank is toezichthouder op financiële instellingen, waaronder pensioenfondsen.

Dekkingsgraad

Dit is de verhouding tussen het aanwezige pensioenvermogen en de contante waarde van de opgebouwde aanspraken, uitgedrukt in een percentage. Een dekkingsgraad van 100% geeft aan dat het aanwezige vermogen juist toereikend is om de voorziening opgebouwde rechten te dekken, terwijl een percentage lager dan 100 aangeeft dat er sprake is van onderdekking.

Dekkingstekort

Er is een dekkingstekort indien het eigen vermogen minder is dan het minimaal Vereist Eigen Vermogen (MVEV).

Eigen vermogen (EV)

Het eigen vermogen is het verschil tussen het Pensioenvermogen en de Voorziening pensioenverplichtingen.

Financieel Toetsingskader (FTK)

Het FTK is het onderdeel van de Pensioenwet waarin de wettelijke financiële eisen aan pensioenfondsen zijn vastgelegd. Het FTK is opgebouwd rond de principes van marktwaardering, risicogebaseerde financiële eisen en transparantie. De marktwaardering brengt met zich mee dat de beleggingen en de pensioenverplichtingen op eenzelfde manier worden gewaardeerd. Zo wordt de technische voorziening vastgesteld door discontering van verwachte toekomstige kasstromen tegen de actuele rentetermijnstructuur. De bepaling van het vereiste eigen vermogen vindt risicogebaseerd plaats, zodat de eisen toe- of afnemen met de mate waarin het Pensioenfonds aan risico's blootstaat. Met transparantie wordt beoogd de financiële positie van het Pensioenfonds op een zuivere en objectieve manier in kaart te brengen en openbaar te maken.

Haalbaarheidstoets

Voor pensioenfondsen is de haalbaarheidstoets een belangrijk instrument met als doel:

- Inzicht te geven in de effecten van de financiële opzet en zelf gekozen normering (ondergrenzen);
- Onderbouwing evenwichtig beleid en realistisch en haalbaar premiebeleid;
- Grondslag voor communicatie op individuele basis naar de deelnemer (en dan met name over de wijze of het pensioenfonds in staat is om koopkrachtbehoud te realiseren).

Kernbegrippen binnen de haalbaarheidstoets zijn koopkrachtbehoud en pensioenresultaat.

Herstelplan

Het herstelplan is een technisch document dat laat zien welke maatregelen het Pensioenfonds neemt om de financiële situatie te herstellen. Het document bestaat uit uitkomsten van berekeningen die DNB voorschrijft. Het herstelplan moet aan DNB worden voorgelegd en door hen worden goedgekeurd.

Kostendekkende premie

Een pensioenfonds is verplicht een kostendekkende pensioenpremie vast te stellen. Dit betekent dat een pensioenfonds voldoende premie moet innen om:

- de pensioenopbouw volledig te kunnen betalen;
- alle kosten voor de uitvoering (zoals vermogensbeheer en administratie) te kunnen betalen;
- het vereist eigen vermogen in stand te kunnen houden

Middellood

Bij een middelloodregeling wordt jaarlijks een deel van het pensioen opgebouwd aan de hand van de pensioengrondslag van het betreffende jaar. De pensioengrondslag (pensioengevend salaris - franchise) wordt vermenigvuldigd met het op dat moment geldende opbouwpercentage. Dit is de opbouw voor het betreffende jaar. De totale pensioenopbouw is een optelsom van de opbouw per jaar.

Minimaal vereist eigen vermogen

Het minimaal vereist eigen vermogen (MVEV) is de ondergrens van het vereist eigen vermogen (VEV).

Opbouwpercentage

Het percentage dat een deelnemer per deelnemersjaar aan ouderdomspensioen opbouwt over de pensioengrondslag.

Pensioengrondslag

Het uitgangspunt voor de berekening van het pensioen dat in een jaar wordt opgebouwd is het pensioengevend salaris. Dit is het bruto jaarsalaris per 1 januari. Niet over gehele salaris wordt pensioen opgebouwd, vanwege de AOW. Daarom wordt een gedeelte van het salaris niet meegenomen bij de berekening van de pensioenopbouw. Dit gedeelte heet de 'franchise'. De hoogte van de franchise kan jaarlijks door het Bestuur worden aangepast. Wat overblijft na aftrek van de franchise is de pensioengrondslag.

Pensioenkapitaal

Het bedrag dat bij een premie-overeenkomst op pensioendatum beschikbaar is voor aankoop van pensioenuitkeringen.

Rentetermijnstructuur (RTS)

Een set van rentes voor iedere looptijd. In de regel zal voor iedere looptijd een andere rente gelden. Dit weerspiegelt verschillen in het rendement dat vereist wordt op beleggingen met een verschillende horizon. De RTS wordt afgeleid van de zogenaamde risicovrije zero coupon rentetermijnstructuur.

Reservetekort

Er is een reservetekort indien het eigen vermogen minder is dan het vereist eigen vermogen (VEV) maar hoger dan het MVEV.

Risicohouding

De beleggingsrisico's die het pensioenfonds bereid is te nemen om de doelstellingen te realiseren

SWAP-rente

De door DNB aan pensioenfondsen voorgeschreven disconteringsvoet bij de berekening van de pensioenverplichtingen.

Toeslag

Toeslag is een verhoging van een pensioen of een aanspraak op pensioen, bedoeld om het pensioen of de aanspraak te corrigeren voor de inflatie. Er is geen recht op toeslag. Toeslag wordt verleend als de financiële situatie van het Pensioenfonds dit toelaat.

UFR

Een risicovrije rekenrente voor langjarige contracten, waarin wegens de lange looptijd onvoldoende handel in bestaat. Een Nederlandstalige benaming zou kunnen zijn: 'De langstetermijnrente'.

UPO

Alle pensioenfondsen en verzekeraars gebruiken hetzelfde overzicht: het Uniform Pensioenoverzicht (UPO). Dit overzicht biedt deelnemers informatie over hun pensioensituatie, zoals de uitkeringen bij pensionering, overlijden en arbeidsongeschiktheid alsmede een toelichting op onderdelen.

Verantwoordingsorgaan

Het Verantwoordingsorgaan is een orgaan dat bevoegd is jaarlijks een oordeel te geven over het handelen van het Bestuur van het Pensioenfonds in algemene zin, het door het Bestuur vastgestelde beleid in het afgelopen kalenderjaar, de beleidskeuzes die op de toekomst betrekking hebben en de naleving van de "Code Pensioenfondsen" door het Bestuur.

Vereist eigen vermogen (VEV)

Het vereist eigen vermogen is het vermogen dat correspondeert met de evenwichtssituatie van het Pensioenfonds. In die situatie is het eigen vermogen zodanig vastgesteld dat met de wettelijk vastgestelde zekerheidsmaat van 97,5% ten aanzien van de als onvoorwaardelijk aangemerkte onderdelen van de pensioenovereenkomsten wordt voorkomen, dat het vermogen van het Pensioenfonds binnen één jaar minder is dan de voorziening pensioenverplichtingen.

Visitatiecommissie

De Visitatiecommissie is een commissie in het kader van intern toezicht. De Visitatiecommissie beoordeelt periodiek het bestaan en naleving van de beleids- en bestuursprocedures. Daarnaast wordt gekeken naar de checks en balances binnen het Pensioenfonds en de wijze waarop het Bestuur van het Pensioenfonds omgaat met de risico's op langere termijn.

Voorziening pensioenverplichtingen (VPV)

Het bedrag waarover het Pensioenfonds moet beschikken om er zeker van te kunnen zijn dat voldaan kan worden aan de pensioenverplichtingen.